

ORVOSI TÖRVÉNY.

MELLYET

A KÉT NS. MAGYAR HAZA

HASZNÁRA

KÉSZÍTETT

Dr. MOLNÁR JÁNOS,

TEKINTETES NEMES SZ. FEJÉR VARMEGYE

RENDES FŐ ORVOSA

II. D. Á. SZÜLESI B. Á. NYUGYU. SZ. I. H. M. K. C. R. C. D. A. T.

SZÉKES-FEJÉRVÁROTT,

NYOMT. SZÁMMER PÁL BETŰVEL

1818.

NYUGYU. SZ. I. H. M. K. C. R. C. D. A. T.

29 JUN 2004

NYUGYU. SZ. I. H. M. K. C. R. C. D. A. T.

BÖLTS OLVASÓ!

Mivel, egynehány ízben tapasztaltam: Hogy némelly Hazánkfiak, Munkámnak Első Darabját, tsak az ő külső héjjáról; tsak az ő homlokáról tekintik; következésképpen, ennek belső és valóságos betségét, érdemét, tárgyát, czéllyát, és foglalattját, éppen nem esmerik, nem tudják, de nem is tudhatták: ennekokáért, ezen Második Darabnak is, szükséges béglyegét, de tsak egy vagy két sor-írással, ismét homlokára teszem: hogy **TUDNIAILLIK!** — Ez az **Orvosi Törvény**; az a Szép, az a

hasznos, és az a szükséges Tudomány: Melly az emberi minden kissebb és nagyobb Társaságokban gyakran megtörténni szokott minden görbe és törvénytelen lépéseket!: annyival inkább minden tetemesebb Egyházi- Polgári- és Katonai-bűnöknek és bűnhődéseknek (reatuum) természetes és személyes jegyeit és bélyegeit igen czikkelyessen leírja, és így igen igen érthetőleg elő is adja. — Ez az oka:

Hogy Édes Magyar Hazánk', nem tsak számos, és fő fő Tudóssainak; nem tsak sok bölts NAGY- és derék OSZLOP-Embereinek; nem tsak némelly Szabad Királyi, és Népesebb Mező Városok' Érdemes Tanáttsainak; nem tsak sok példás Tudományú, 's nagy tapasztalású TEKINTETES NEMES VÁRMEGYÉINEK: hanem a' FELSÉGES ER-

*DÉLYI BÖLTS KORMÁNYSZÉK-
NEK* is, bölts és mindenkoron fontos
hözvetkezésü Itéletek szerént is: „Ez
„a' Tudomány, mind az Egyhá-
„zi-, mind a' Polgári-, mind pe-
„dig a' Katonai-Törvényes-Ha-
„talom- Kormányaikon ülő Tiszt-
„viselőkhnek, és Töréseken Örtálló
„Móseseknek halhatatlan javakra és
„hönnyebbitésekre: mind a' bünte-
„tő, mind pedig a' fenytő Tör-
„vénynek istenes, kegyes, és ará-
„nyos hiszolgáltatását hathatósan
„világosittya és igen nagyon kön-
„nyíti!” —

Ennekokáért, mindennemü Törvé-
nyes-Hatalom; a' legtschélyebb Hely-
ség' Egyházi és Polgári Elöl-
járóitól gondolva; a' legfelségessebb
Törvény-Székekig, ezt a' Könyvet,
az említett igen fontos, és több rend-
beli igen számos okokra nézvén, mél-

*tán megszerezheti; és ennek fíról
fira, nemzettségről nemzettségre, Hi-
catallyának egész kerületében hihe-
tetlen és halhatatlan mindennapi hasz-
nát veheti! —*

*Annyival inkább minden Fő Or-
vosoknak; minden Seb- és Márha-Or-
vosoknak; minden Honnyi-Nyelvünket
értő Bábáknak; Mészárosoknak, és
Kovátsoknak is, mindenkoron jó, hasz-
nos, sőt szükséges Könyv lészen ez!*

III. R É S Z.

Az Egyházi vagy Sz. Széki Orvosi Törvényről.

§. 241.

A mi Magyar Hazánkban, a' Catholicusokra nézve, leginkább a' Szent-Széken: a' Protestánsokra nézve pedig, rész szerént a' Superintendentiákon; rész szerént a' Vármegyéken, gyakran fordulnak elől, olyan Kérdések; a' mellyeket egyedül a' Természeti- és az Orvosi Tudománynak sarkalatos Igasságai szerént lehet tsak igazán megfejtteni; megmagyarázni, és helyessen eligazítani: a' millyenek p. o.

1. A' tsuda, váltott, üszögforma, két nemű gyermekeknek megkeresztelések.

2. Hogy a' rövid, vagy a' hosszas bódulásban lévők, élhetnek-é a' Szenttséggel, az Úr' Vatsorájával, vagy nem: és mikor?

3. Kik bőjtölhetnek és kik nem?

4. Mikor szükséges a' veszedelmes nyavalyákban lévőkhez Papot hivatni?

5. Kik alkalmasok az Egyházi (vagy Papi) Hivatalra; és kik nem?

6. Kik folytatthatták tovább is Papi hivatalyokat; és kik nem?

7. A' Szüzességről és a' megszeplősítéről támadott Kérdéseknek eligazítások.

8. Ki alkalmas az házasodásra és a' férjhez menetelre? és ki nem?

9. Az Elválásnak helyes, és igaz okairól.

10. Hogy valamely botránkoztató és Isten ellen való káromkodást lehet-é valakinek bűnül tulajdonítani, vagy nem; és mikor lehet; vagy mikor nem lehet?

11. Vagynak-é; és személyyessen kitoldák az ördögösök és boszorkányok?

12. A' magok gyilkosaik közötti, mikor, és kiket lehet eltemetni?

I. Fejezet: A' Papi vagy Egyházi Rendnek akadályairól.

§. 242.

Sokszor történhetnek olyan Esetek; olyan környülállások; a' mellyekben ezen következendő Tudománynak, nem tsak akár-melly Fő Tisztelendő Sz. Szék: hanem e' világi Itélő Biák is, alkalmas hasznát vehetik.

§. 243.

Hogy pedig e' mostani betses Tárgyunk t. i. a' *Papi Rend* annál tiszteletesebb és annál tekintetesebb légyen: szükséges a' Papságra menendő Ifjúságot mind *testére*, mind *lelkére* nézve jól megvizsgálni; a' tetemesebb hibákkal és fogyatkozásokkal tellyesseket, erre fel sem venni: mivel az ilyenekkel, tsak a' Hazának terhe; és az Ekklesiákban való botránkozások szaporodnak. Ezek kétfélék: —

A. • *A' testnek hibái és fogyatkozásai* p. o.

1. Az öt külső érzékenységeknek t. i. a' látásnak, hallásnak 's egyebeknek szembetünő fogyatkozásai. (*Lipothymia*)

2. Az emberi némelly tagoknak ékte-
lenségeik p. o. a' felette rút és irtóztató áb-
rázat; a' felette nagy, vagy szerfelett ki-
tsiny, púpos, vagy öszve lapúlt fő; vala-
mellyik oldalra görbült nyak; ferde száj; j;
púpos hát; törpe vagy óriás termet; a' mi
Hazánkban a' Szeretsenyi fekete ember.

3. A' Napkeleti Ekklesiában is a' vak-
körmök tökéletes adadályok a' Papságra
menendőben; mivel vagon ezen Ekklesia'
szokása szerént, olyan nap, a' mellyen min-
den Halgatók tartoznak az ő Lelki Pász-
toroknak kezek' tsókolására menni: tehát
ezek legalább ilyenkor némű némű úndo-
rodást okoznának.

4. A' tagoknak tsonkaságaik p. o. a' ki-
nek tsak fél keze, fél lába, fél szeme va-
gyon: a' kinek sem hüvelyk, sem mutató
ujja, sem bal szeme (melly *Canonicusnak*
mondatik) nintsen.

5. Ha törvénytelen ágyból származott.

6. Ha akárminémű régi szakadása va-
gyon; ha tsippás, tsepegő, és felette gyen-
ge szemü.

7. Ha senyvedékes; ha bélpoklos; ha szélütött; ha nyavalyatörős.

8. Ha valaki magát megtsorbította, vagy megtsonkittatta, megherelte, vagy kiheréltette.

9. Ha szava igen siket, gyenge, síkító, rikátsoló; tüdeje, melye és egész teste igen filegrán: annyival inkább, ha lélekzögege szakadása vagyon!

10. Ha melye fájós, ha ziháll, ha piheg, ha fújtatt, ha lélekzése felette rövid; akadozó.

11. Ha melye béesett; nyaka vékony, hosszú; váll lapotzkái kinnülők, szemei béesetek; gyakran szárazon köhögtsél; hecticára hajlik; ha vért köpött; vagy vért okádott.

12. Ha a' sárgaságnak, kivált a' fekete és hosszas sárgaságnak: úgy szintén a' vizibetegségnek némű némű jeleit és készül-ménnyeit mutattya. Sőt

13. Amaz halhatatlan *Hippocrates* *) a' Doctorok Pátriárchájok szerint is: Nagy

*) *Hippocrates 2. Epidem; text. 1. Sect. 5.*

ajánlás (*commendatio*) a' szép ábrázat: mivel a' szép és az egyarányus vonásai az ábrázatnak; többnyire jó és rendes indulatokra mutatnak!!

14. Illyen értelemben voltak nagyobb részént a' régi hiresebb Philosophusok: ezek között különösen amaz hires Böltségszillaga, *Aristoteles*, *) a' ki világossan ezt mondotta: Hogy csak a' szép ábrázatú emberek illenek az igazgatásra, a' kormányra: — De

15. Még a' Poéták szerint is, igen szépen illik a' szép ábrázat mind a' Kathedrára, mind az Orátori Székbe: i. sz.

Pulchrior est virtus, veniens de corpore pulchro!
Szébb a' virtus hogy ha szébb testből származik;
Melly szép, ha szép testben szép lélek lakozik!

16. Végezetre; mindenféle Vallásnak Kormányán ülő Papi vagy Egyházi Uraknak, annyival inkább szoros kötelességek ez: hogy a' Papságra menendő Ifjúságban, nem csak a' tudományt és erköltsöt tekín-

*) *Aristoteles de Republica.*

tsék: hanem az ábrázatnak és a' test tagjainak egészséges, szép, és kellemetes tulajdonságait is megkívánnyák! mivel a' Theocratiának idején is maga a' Teremtő világossan megparantsolta a' Maga Fő Papjának Áronnak: *) „Hogy az Áron Pap fiaik között; sem vak, sem sánta, sem kurta, vagy éktelen hosszú-tagú; sem a' kezük, keze vagy lába kificzamodott; sem görbe, sem szemfájó, sem hájogos szemű; sem varas, sem rühes, sem megszakadt; sem a' kezük testében akárminémű éktelenség, vagy fogyatkozás leljend: az Isten oltárához ne járúllyon; és ennél semmiféle szolgálatot és áldozatot ne tégyen!”

B. *A' Léleknek vagy az erköltsnek tetemes hibái és fogyatkozásai is, fő fő akadályok a' Papságra szándékozó Ifjúságban. Ilyenek p. o.*

1. Az öt belső Érzékenységeknek, úgy mint: Az *Értelemnek*; az *Emlékezetnek*; az

*) 3. Mózes. 21: 17. 18. 19. 20. W. a' mint bőven megoldvashatni!

Elmésségnek; az Itéletnek; és az Akaratnak, észre vehető fogyatkozásai (Lypopsychia)

2. Az erköltsrelenség pedig egy a' legnagyobb akadályai között a' Papi Rendnek: mivel az Idvezítő még e' földön jártaiban ezt kívánta a' Lelki Tanítóktól: Hogy ők legyenek: *) „*E' világnak savai; lám-, pássai, és világosságai!*” Innen

3. Szent Ágoston Doctornak is ez a' Tanáttsa a' Lelki Pásztorokhoz!

Vive dia; sed vive Deo: nam vivere mundo

Mortis opus; viva est vivere vita Deo.

Halandó! e' földön élly te az Istennek!

Kik világnak élnek, mind pokolra mennek.

4. A' Sz. Gergely Pápának Végezései szerént a' Papságra fel nem vészik: Az esze-lősöket; a' dühösöket; az ördöngösöket; a' nyavalyatörösöket. — De ha ez a' nya-valya gyógyítható: akkor nem rekeszthet-ki senkit ezen Papi Rendből: már pedig *Hippocrates* ezt állítja az δ Aphorismus-saiban: „*Epilepsia ante pubertatem amotio-* „*nem accipit az az: A' gyermeki időbéli*

*) *Máté* 5: 13, 14. 15.

„nyavalyatörés meggyógyítható.” — Ismét Hippocrates *) „*Quicumque puerorum; morbo comitiali laborant; mutatione maxime aetatis, et temporum, et locorum; et vitium quoque liberantur.*” az az; Á' kik gyermek korokban nyavalyatörösök voltak; ezen nyavalyától, az élet idejének az időknek; a' helyeknek, és az élés módjának változásával többnyire meggyógyúlnak: annak-okáért a' gyermekkori nyavalyatörés, a' Papságra való menésnek tökéletes akadály nem lehet. — Végezetre és

5. A' Toletai Zsinatnak Végezése szerint a' Pogány- a' Mahumed- és a' Zsidó-Vallásból, a' Catholica Vallásra általjötteket sem szabad a' Papságra felvenni!

II. Fejezet: A' Papi vagy az Egyházi Hivatalt elrontó vétkekről.

§. 244.

Mennél felségesebb, mennél ditsősebb az Egyházi Hivatal: annál szembe-

*) Vide in Aphorismis Eiusdem! annyival inkább mivel éz könnyen gyógyítható.

tűnőbb, annál botránkoztatóbb ezen Karbeli Személyeknek legkissebb bűnök is. — Lássuk rövideden, mitsoda bűnök, vetkeztetik-ki, a' többek között a' Papot, az ő Papi jövedelméből, és néha hivatalyából bizonyos is esztendőig, vagy éppen holtiglan

A. *A' testekre nézve való akadályok.*

1. Mind azok valamellyek a' Papságra menendő Ifjúságról mondattak.

2. Azoknak a' testbéli fogyatkozásoknak és károknak nagyobb része, az öregebb Papokon még sokkal nagyobb erőben megtörténhetnek; és hivatalyoknak folytatásában ezeknek még annál nagyobb gátot vehetnek.

B. *Erköltsökre nézve ezek p. o.*

1. A' Papnak az Ország és a' Fejedelem ellen tett bűne.

2. A' Papnak főbenjáró vétke; úgy mint: A' gyilkosság; az Órgazdaság; tolvajság; gyújtogatás, 's a' többi; nem tsak a' Papságtól, hanem életétől is megfosztja

a' Papot a' *Tripart.* a' 11. és 109. cikkelyei szerint 1723. — Úgy szintén a' *Tridentinum* híres *Zsinatnak* a' 14. ülésében a' *Reformációról* a' 7. Rész szerint. — Végezetre, az *Esztergomi Magyar Zsinat* 1114. esztendőben a' 18. Részben ezt mondja. „Ha „a' Papok között valaki tolvajságban találtatik: visgállyák-meg a' Püspök és az „Esperest: ha bűmösnek talállyák: vetkez- „tessék-ki a' Papságból; és foszszak-meg „minden jószágától!”

3. A' botránkoztató és czégeres bűnbe való léledzés, mint p. o. a' paráználkodás; részegeskedés; kortsmázás; közönséges helyen való húzakodás; birkózás; tánczolás; betstelen személlyekkel való czimborálás; szüntelen való kóborlás 's a' többi: mind ezek, ha nem a' Papságtól: legalább a' Papi jövedelemtől, avagy tsak bizonyos ideig is megfosztyák.

4. Lélekbejáró Hivatalbéli kötelességeinek, úgymint: az idvességes keresztelésnek; a' súlyos és halálos kórágában sínlő-

dő betegek eránt való kötelességének gyakori elmúlatása.

5. A' *Simoniának* (vagy a' lelki dolgokban való pénzbéli kereskedés) akár *kézzel*; akár *nyelvel*, akár *lágysággal* vagy *elnézéssel* való gyakorlása; a' mint az Ekklesiái Törvény felosztja *) — Ezen *Simonia'* nevezetnek eredetire nézve; lásd az *Apostoli Munkákról* írt Könyvnek **) az elől adott Részt és Verseit. *Simon Mágusról*, ki is a' Szent Léleknek tsudatévó ajándékát, pénzen akarta az Apostoloktól megvásárolni. Olvasd-meg ezen Tárgyról ***) a' többek között!

*) In Jure Canonico, triplex dicitur munus Simoniacum quoad formam: 1. a manu. 2. a lingua et 3. ab obsequio. — Sed quoad materiam valde multiplex.

**) *Apostoli Munkák*: Rész. VIII. w. 18. etc.

***) *Institutiones Theologicas ad usum Scholarum accomodatas. Tomus V. Lugduni apud Fratres Perisse Collegiorum Lugd. Bibl. in F. M. p. 224—230. 's a' többit! Tractatum de Simonia!*

6. Az ő Elöljárói eránt való engedetlenség, rendelkezéseiknek és parantsolattyaiknak semmibe hajtások: ez is megfoszthatya legalább az ő Ekklésiai ideig való kenyerétől.

7. Egy megjobbithatatlan és elszenvedhetetlen erköltstelenség; az elszökés, a' hit-től való szakadás.

8. A' kettős feleségűség (*Bigamia vera simultanea*) a' mint Szent Pál is tiltya *1. Tim. 3. 2—12.* — Azomban

9. Lehet Judás is, a' ki a' Krisztust tsak az erszényért követte: de itt tsak a' mindenttudó- a' sziveket teremtő- és vizsgáló- Isten; és a' lelkie méret lehet Birája és tanúbizonyysága. — És itt mindenkor igaz marad ama példa beszéd: *Ecclesia non judicat in internis*, az *Ekklésia* ú. m. tsak a' külső bünöket büntetheti-meg. — Továbbá

10. A' ki a' Papságtól megfosztatik; az Ekklésiából (Anyaszentegyházból) kirekesztetik: annak az illendő keresztyéni temetésben sem lehet része, a' *Tridentinum* 'Sinatnak *XX. Ülésének végezése szerént.*

11. *Az 1279. esztendőbéli Budai Sinat* ezt rendelte: „Hogy sem a' Fő Papok, „sem a' Clericusok; sem más akárminémü „rendü, rangú, méitóságú vagy állapotú „Papok légyenek is azok! a' népnek sem- „minémü zenebonáiban, harczaiban, pré- „dáiban, ragadományyaiban, gyűjtogatá- „saiban; vagy más kegyetlen és véreng- „ző tselekedeteiben, semmi módon részt „ne végyenek: sem a' hadi dolgokban ma- „gokat ne elegyítsék: hanem ha a' magok „Ekklesiáik, és Hazájok veszedelemben fő- „rog: és ha a' szükség hozza is magával: „akkor a' magok tulajdon személyekben „ne harczollyanak! hogy az ellenséget os- „tromollyák és kergessék: hanem tsak hogy „magokat oltalmazzák! de néha jó példát „adni is ditséretes dolog!”

12. A' Hazánk közönséges Törvé-
nye ezt tartya: „Hogy egy Pap is, sen-
„kire főbenjáró ítéletet ne hozzon; sem
„vérért boszszút ne állyon, vagy a' hol
„e' történik, onnan eltakarodjon, a' mint
„világossan szól a' Magyar Törvény 4

„czikkelye 1507. esztendőben.” — Továbbá

13. Ámbár pedig valamely Püspök; akármely Hivatallyából kivetett Papot; az Ekklésiai, vagy a' Hazai Törvény szerént; halálos büntetés végett, a' világi Itélő Széknek által adott légyen: mindazonáltal ezzel Hivatallyát meg nem szentségteleníti; tsak hogy e' világi Biró előtt, ezen szentségtelennek élete megmaradásáért esedezni el ne mulassa! *Péterfy cap. 27.*

14. Akkor sem tészik, a' Fő Papok, magokat a' Papi jövedelmekre és Szent Hivatalokra méltatlanokká: hogy ha Jószágaikra és Familiájokra nézve, *Iőbenjáró jüssal* (vagy Vérhatalommal) bírván, ezt a' Papi Hivatallyából kivetett bünöst, kezek között megtartják: tsak hogy ezen *Iőbenjáró Jüssenak* gyakorlását, és a' halálos büntetésnek végre hajtását, más Világiakra bízzák! — Végezetre

15. Millyennek kellyen lenni, minden Lelki Tanítónak; Diaconusoknak, Presbytereknek, és Püspököknek! megtanúlhattyak

az Isten Könyvéből; a' többek között az Apostol Szent Pálnak, abból a' Leveléből, mellyet az ő kedves Tanítványának *Titusnak* *) küldött. — Ismét *Timotheushoz* **) írt Leveléből.

III. Fejez. Az Ekklesiái Bőjtökről.

245.

A' bőjt, mind az Ó, mind az Újj Testamentomi Ekklesiákban, minden közönséges és nagy tsapásoknak idején, az igaz ítéletű Istennek megengesztelésére; mind a' Szent, mind a' Világi Történetek' Íróik tanúbizonyságok szerént; mindenkor szokásban volt. — Szokásban volt, még a' Szent Irás világán kívül lévő Nemzeteknél is, hogy az ő Isteneiket bőjtöléssel engeszteltyék!

Jóllehet ezen *Szent Széki Orvosi Törvényben*, az igaz bőjtnek mind *formájáról*, mind *matériájáról* szólhatnak: ezt mindazon-

*) *Titus* 1: 6. 7. 8. 9. és 10. verseiben.

**) *Timotheus* 1. Level. 3: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 's a' több versek:

altal bizom *Szvorényi Mihály* Úrra, Hazánkknak egy mostanában meghólt Tudós és kegyes Papjára; a' ki az ő *Magyar Ekklesia személyes Törvényne'* (*Jus Privatum Ecclesiae Hungaricae*) II. Darabjának 83. lapján ezt írja; az 1560. esztendőben tartott *Nagy-Szombati 'Sinat'* útmutatása szerént: „A' Pap ú, m. a' böjtölésnek kezdében intse a' Népet: Hogy midőn a' böjt által testi indúlatit szelidíti: lelkét bűnökkel ne hizlallya; és midőn a' test az eledelektől tartózkodik: akkor az elme a' büntől üres légyen. — A' nép arra törekedjen; hogy illyönkor magát az Imádságokban, az alami'snák osztogatásában, és más kegyesség' munkáiban leginkább gyakorollya!” Ez az a' böjt, a' mellyet az *Esaiás* *) Próféta szájja' vallása szerént, a' Felséges Isten magának választott.

Némelly Ekklesiáknak a' böjt eránt való Rendeléseik ezek:

1. A' kisdedek az ő életeknek 7. esztendejétől fogva, a' böjti napokban a' lús

*) *Esaiás* 58. rész. 3. 4. 5. 6. 7. 8. verseiben.

ételtől tartóztassanak: mindazonáltal a' szoros böjtölésre ne kényszeríttessenek. De

2. Már az ő testeknek mértékére eljuttott ifjak, az ő életeknek 21—24 esztendeiktől fogva, kötelesek a' böjtre.

A' böjtöléstől mentek im e' következők:

1. A' betegesek, a' betegségből csak mostanában lábadozók.

2. Az ezer meg ezer külömb-külobbféle változások alá rekesztett, betegeskedő, sokszor életeket is megútáló terhes asszonyok; a' gyermek ágyban fekvők; és a' szoptató-anyák vagy dajkák.

3. Az elvénhedett, megélemedett, a' testekben és erejekben megroskadt öreg emberek.

4. Azok a' kiknek a' téisztás böjti eledelek colicákat, szeleket, veszedelmes has tekeréseket, has rágásokat, emésztetlenséget, hányást; vagy az emésztetlenség miatt has menést; és külömb-külobbféle terhes bajokat okoznak.

5. A' rosz és taknyos vérűek; azok, a' kikben az életerő akármí módon leverődött; azok, a' kik akárminémű vérfolyás által elvéretlenültek. — Végezetre és

6. Arra is kinyílt szemekkel vigyázzanak a' kegyes Doctorok: Hogy midőn némellyek; az ilyen és efféle Esetekben töllok Tanúbizonyosság Leveleket kérnek; holmi költött és csalárd nyavalyás álorczákkal a' búzgó Anyaszentegyház' Elöljáróit meg ne tsallyák, meg ne botránkoztassák! és hogy ezzel is az Orvosi Törvényt meg ne rontsák!

IV. Fejezet: *Az éretlen magzatnak; a' kettős nemző részüeknek (Hermaphroditae); és a' tsuda gyermekeknek megkeresztelésekről.*

§. 246.

Minthogy ezen Tárgyokról, már felyebb, külömb külömbféle *Fejezetekben* bőv emlékezet vólt: itt rövideden említem.

1. A' Doctori értelem szerént, az *Érett*, vagy *Lelkes Csira*; vagy a' *Magzat*' neveze- zete alatt, értetődik mind az; valakibeu

lélek, és lelkes élet vagyon: már pedig a' *Méhtsirában*, az ő fogantatásának, legelső szempillantásától fogva, meg kell lenni; mind a' léleknek, mind a' lelkes életnek; mivel különben, egy a' legtermészetesebb lehetetlenség lett volna néki nőni, és nevedkedni.

Innen a' legkissebb magzatok is; ha tsak egészszen el nem rothadtak; némelly Vallásbéli Fő Papok Gyülekezeteknek Végezéseik szerént; a' szükségnek idején, akár minémű Vallású Bábák, sőt más emberek által is megkereszteltethetnek, a' mint ezt a' V. *Pal Szentséges Pápa* is megparantsolta; *Dezza Maximilian* *) tanúbizonysága szerént.

Némelly Ekklesiák annyira búzognak a' Sz. Kereszttség Sákramentoma eránt; hogy még az úgy nevezett *Üszög gyermeket (Malmot)* is megkereszteltetik; ha azok annyira, mennyire emberi formát viselnek; ha azok el nem rothadtak, annyival inkább, mivel gyakran, vagy az *Üszög mellett*, vagy *benne* gyermek is vagyon.

*) *Embryologiae Sacrae pag. 72.*

3. A' *Tsuda gyermekek* azok, a' kik a' természetnek rendkívül való és bújálkodó játékjai által; vagy kelletinél több, vagy kelletinél kevesebb tagokat nyernek: vagy a' kiknek, egy vagy több tagjaik, a' szokott formától igen nagyon, vagy csak kevésé eltávoznak, elfajulnak: vagy holmi nagyobb 's kisebb, több 's kevesebb tagjaikkal ketten vagy hárman is öszve nőnek. —

Itt a' Lelki Pásztorok, csak a' fejeket veszik számba és gondolóra: a' mennyi a' fő; annyi Keresztség, és név lészen szükséges. Mivel a' bölts Természet-Vi'ssgálók öröktől fogva való egygyes értelmek szerint; a' mennyi a' fő: mindenkor annyi a' lélek; annyi az ember!

4. A' jádzadozó természetnek árgusi Buvári, ezt is állittyák: Hogy vagynak *Fő nélkül való tsuda gyermekek is*; a' többek között amaz hires *Licetus*, és *Paraeus*, és egyéb Doctorok. *Paraeus* egyebek között azt írja: Hogy 1562. esztendőben *Villa-Francában* egy Olasz Országi Városban szü-

letett légyen egy igen tsúdálatos gyermek. *) *Vallisner*, *Bianchi* és egyebek tanúbizonyosságok szerént, leghíresebb az a' *Fejetlen tsúdálatos gyermek*, a' kit még máig is mutogatnak *Bononiában*. a' kinek ugyan emberi formájja vagyon: de se feje, se melye ürege, se szíve, se tüdei, se a' legnagyobb vér erei sintsenek: még is a' kilentzedik hónapig élt, és nevedett. — Még az ilyeneket is, minthogy emberi formát jád-zanak, meglehet keresztelni; ha elevenen jönnek e' világra. — Azomban szív és fő nélkül, miképpen lehessen a' *Méhtsirának* élni sőt nevedni: az a' legnagyobb *Philosophus Doctor* előtt is, a' természet igen tsúdálatos játékanak tetszhetik.

5. A' kettős nemű gyermek (*Hermaphrodita*); minthogy egyedül tsak a' régi tudatlan és babonás világnak idéetlen koholmánya. — És betü szerént vévén, minthogy nints is, nem is lehetett a' mint amaz

*) Lásd *In Sepulcreto Bonneti*.

halhatatlan Anglus Poëta *Ovenus* is így énekell:

In quo Mercurii facies Venerisque videtur;

Nec vir, nec Virgo est, hermaphroditus homo est.
Kiben a' természet kettős Nemet játszik;

Az ilyen sem férjnek 's aszszonynak sem láttzik, tehát a' Sz. Keresztségnek tárgya sem lehet ilyen értelemben: hanemha kettős, az az egy férjfiú és egy fejer személy nevet nyerhet a' Szent Keresztségben: vagyon Fejérváron is egy F. — — nevü ember, a' ki Kata Jánosnak kereszteltettvén, 8 vagy 9 esztendő koráig leány ruhában járt; ezután pedig Jósef lett, és meg is házasodott 's a' többi! — Erről a' Tárgyról bőven lehet látni, az I. *Résznek* IV. *Fejezettyében!*

V. Fejez. A' boszorkányokról és ördögösökről.

§. 247.

Ámbár a' maga ditsőssége mellett búzó Isten; az Ó Testamentomban a' Próféták által; az Újban pedig az Evangyélisták és Apostolok által: a' boszorkányozás, ör-

dögi mesterség, és a' babonaság ellen, szörnyen mennydörgött; átkot és halált kiáltott: *) hogy a' maga ditsőségét másnak nem adja, azon protestált: ezt a' bünt lelki paráznaságnak nevezte; ezért a' maga népét az idegen ellenségek által tűzzel 's fegyverrel égette; pusztította; vágatta, ölette, hazájokból kiűzette, fogságra vitette, mindenféle átokkal fenyegette: **) mivel mindazonáltal az Istennek választott Népe; a' babonás Pogányokkal társalkodott; ezekkel öszveházasodott; ezen veszedelmes mételetől meg nem menekedhetett. — Azomban, hogy a' régi időkben, a' Mágusok, az Orakulumok, ***) a' Jövendölők a' Ca-

*) 5. Mós. 13: 3. 14. 15. Ismét 5. Mós. 18: 10. 11. 12. 13. 14.

**) 5. Mós. 28: részében. Ismét 3. Mós. 20: 6—27. verseiben.

***) *H. B. W. Fontenelle der kön. Pariser Acad. der Wissensch. beständigen Secretärs auserlesene Schriften. Historie von den heydnischen Orakeln 1. Abh. 1. H. p. 453. etc.*

balisták, a' Sybillisták, *) az Ördöngösök, a' Boszorkányok, a' Varáslók; a' különböző-külömbfele embereknek és állatoknak formájokban és ábrázattokban, mindenkoron az Isten engedelméből, 's így és ekkor az ördög segedelmével, sokszor sok, nagy, és majd csak nem hihetetlen dolgokat jádzottak légyen; a' bizonyos: mint *Plinius* a' többek között, *Mizraimról* a' *Bactrianusok*' Királyságáról (a' kit a' régi Történetek' Irói a' *Khám* fiának, a' *Noé* Unokájának tartanak); ki is a' *Troja* veszedelme előtt 800 esztendővel, az *Ábrahám* ideje tájján élt; állittya:

I. Hogy e' találta-fel legelőször' a' Mággiát a' Varáslás mesterségét. — E' felől azt hiszik a' régi Pogányok (a' mit mi *Hánokról* vagy **) *Énokról*): Hogy t. i. egy mennykő szekeren, elevenen ragadtatott-fel

*) *Lactantius Institut. Libr. 1. Hieronymus Libr. 1. Cicero de Divinatione Libro 1. et 2. úgy szintén: De Natura Deorum Libr. 3.*

***) 1. *Mós. V. 22. 23. 24.*

a' Csillagok országába; a' honnan halálután *Zooroastresnek* vagy *Zoroasternek* ÷ csillagokban lakónak neveztetett. — Igen hires

II. *Medea* a' *Jázon* felesége is, a' ki csudálatos nagy boszorkány volt; ennek tselekedetei:

1. Akárkit akart, nyilaival meszsziről is által lőtt.

2. Ez mindenféle mérgeket tudott készíteni, és sok új mérgeket talált-fel.

3. Ez építette *Taurikában* a' *Diána* templomát, (melly is a' Világ hét tsudájai közül egy volt) minekutánna az atyát méreggel megölte, és ennek helyébe Királyságra jutott.

4. A' füveknek orvosi erejeket kitanulta; és sok varásló verseket (*Sybillákat*) szerzett.

5. Ennek segítségével lopták-el az *Argonauták* *) *Cholchisból*, amaz hires aranygyapjat.

*) A' legfőbb Argonauták voltak: *Theseus*, *Custor*, *Pollux*, *Hercules*, *Orpheus* és egyebek!

6. *Aesont*, a' maga Férjének *Jásonnak* igen elélemedett öreg attyát, megifjította.

7. A' maga fekete haját orvosságokkal öszszé; testét pedig, és ábrázattyát olyan ránczossá változtatta; hogy ő legvénebb aszszonynak látszott légyen.

8. Az ő *Ipának* öreg *Testvérjét* hasonlóképpen megifjította; és hosszú élettel megajándékozta.

9. *Medea*, *Jásont* a' maga férjét *Glaukától* a' *Kreon Korinthusi Király* Leányától féltvén; ennek olyan mérges palástot ajándékozott; mellyet *Glauka* magára vévén, nem tsak ő maga; hanem az ő attya' Királyi residentiája is öszve égett. — O *Ira Junonis!* o *pallium Medeae!* — Isten őrizz! — hogy számtalan, férjeketféltő *Medeák*, illyen palástokkal bírnának!

III. A' *Medea* Leányáról *Circéról* pedig azt írják: hogy még az annyánál is hiresebb boszorkány vólt. — De mind ezen dolgokat; hogy minden régi Tudósok: mint: *Plinius*, *Plató*, *Aesculapius*, *Avicenna*, *Galenus*, és különösen maga ama minden Do-

ctoroknak hires Pátriárkájok. *Hippocrates* és egyebek, mindnyájan, méltán kétségsbe hozzák; 's meséknek tartják; minden ő Írásaikból, nyilvánságossan kitündöklöklik. — Ez is igaz, hogy:

IV. *A' Farahó* az Egyiptomi kegyetlen Király' Böltsei és Varáslói is, *Mósesnek* ezen Isten' emberének tsudatételeit, az Isten' engedelmeből, és a' Sátán segedelmével, sokakban majmolták, a' mint ezt maga az Isten Könyve is bizonyítja *) — De

1. Azomban, mindjárt a' legelső tsudatételben is, megmutatta a' Mindenható Úr Isten; hogy Néki tellyes hatalma vagyon minden ördögökön, és ezeknek minden szolgálóikon is. — Mivel, ámbár *Jannes* és *Jambres* a' *Farahó* Böltsei, az ő Királyok előtt elvetvén pálczájikat; szintén úgy kígyókká váltak; mint az *Aron* veszszeje: de az *Aron* kígyója ezeket elnyelvén; ezekből többé ismét pálczák nem lehettek, mint az *Aron* kígyójából. **) — Továbbá

*) 2. *Mós.* 3. 4, 5. 's a' következő részeiben.

**) 2. *Mós.* 7: 9, 10, 11, és 12. verseiben.

2. Midőn ezen *Farahó* Böltsei, a' porból tetveket nem támaszthattak: akkor is nyilván megvallották: „Hogy már ez az Is-
„tennek hatalma!” *) — Sött

3. A' hólyagos fekélyekkel (*bélpoklos-
sággal; lepra*) magok a' Böltsek is, úgy meg-
verettek: hogy ezek *Móses* és *Áron* előtt
meg nem állhattak. **) — Végezetre

4. Ebben is, megditsőítette a' Jehova
a' maga mindenható irgalmasságát: hogy
mind ezen 10 tsapásai; tsak az *Egyiptom-
bélieket* nyomorgatták: a' *Gó'sen* földén la-
kó *Izraelitáknak* pedig mind ezek miatt is,
legkissebb bajok sem vólt. ***)

V. *Saul* Király kérésére, az *Endorbéli*
Boszorkány; a' kiről a' Sz. Irás maga azt
mondja: ****) „Hogy jövendő mondó vagy
„inkább ördögi lélek vólt benne,” előhoz-
ta a' Halottak közzül *Sámuel* Prófétát: mi-

*) 2. *Mós.* 8: 19. versében.

**) 2. *Mós.* 8: 8. vers.

***) 2. *Mós.* 8: 22. vers.

****) 1. *Sámuel* 28: 7. verstől fogva.

nekutánna az Isten, sem az *Urim* és *Thummim*; sem a' Látás; sem az álom; sem pedig a' Próféták által, *Saulnak* nem felelt. Úgy vagyon! de ilyen is a' kegyes Teremtőnek az ő tellyes hatalma, minden ő tereunt-ménnyein! annyival inkább a' hálaadatlanok ellen!

VI. A' Kristus földön jártában pedig, az ördögnek egész országa, minden ő lakossáival, szolgálival, és boszorkánnyaival egyetemben, körme szakadtáig megerőltette magát, mind addig; míg Édes Idvezítőnk, az ördög egész országának nyakára nem hágott. Sőt még az Apostolok idejekben is, sok helyeken, ördögösök mutogatták magokat, kik az Apostolok, és az ő Sz. tudományok ellen fenekedtek: a' mint az ilyen példákkal tellyes az *Apostoli Munkákról irtt Könyv*: de mind ez is csak azért lett; hogy a' maga ditsőségét szerető Sz. Isten, a' maga mindenhatóságát, és még az ördögökön lévő hatalmát is, az Apostolok által annál hamarább, és annál nyilvánóságossabban; az egész Világon meg-

mutassa, megditsőítse; és hogy az Evangéliom annál sebessebb lépésekkel terjedhessen. Illyen volt a' többek között amaz híres ördöngős *Simon Mágus*, a' ki *Samaria* Várossában, az ő ördögi tudományával, nem tsak nagy hírt 's nevet, hanem annyi kintset is gyűjtött magának, hogy azt képzelte legyen: Hogy az Apostoloktól, nem tsak a' Szent Léleknek tsudatévő erejét, hanem még a' mennyországot is pénzben megvásárolhattya: de bezzeg meg is fizetett néki Sz. Péter. *) — Továbbá *Páfus* Várossában is amaz híres ördöngős *Bárjésus* vagy *Élimás*, a' ki Szent Pál parantsolattyára azonnal megvakult **) — Végezetre Macedoniának fő Várossában *Filippében* is taláztatott, egy jövendő mondásnak lelkével tellyes Szolgáló Leány, ki az ő tulajdon Urának és Aszszonyának, az ő jövendölésével igen sok hasznot haj-

*) *Apostoli Munkák VIII: 9. — — — — 20. versekben.*

**) *Apostoli Munkák XIII: 10 és 11 verseiben.*

tott. *) 's a' többi! — Mindezek így lévén; ha mindazonáltal valaki még mind e' mái napiglan is hiszi: hogy vagynak boszorkányok, és ördögösök: az ilyen ember felforgattya mind a' Filozofiat, mind az Evangyéliomon épült egész Keresztyén Vallást.

VII. Igen tsudálatos ez: Hogy mig Európában egész a' 18-dik Századikig az ártatlan vén asszonyokat, mint boszorkányokat égették; igen sokan voltak: mióta pedig nem égetik; egy sins!

VIII. Az ördögösök eredetek szerint háromfélék:

I. *Valóságossak.* II. *Költöttek.* III. *Képzelt ördögösök.*

I. *A' Valóságos ördögösöknek* megismerhető jeleik e' következők:

1. Hogy némü némü tsudákat mutassanak 's tselekedjenek!

2. Hogy mindenféle nyavalyákat tsak szóval, tsak akarattal gyógyítsanak; vagy

*) *Apost. Munk. XVI: 16, 17, 18, és 19. verseiben.*

inkább okozzanak! mivel ezeknek *Szent Ágoston* Doctor szerént: „Nem természetek, valakinek hasznát, hanem inkább kárt okozni.”

3. Hogy halottakat támaszszanak: még pedig, ha már a' koporsóban elrothadott *Lázárt* felnem támaszthattyák is: legalább a' *Sámuelhez* hasonló ábrázatot hozzanak előll!

4. Nem szájjal, hanem mesterség által érthető hangot, szót, és echót adjanak!

5. Hogy mindenféle nyelveken beszéljenek, a' mellyeket soha sem tanúltak is, (mint a' *Kluge* Stutgardi Németh menyetskéje, a' mágnes álomban (*crisisben*) Francziául a' leg gyönyörűbben beszéllett.)

6. Hogy más embereknek gondolatyaikat tudják, és jelentsék-ki.

7. Hogy senki élete veszedelme nélkül hozzájok ne nyúlhasson: sött ruhájokat se illethesse!

8. Mindenféle ajtók, zárok, lakatok, pléhek, előttök kinyillyanak; békók és lánczok röllok le-hüllyanak!

9. Hogy ezek, az Isten, a' Krisztus, a' Sz. Lélek, a' tellyes Szent Háromság, a' Szüz Mária, és egyéb Szenteknek 's Szent dolgoknak említésére: görtsökbe, ínas rángotásokba, megmerevedésekbe jöjjenek, szájok tajtékozzon, szemeik szikrázzanak, bögjenek, ordítsanak 's a' többi!

'10. Ha efféle jeleket az Itélő Birák előtt nem mutathatnak: akkor mint Imposztorok, mint Istent, 's Hazát tsaló gaz emberek, példás büntetést érdemlenek! — Illyen jeleket pedig szentül hiszem; hogy a' Krisztus' és az Apostólok' idejektől fogva, soha, sohol, és senki sem mutatott, nem mutat, és nem is fog mutatni! de nints is a' mái Világnak az ilyenekre semmi leg kissebb szüksége is.

II. *A' költött ördögösök* ismét mindenféle állorczák és mázok alatt próbálgatják mesterségeiket: Egy *Hadrianus Turnebus* nevezetü hires Professor azt beszéli: Hogy *Eurycles Aristophanesen* kívül, esmért egy *Brabant Péter* nevü *Hasból* beszéllő embert, ki is valamikor valamelly

tudatlan embert meg akart tsallni; mindenkor a' hasából, minden nyelve és ajakai mozzgása nélkül úgy beszélt: mintha valaki megsziről beszéllett volna *) melly tsalárdsága által ez a' *Hasbólbeszéllő* (*Ventriloquus*) a' tudatlan és babonás embereknek vak szemek felől kerüllvén, azokat most az Isten, majd az ördög állorczája alatt, úgy meg tsalta, valamint akarta.

III. A' képzelt ördögösök végezetre nem egyebek; hanem azok a' megromlott vérű *Maniacus*, *Melancholicus*, *Hypochondriacus*, *Lunaticus*, (*Haemorrhoidarius*) Vak aranyeres emberek; és méhhanyás (*Hysterica*) aszszonyok 's a' többi: a' kik inkább szánakozást, hogy sem büntetést érdemlenek.

IV. Híres volt a' 16-dik Században egy bizonyos *Joh. Baptista*, híres ama költeményes *Doctor Faust*, mivel ennek se szü-

*) *Simonis Majoli Dies caniculares de Sagis p. 593. De Petri Brabantii Ventriloqui impostura etc.*

letését, sem szüléit, sem országát, sem Hazáját senki sem tudja. — Emlegetnek ugyan némelly Tudósok egy bizonyos *Faustot*, a' kit minthogy a' Könyvnyomtatás mesterségét feltalálta, a' Francziák, mint ördöngöst üldözvén, innen elszaladott. Híres továbbá

V. A' maga természetes mágiájáról, amaz tudós *Eckartshausen Károly* is, a' 18 dik Században *) a' Baváriai Vél. Fejed. Tanácsosa 's a' t.

VI. -Fejez. *A' halálos ágyban sinlőknek lelki állapottyokról való gondoskodásról.*

§. 248.

Midőn valamelly beteg, veszedelmes, és éppen kétséges kimenetelű nyavalyában fetreng: az *Orvosi Törvény* szerént, minden mellette lévő Doctornak kötelessége;

*) *Aufschlüsse zur Magie*, aus geprüften Erfahrungen über verborgene philosophische Wissenschaften, und verdeckte Geheimnisse der Natur. in drey Bänden.

hogy ennek Gondviselőinek, vagy Felei-
 nek, ezt jó eleve megjelentsé: Hogy így
 nem tsak Házára, és Javaira nézzve, a'
 szükséges rendelések megtéssenek; *) ha-
 nem hogy lelki állapottyárol is gondolkod-
 hassanak; hogy e' szerént, ki ki Vallása
 szerént, az örökkévalóságra is készítetttes-
 sék! — Ha a' Beteg e' részben makatsko-
 dik, ám lássa! az Orvoss Doctor kezében
 Birói pácza nintsen. — Hogyha a' Doctor,
 ezen lélekbejáró kötelességét gondatlansá-
 ga miatt elmulasztja: a' Felsőges Rendelé-
 sek, ezen bünéért, egy fertály esztendei
 kenyere keresésétől (*Doctori praxissától*)
 fosztyák meg: de a' gyalázat, a' botrán-
 kozás, és a' lélek, még sokkal több!

Ezen esetben, mind az Orvost, mind
 a' beteget, kimentik a' következendő okok
 és környülállások, tudniillik

*) 2. *Kronik* 20: 1. *Vers.* a' mint azt *Ésaiás*
 Próféta is parantsolja *Ezékiásnak* az Izráel
 Királyának! *Rendeld el u. m. a' te Házá-
 dat; mert meg halsz!*

1. Ha a' beteg szüntelen való bódultságban (*Phantasia* vel *Delirium*) vagon.

2. Ha tellyességgel nem nyellhet, mint p. o. a' torok nyavalyáiban (*angina*) 's a' t.

3. Ha a' gyomrában semmit meg nem szenvedhet; hanem mindent kiokádik: mint p. o. a' *Gyomor gyúlladásban* (*Gastritis*); az *okádtató hideglelésben* (*Febris biliosa*), a' *miserereben*, az az, midőn az emésztést a' szájján okádjaki, 's a' többi! De ilyenkor is jobb a' Papnak hírül adni!!

VII. Fejez. A' Szüzességről.

§. 249.

A' *Szüzesség* eleitől fogva, minden Nemzeteknél, a' legfeltöbb kintsek és koszorújok volt a' Leánykáknak. — Innen mind az Ekklésiai, mind a' Polgári Itélő Székeken, ez eránt, igen sok kérdések támadnak. p. o.

1. Midőn valamelly Fejér-Személy attól féll: hogy az ő előtte nagy kedvességben lévő Ifjúval, házasságbéli czellyát elnem érheti: tehát a' Birák előtt ezen Férj-

fiút, hamissan ezzel vádollya: Hogy már ötöt a' Házasság rovássára meg is szeplősítette.

2. Midön valamelly Völegény, minek-előtte eljegyzett mátkáját haza vinné; gyanuságba essne, az ő Jegyessének szüzesége felöll; és a' rendes Törvény Szék segedelme által tölle elakarna vállalni.

3. Midön valamelly ártatlan Szűz, bűja ételvel vádoltattván, ártatlanságát, az Itélő Birák előtt, a' Doctori megvizsgálásban keresni akarja.

4. Midön valamelly aszszony, tulajdon házastársát tehetetlenséggel vádollya; 's e' részben az Itélő Szék előtt Szüzességét hívja tanubizonyságúl, és a' rendes Birái előtt, az elválasztásáért esedezik.

5. Midön valamelly fejer személy terhes voltát tagadja; és az Orvosi Vi'sgálásban keresi ments várát. — Éppen ilyen példa történt nem régen Hazánkban egy bizonyos Vármegyében; a' holott gyanúságba essvén egy bizonyos személy megterhesedése felöll; mindjárt az első hónapokban; ennek a' Személynek megvizsgálá-

sa végett kiküldödött a' Vármegye rendes Orvosa, Seb-Orvosa, és Bábája; mind ezek a' Nemző részeken a' Szüzesség jelét (a' *Hymént*) épségben találván: Hogy a' Kérdésben lévő Személy terhes lett lévén, tellyességgel tagadták: azomban ezen Orvosok Szüze, egynehány hónapok mulva szültt. Illyen példát amaz híres *Göttingai* Professor *Osiander* is emlitt. — Az efféle esetekben ez a' tudományos rendszabás! — tudniillik:

a. Hogy a' Doctor soha se itéllyen, egy akármelly magános jelből (*symptoma*) a' mint ezt, még az *Universitásban*, a' Doctori Professorok ezerszer meg ezerszer fejünkbe verik; és verték!

b. Hogy vagynak a' természetnek sokszor majd hihetetlen játékjai: a' minthogy ez a' most említett történet is; semmi nem egyéb volt: hanem a' virgancz természetnek; egy igen igen ritka mássú játékja! mellyet is okozhatott:

a. A' férjfiui veszzőnek szerfelett való vékonysága. Azomban

β. A' Vénusnak csak egyetlen egyszeri áldozattya. — Végezetre

υ. A' fejér szemellynek ifjúsága, kövérsége 's jóvérúsége, 's a' Vénusi ölelés után való igen kevés járása, apró lépése; annyival inkább hosszszas ülése, sőt a' mi az újj sebeknek véres ajakait annál inkább öszve fórrasztáta, a' hosszszas és tsendes ágyban való heverése és fekvése; sőt holmi öszve húzó orvosságokkal való mosódás 's a' többi!

§. 250.

Az *Orvosi Törvényben* mindenkor méltó helyet érdemlett ez a' nevezetes *Kérdés*: Tulajdonképpen; Mi a' *Szüzesség*? mellyre ugyanond, a' *Szüzesség* az az állapottya a' felserdült fejér szemellynek, a' mellyben minden ő nemző részei, semminémü férjfiutól nem illetetvén, sem a' bújja szerelem tüze által nem gerjedezvén, az *Onánia* (vagy *Némabűn*) által, vagy más fajjtalan és természet ellen való dolgok által elnemrontatván, a' magok eredeti épségekbem meg vagynak.

 §. 251.

A' Szüzességnek bizonyos jelei ím e' következők:

1. A' *Hymennek* egész és épvolta.

Jegyzés. a. A' *Hymen*, vagy a' *Szüz méhfedele*, egy behorpadott felfelé lyukas, a' vizellő lyukig elérő, a' közönséges bőrből, és a' külső kemény bőrötskéből álló hártvátska. — Ennek formája a' kisdedekben rendetlen; a' nagyobbakban gömbölyü; a' felserdültekben kasza- vagy fél hóldformájú: melly elszakadván apró, rongyos darabotska húsokká (*Carunculae myrtiformes*) válik, — Ezt is méltó meg tartani.

b. Mivel ezt a' *Szüz méhfedelét* (*Hymen*) semmi egyéb teremtményének az emberen kívül a' Természet nem adta: tehát a' bölts és kegyes Teremtő, az embert ez által is, minden egyéb állottyaitól megkülömböztette; és ez által is, ezen okos teremtményeit, mintegy a' tiszta életre intette. — Továbbá

2. A' Szüzességnek ez is bizonyos jele: Hogy a' tsetsei kemények, rúgós erejűek;

jüek; bimbói előre és egyenesen állók: bimbó - udvarai sárga-barnássak.

3. A' szemérem testnek *nagyobb ajakai* (*labia majora*) gömbölyűek, kemények, rúgós erejűek, egymást érők, nem tágok.

4. A' *kisobb ajakak* (*labia minora*, seu *nymphae*) szép pirossak, vékonyak, kemények; és a' nagyobb ajakak között egy kevéssé kitetszők.

5. A' *szerelem édessége* (vagy *tsiklándozó*) (*Clitoris*) a' Szűzekben magossabb, hosszabb, sokkal kitetszőbb, és keményebb: a' Vénusi gyakor ölések után mindenkoron kisobb, legalább sokkal és érezhetőképpen lágyabb: a' többszöri szülések után pedig igen kitsiny és alig érezhetővé — léssen. Ezen Jeleket, az ártatlan tapogatás által is, használni lehet.

6. A' *méh szája* szoros, könnyen összehúzható, sok kemény és egymást erő rántzokkal tellyes.

7. A' *hymennek* (vagy *szűzméhfedelének*) hártájaja, a' foglaló kötőjével együtt ép és egész; vagy a' félholdforma hártya

helyett, a' méhszájján egy búbortsékos hús-
karika vagyon; melly egy kevéssel nagyobb
a' hártýakarikánál; és a' kis újjunk több-
nyire belé fér.

8. Az első Vénusi tréfa, fájdalmas a'
Szüzeknél, szeszegő, a' közbenjövő kör-
nyúlállásokhoz képest több vagy kevesebb
vért öntő; sokszor a' nemző részekben
a' fájdalom olyan daganatot és gyúlla-
dást okoz; melly még a' járást is fájdal-
massá és alkalmatlanná teszi, szüntelen a'
vizelésre kényszeríti: de ez néha és több-
nyire, minden orvosság nélkül, kevés na-
pok múlva megszűnik; néha pedig ilyen-
kor valamelly életér szakadván-meg; olyan
vér özön támad; melly még meglehető's or-
voslásnak sem könnyen enged. — Innen

9. A' Vérontás, a' Szüzességnek, egy
a' legbizonyosabb jelei között, a' *Móses*
Orvosi Philosophiája szerént is, azért pa-
rantsolta az Izráel' népének: *) *Hogy az*

*) 5. *Móses* 22: 13. 14. 15. 16. 17. 's a' többi
verseiben!

Izrael Leányi közzül, minden Mennyaszszony, az első ágylepedőt, az ő szüzességének megbizonyttására, eltégye!

VIII. Fejezet. Az elvesztett Szüzességről.

§. 252.

Ennek jelei leginkább e' következendők, úgymint.

1. A' tsetseknek és a' tsetsbimbóknak, a' szerelem' hegyének, az allfelpofáinak lágyságok és fonnyadságok.

2. A' szemérem' testnek nagyobb ajakaik is, lágyabbak, tágabbak, és elnyitabbak. — Melly külső jeleknek útmutatósok szerént, tsupán a' tapogatás által, a' legnagyobb setétben is, sőt az aszszonyi szemérmetességnek erőszakos sérelme nélkül is, hitelesen végire lehet menni, ha a' kérdésben lévő fejr személy tett-é már valaha áldozatot a' Vénus Isten aszszony' oltárán vagy soha sem?!

3. A' nagyobb ajakak között fekvő kisebb ajakak (ránczok vagy nymphák) inkább beestek, és setétebb veressek.

4. A' szerelem édessége (*pöczke, clitoris*) a' maga előbőrével mintegy eltűnt.

5. A' méhszájja tágosabb, érzéketlenebb, apró húsokkal rongyos.

6. A' szüzesség hártýája (*méhfedele hymen*) egészszen eltűnt; és ennek helyin némű némű bőrből álló kisebb 's nagyobb csipkézetek származnak, 's látszanak; a' mint az 5-dik Szám alatt is említődött.

7. A' Vénus nem fájdalmas, annyival inkább nem véres. — Igaz ugyan, hogy a' nagy férjfi veszső, még a' sokszori Vénus ölelések után is mind fájdalmat okozhat, mind annyi, mennyi vért is önthet. — De azomban, szemesen vigyázzon az Orvos Doctor, a' kérdésben lévő fejer személynek, minden lehető környülállásaira, teste alkotmányára, egészsége mivoltára! Mivel sok nyavalyás állapotok okozhatnak a' fejer személyben, és ennek nemző részeiben, min-

den férjfiúi ölelés nélkül sokformájú jeleket; a' millyenek p. o.

a A' vizibetegség; a' negyednapos hideglelés; minden lehető utakon való vér-folyás; sok és külömb-külföféle nehéz nyavalyák; a' szüntelen való ülő élet; a' sárgaság (*chlorosis*); a' vértaknyossága; az egész test lágysága; fonnyadsága; a' testnek téstás mivolta.

b. Néha a' *kissebb ajakak* (*nymphae*); néha a' *tsiklandozó* (*clitoris*) annyira megnőnek, tsupán a' természetnek bujálkodó játékja által: hogy azokat le kell vagdalni; ha a' személy, és egyéb környülállások megengedik!

c. Néha, ámbár igen ritkán, a' méhszájja egészszen bennő: úgy hogy Borbély késsel kellyen felnyitni; ezt magam is láttam.

d. Néha a' természetnek tsupán a' fösvenysége miatt; egy legkissebb szüzesség-hártyája (*hymen*) sinsen: de egyéb jelek meg vagynak.

e. Néha pedig a' tánczban; magosra hágásban; lábainak széllyel tsuszásakor is

könnyen elrepedhet ez a méhfedele: de az efféle eseteket könnyű megkülönböztetni!

f. Sokszor a gelesztás állapotban; vagy valamely vér- sós- vagy tsipős-vólta által származott bőrön való nyavalya miatt: a Leánykák ezen nemző részeiket kíméletlenül vakarván, vagy kérges ingeikkel durván dörgölvén, 's a többi; ezen kényes részeiket elszaggatták. Utóllýára

g. Valamint mindenkor, úgy itt is, a Vi'sgáló Doctor, soha el ne felejtse ezen közönséges törvényünket: „*Egy 's két nyavalyás jelekből soha sem kell itélnünk!*” — Mivel a legártatlanabb személlyen is megeshetik; kivált, ha a most legközelebb előszámlált erőszakok nemző részeikhez fértek: hogy az első Vénusi ölelés semmi vért sem botsát: leginkább olyankor, ha a férjfi veszsző mód nélkül vékony; vagy ha a méhfedele felette lágy és lankadt; illyenkor a vastagabbnak is engedhet. — Továbbá

h. Nem tsak a testi vagy természetes; hanem az erköltsi mivoltát is jól meg kell a személynek vizsgálni! — annyival inkább

i. Ha a' személy ifjú, ha jól éll; ha mértékletes mozgásban vagyon; ha a' Vénustól sok ideig megszünik; ha a' méhszáj-ját némü némü ártatlan öszveszorító eszközökkel gyakran mosogattya; ha a' férjfi veszsző minden Vénusi áldozattal vékonyabb vékonyabb volt; ha tsak kevés vért botsáttott; a' szüzesség hárttyája (*hymen*) ismét öszve nőhetett. A' mint fellyebb, egy Hazánkban, történt ritka példával világosítottam: de nem példa nélkül való dolog ez, más Országokban is, a' mint sok hires Doctorok bizonyítják, a' többek között: *Osiander*, *Josephi*, *Vriszberg*, és végezetre, a' ma hires *Baudelocque* maga' négyet említ.

8. Mikor tehát az Itelő-Szék' Orvossa, a' kérdésben lévő személynek, mind a' testbéli alkotmánya, mind a' természetes állapottya, mind pedig erköltsi mivolta között, szembetünő ellenkezést lát: azomban minden egyéb házi- és nevelésbéli környűállítások is, egymást nyilvánóságosan pofozni láttatnak: ilyenkor vagy felfüggeszsze az Itélőszék Doctora a' maga Itéletét: vagy

pedig bizonyos kifogás és meghatározás mellett, kinyílt szívvel terjeszse az Itélő-Bírák eleibe. — Ők lássák!

9. A' vi'sgálás közben pedig illendő léssen, im e' következőkre vigyázni:

α. A' mennyiben csak lehet az aszszonyi szemérmességnek kedvezni kell, hogy a' már egyszer hajótörést szenvedetnek erkölcsében, annál nagyobb tsonkulás, sőt botránkozás ne történjen!

β. Minthogy, a' fejér személy nemző részei a' természetnek remek munkáji; jól vigyázzon a' Vi'sgáló: hogy az ő durva kézfogásaival, valamelly kárt ne okozzon!

γ. Ha a' Bábáknak tapogató érzékenységek olly tompa nem vólna: a' Doctor eleve való útmutatása szerént, ezek is megtehetnék. Azért is:

δ. Legjobb, ha ezt a' Vi'sgálást maga a' Doctor vagy Seb-Orvos viszi véghez: a' mint *Burkus* Országban maga a' Haza törvénye is, így, és ezt kívánnya.

IX. Fejezet: Az erőszakos Megszep- lősítésről.

§. 253.

Minden testbeli közösülés, valamelly a' Házasságon kívül történik *Paráznaságnak* neveztetik.

A' Paráznaság kétféle, úgymint.

1. Az, melly a' fejer személynek önkényével esik meg: ez nem tárgya az Orvosi Törvénszéknek. — De ha a' fejer személynek eltsábitásával történik-meg: ez, mindenkoron büntetést érdemlett, amaz istenes Törvényhozó *Móses* szerént is *)
 „*Ha valaki ú. m. valamelly szüz leányzót*
 „*elhitet, ki másnak nem jegyeztetett, és*
 „*véle háll; adja-meg jegyruháját, és vegye-*
 „*el azt feleségül. 17. v. Ha nem akarja, az*
 „*ő attya a' leányzót neki adni: a' leány-*
 „*zóknak jegyruhájok szerént, adjon annak*
 „*pénzt. — Másutt ismét ilyen Törvényt*
 „*ád Móses **) Mikor ú. m. valaki leány-*

*) 2. *Móses* 22: 16. 17. vers.

**) 5. *Móses* 22: 28. 29. vers.

„zóra találkozik, a' ki jegyben nintsen; és
 „megragadván, közösül véle; és megfogat-
 „tatnak: 29. v. Akkor a' férjfiú, a' ki kö-
 „zösült véle; a' leányzó attyának adjon 50
 „siklust: és légyen a' leányzó nékie felesé-
 „ge: annakokáért, mivelhogy megrontotta
 „azt; nem hagyhatja azt el tellyes életében!

2. Az, a' mellynek a' fejer személy magát tellyes tehetsége szerént ellene szegezi, e' már az *Erősaktétel* melly is majd mindenféle Törvény szerént, többnyire mindenkoron halállal büntettetett meg; kivált ha már a' fejer személy másnak elvult jegyezzve; vagy valaki felesége volt: ilyen értelemben volt *Móses* is. *)

Mivel pedig az efféle *Erősaktételt*, némellyek néha vagy azért állorczázzák, hogy egynéhány forintokat valakin húzassanak; vagy azért; hogy elvesztett betsületeket, ezzel a' mázzal annyira mennyire vissza szerezhessék; vagy pedig hogy tsupa boszszuállásból, ez által vala-

*) 5. *Móses*. 22: 22. 23. 24. 25. 26. 27. ,

kit gyalázatba, kárba, és büntetésbe hozhassanak; vagy végezetre azért, hogy valakit a' vélek való házasságra kényszerithessenek 's a' többi.

§. 254.

Minekelőtte az ilyen vádra, a' Birák ítéletet tennének: szükséges, hogy a' Doctoról, a' maga véleményét ezen személyly eránt kikérjék.

Az ilyen vizsgálást pedig, annyival inkább vigyázva kell végre hajtani: mivel az efféle Szerentsétlenek, sokszor igen tsalárdok; sokszor igen tsaloka és tsinos állortzákat jádzanak, a' millyenek p. o.

1. Hogy ő néki először is szájját keskenővel bé teritette; kezeit öszve kötötte; lábait kifeszítette, ki kötözte; és ugy vitte rajta véghez.

2. Hogy őtet ópiumos itallal elaltattván; úgy tsalta meg.

3. Hogy ő néki mindenkoron igen mély álma vagyon.

4. Hogy ő mind addig küszködött véle, mig erejéből ki nem fogyott.

Az első vádra nézve jól meg kell vizsgálálni :

a. A' fejer személly és a' férjfiú között való külömbbséget ; sőt kinek kinek személlyes mivoltát p. o. Ha a' fejer személly igen ifjú, gyenge, beteges : a' férjfiú ellenben jó idős, erős, és izmos : ez így megeshetett félre való helyen, vagy pusztán ; mint maga *Móses* is ezt hiszi, és nyilván írja *) ez a' nagy Physicus sőt Philosopho Theologus : ámbár ezt némelyek makatsúl tagadják : holott ezt bizonyítja amaz hires Romai *Lucretia* példája is.

b. Annyival inkább, ha a' vizgálás hamarjában meg esik, kezei és lábai is megmutattják ezen erőszakos küszködést. — Ezt mutattya továbbá

c. A' gyenge Személlynek szemérem testén esett némely részeknek elrepedések, szakadások, fájdalmak, gyulladások, ezek miatt való nehéz és fájdalmas járások : sőt sokszor sem vizelleteket, sem emésztete-

*) 5. *Móses* 22: 20. 21. 22. 23. 's a' többi versekben.

ket nem tarthatták; néha ezek miatt süllydő nyavalyák, u. m. a' test elapadása, elszáradása, hectica, vagy vizibetegség, 's a' többi is származnak. — Ellenben

d. Az olyan személyekben, a' kik a' Vénus játékjait ez előtt gyakorlották; az effele *Erőszak-tételt* sokkal nehezebb ki-nyomozni: hanem ha a' küszködésnek egyéb jeleiből; és a' személynek más természetes és erköltsi mivoltából; hiteles tanuk szájából, és egyéb környülállásokból keressük ki az igazságot. — Végezetre

e. A' 2 és 3 Számok alatt említett mentségek: ha csak egyéb környülállások ellenkezőt nem mutatnak; mind meg történhetők.

X. Fejezet. A' 'Sodomiáról, és egyéb természet ellen való testbéli fertelmességről.

§. 255.

Ezt az otsmány bünt, némellyek szorossabb, mások ismét szélessebb értelemben vészik.

Amaz hires *Zacchiás Pál*, ezen Római Fő Doctor (*Protomedicus*) 'Sodomiának' nevezi, azt a' természet ellen való utálatos bűnt; midőn a' férjfiu a' férjfiúval; az aszszony az aszszonnyal, a' természeti útakon kívül, és nem a' természetes edénybe közösködik.

Mások ismét a' 'Sodomián' értik; azt a' fertelmességet, mellyet az ember, más különböző állattal véghez viszen. — Régenten ez a' bűn, a' Törvényszékeken sok lármát okozott; ezt állítván: Hogy némelly tsudálatos Magzatok, az ilyen közösülsébből származnak: de ez természetes lehetetlenség! a' mint már fellyebb eléggé megmutattam.

§. 256.

Ez a' 'Sodomai és Gomorai' utálatos és égre kiáltó bűn, a' *Zsidók, Görögök, Törökök, Olaszok*, sőt oh fájdalom ottan ottan, más Nemzetek között is, gyakorlásban vagon és vólt, a' mint a' Sz. Könyv is bizonyította. *)

*) 1. Mós. 19: 1. 2. 3. 4. 's a' többi vers. —

Ezen Városoknak helyeiken fekszik most az

Ezen véteknek gyakorlása, a' véghurkát sokszor gyulladásba, genyettségesedésbe, és fenébe hozza; sokszor a' véghurkába le-esést, és kifordulást okoz; mivel a' véghurkának öszvehúzó inashusát (*masculus vel Sphincterani*) elrontya; sokszor a' hátgerinczben száradást, hectikát, és hálált is okoz ez az utálatos és Égre kiáltó bűn!

XI. Fejezet: A' Szerelem pohárról (*Philtrum.*)

§. 257.

Cicero nevezi: *Poculum amatorium.*
Plinius: *Virus amatorium*; Némellyek pedig majd minden fundamentom nélkül emlegetnek; a' Patikákban: *Stanza marinát*, melly is, egy tengeri gyíknak bizonyos neme. — *Linnaeus* a' Természetnek, bölts *Salamon* után, a' legnagyobb Buvárja, ezt nevezi *Lacerta Scincus vel Stincus*. Ennek a' tengerigyík' megszáradott testének, né-

úgy nevezett: *Holt-Zsido-vagy Asphalteses-Tenger.*

mellyek a' fejét; mások ismét a' farkát tartják a' Patikákban leghatalmassabb szerelemre gerjesztő orvasságnak. — Némelly Doctorok pedig a' Szarvas bika tsékjét is rendelik a' Patikákból még ma is a' *Stanza marina* mellett. A' *Szerelem pohárnak* (*Philtrum*) neveztetik közönséges és babonás értelem szerént az az orvosság, melly valakiben egy bizonyos személly eránt való szeretetet gerjeszthet. — Errol így énekel *Ovidius* híres *Poëta*.

Nec data profuerint pallentia pulchra puellis.

Philtrum nocent animis; vimque furoris habent.
Egy üres költemény a' szerelem pohár.

Szívet ront, 's dühösség az ebből jövő kár.

§. 258.

Hogy a' szeretetnek lankadozó, és tsak alig pislogó tűzét még az időssebekben is, annyira mennyire fellehessen élesztetni: sőt ottan ottan, és addig a' meddig lángolásba hozni; ha külömbben egésségek; az igaz: de hogy ezt a' szerelem tűzét, egy bizonyos Személlyre határozzuk; (mint némellyek állmodoznak), ezt a' természetnek

ren-

rendes folyamottya szerént, nem tehettük. — És így ez a költemény, nem egyéb, hanem a régi tudatlan és babonás Világnak, egy idélen fajzattya.

§. 259.

Azok a dolgok, a mellyek az emberekben, a szerelem tüzét felellesztik, és fenn tartják: leginkább azok, a mellyek a férjfiúi magot a vérből elválasztják; és a férjfiúi zatskónak székeibe, a Vénus áldozattára öszve gyűjtik: a Doctorok ezeket: (*Aphrodisiaca*) *Vénusra gerjesztőknek* nevezik; a millyenek a számtalan Patikai eszközökön kívül; kiváltképpen ezek:

1. A *Testet bőven táplálók* (*Nutrientia*) és a vértbővítők (*Chylopoëtica*), mint a többek között p. o. a tsendes nyugalom, álm, a békességes, tsendes, víg, és mértékletes élet; a fiatal, jó kövér, és fris húsak, és a hig tojásnak mindennapi étel 's a többi — úgy szintén a jó nemes borral való felette mértékletes élés. (de a jó fris viz legjobb)

2. A' Szívet erősítő (*Cardiaca*); az Érzőereket elevenítő (*Nervina*) és a' Húsnak szárait keményítő eszközök és eledelek (*Tonica*) és végre a' testnek minden munkáit és kötelességeit ösztönözők (*Stimulantia*) mint p. o. az ártatlan fűszerszámos eledelek: a' millyenek: a' fa héj; (*cinnamomum*), a' narants; a' szeretsen dió virág, a' bors, a' paprika, a' szegfű, a' sáfrán 's a' többi. A' punts, a' tsokoládé, a' kávé, egy egy igen kevés: de jóféle veresbor; 's a' többi.

3. A' vizellet' útját ösztönözők, a' vizelletet hajtók (*diuretica*); mint p. o. a' kertiveteményhéli majd minden gyökerek; a' millyenek: a' zeller, pászternák, petreselyem, sárga és mindenféle répák; torma, retek, krumpli 's a' többi!

4. A' Patikabéli ilyenféle eszközökről; sok, nagy, bizonyos, és fontos okokra nézve halgatok. Végezetre tartjuk-meg: hogy

5. Legjobb és legállandóbb Szerelemre gerjesztő (*Aphrodisiacum*); a' fejr személlyre nézve; sött mind a' két részről; a' szép és virgancz test; a' deli termet, a'

szép növés, a' testnek kellemetes és babonázó állása 's járása; a' mennél ritkább szépségu és a' Mindenhatónak a' valóságos Remekmunkáji közzül való fejer személynek ábrázattya, ábrázattjának szép és különös vonásai (a' mellyről, ezen könyvetském végén bőven lehet olvasni!!). Egy szóval: ha a' fejer személy a' bölts Teremtőnek egy különösen szép remekmunkája, a' férjfiak szíveknek leghatalmassabb rúgótollok; továbbá a' vidám és a' kinyilt szívet mutató ábrázat; az ajakakkal mindenkoron meg egygyező szív; az ártatlan és az illendő határookban maradó barátkozás; a' példás embérség; a' nagyokban a' szép leereszkedés; a' szolgálatra való szíves készség; a' látogatók eránt mindenkoron kinyilt szívvel, egész örömmel; de azomban éppen nem alacsony lelkűséggel való magaviselete: ezek, a' többek között, a' mellyek a' férjfiakat megbabonázzák, a' szép nemnek imádlására vonnyák és ragadják!

XII. Fejezet: A' Házasságnak akadályairól.

§. 260.

Ezek kétfélék:

I. Azok, a' mellyek a' házasságra való lépést meg nem engedik (*Causae Impedientes*) p. o. mind azok a' testbeli hibák, mellyek a' testbéli rendes közösülést akadályoztattyák; annyival inkább, a' mellyek tellyességgel lehetetlenné tészik.

II. Azok a' hibák is számossak, mellyek a' Házassakat egymástól elválasztyák (*Causae Dividentes*.)

§. 261.

Mind a' Theologia, mind a' Philosophia szerént, kettős a' Szent Házasságnak czéllya:

A. *Az emberi nemzetnek szaporodása*: de ez legalább a' fejer személyre nézve, tsak egy bizonyos, és rövid ideig tart: a' férj-fiúra nézve pedig, a' régi Doctori példa beszéd szerént: *mind addig mtg ez, egy fél Posonyi mérő korpát elvihet.*

B. A' költsönös ápolgatás; segedelem; és a' Háznak igazgatása: ez koporsónkig tart; és hová tovább szükségesebb!

§. 262.

A' házasság akkor ment tökéletességre; ha a' testbéli közösülés közben, a' férj-fiúi mag, annak módja szerint kivetődván, a' szükséges helyre belövellődik.

Azok a' hibák, mellyek, egy vagy több ilyen tökéletes testbéli közösülések után történnek, a' Házassakat; tsak a' *Nyoszo-lyára*, és az *Asztralra* nézve választyák-el: de az esküvéstől, legalább három eszten-deig nem mindenkor szabadítyák-fel.

§. 263.

A' házasságot *akadályoztató okok* (*Causae impediētes*) ismét kétfélék:

I. *Erköltsiek* p. o. A' házasúlandók között való szörnyű, nagy, megrögzött, és megengesztelhetetlen gyűlölség; a' mególt-hatatlan Vénus tüze a' férjfiakra nézve (*Satyriasis*, *Satyriasmus*; *Priapismus*, et *Salacitas*) mindenkoron széllyel egerésző, és újjságon kapdosó telhetetlen szív; néha a

maga telhetetlenségének eleven, és szüntelen való képzelése; néha pedig tehetségében való végső bizodalmatlanság 's a' többi.

II. *A' Testbéliek* pedig még számossabbak, úgymint:

1. A' vélünk születettek.
2. Gyermekségünkben származtak.
3. Rövidebb vagy hosszabb ideig tartók.
4. Mindennek szemibe tűnők.
5. Titkossak.
6. Természetesek.
7. Tulajdon nembéliek, és személyesek.
8. Mind a' két nembéli házásokkal közössek.

§. 264.

A. *A' Férfiú részéről való testbéli vagy természetes hibák ezek:*

1. Ha a' férfiú veszső, vagy felette vékony, és igen rövid; vagy éppen semmi sints; akár a' természetnek mostohasága, akár valamely tsunya nyavalya; akár a' Borbély kés, akár végezetre, akárminémű szerentsétlenség és erőszak miatt; vagy pe-

dig tsudálatos hosszú és igen vékony; úgy hogy, akármelly tágos edényű fejer személlynek is elébb 's útóbb mehét elrontván, bizonyos halált okozhatna.

2. Ha a' férjfi veszző, a' természetnek ritka bújasága miatt, kettős vagy hármás: már pedig egynek is, annyival inkább kettőnek elvágása mindenkor veszedelmes: sőt némelly tudós Doctorok szerint, halálos szokott lenni; ha szintén, ez egyátallyában, nem igaz is.

3. Ha a' férjfi veszzőt, a' görts 'akármí módon öszve húzta, tsúrta, 's tsavarta: mivel az ilyen férjfi veszző, a' magot a' méhbe bé nem lövelheti.

4. Ha a' férjfi veszző, kemény mint a' porczogó, és mint a' tsont: vagy igen mirigyos bötykös; 'szélütött, érzéketlen; vagy lankadt. Ha

5. Ezen lankadtságot és érzéketlenséget, valamelly nyavalya okozott: akkor a' gyógyúlhatóságra, három esztendőt szoktak várni. Úgy szintén

KOLOZSVÁRI EGYETEM

NAI

1860

6. Ha a' férjfi veszső, a' természetnek valamely játékja miatt; némelly szokatlan helyen nőtt; p. o. az alfelen.

7. Ha a' férjfi veszsőnek a' nyílása szokatlan helyen vagyon: azomban gyógyítani nem lehet: hogy ha pedig a' férjfi veszsőnek lyuka a' tövinél vagyon; ekkor amaz híres Doctorok *Spalanzani* és *Hunter* azt állítják: hogy az ilyen hibával atyává lehet!

8. Ha sem' a' férjfi zatskóban, sem az ágyékokban, tellyességgel semmi tökszékek nintsenek: akár a' természetnek tsudálatos mostohasága; akár valamely erőszak miatt, mint p. o. mikor a' tökszékeket vagy más erőszak elhordja; vagy a' szörnyű sok és erős lovaglás miatt; mint a' *Scytháknál*'s másoknál is gyakran elzápúlnak; és ez is gyógyíthatatlan.

9. Ha a' férjfi, valamely utálatos, ragadós, és veszedelmes nyavalyában vagyon; a' millyenek: szájjnak szenvedhetetlen büdös volta, melly Orvosi Tudományunk szerint, akármelly méhben lévő kész, és ép magzatot is elront; nem hogy újjat nemz-

hetne. Az órtnak rákfenéje: az elhatalmazott *Francia* nyavalya; a' *bélpoklosság* (*Elephantiasis 's lepra*); *Veszettség* (*Hydrophobia*) 's a' többi! — hogy ha mind ezek, már éppen gyógyíthatatlanok.

10. Némelyek még a' felette elhizást is, elegendő akadálynak tartják: ha ez a' házasságnak tökéletesedése előtt már meg volt: de ez éppen nem az.

11. A' herélt emberek sem bocsáttatnak a' Házasságra: a' honnan maga az *V-dik Szixtus* Pápa is; az ilyen házasságot kárhoztatta. A' herélt emberekhez számláltatnak mind azok; a' kik tökszékeiket akármi módon elvesztették p. o. néha erőszak által; mint mikor a' golyobis elhordja, vagy öszve töri, öszve szaggatja; néha a' nagy ütés miatt megdagadván, meggyülladván, genyettségbe és rákfenébe mennek; néha elmirigyessednek; néha a' feslett élet miatt a' *Francia* nyavalya által mind a' két tökszékeiket elvesztik; néha a' Doctorok javasolásából, a' nagyobb veszedelem, és a' halálnak elkerülése végett, a' *Borbélyok* ki-

herélik; néha pedig, némelly országokban, bizonyos szolgálat fejében heréltetnek-ki; némelly férjfi gyermekek p. o. Olasz Országban; hogy a' Játéknéző Helyeken (*Theatrumokón*) annál kellemetesebb szavú Éneklők lehessenek; hogy *Török* Országban, *Chinában*, *Persiában*, és egyéb Napkeleti Országokban, a' Feleség féltés miatt, a' szép Nemnek őrizetére rendeltethessenek. —

Igaz ugyan, hogy ezeknek veszszzejek is néha néha felmered; és a' férjfi veszsző ikrás húsából (*glandula prostata*), némű némű hig nedvességet vett-ki: de tökszékkel nélkül, valóságos magvak nem lévén, senkit meg nem terhesíthetnek.

12. A' gyermekség és felette gyenge ifjúság; úgy szintén az elaggodt vénség is, akadállya a' házasságnak (ámbar sokszor, ez a' példa beszéd is igaz: „*Míg a' férjfi „fél Posonyi mérő korpát felemelhet: mind „addig nem tehetetlen:*”) — Innen bőltsen megsemmisítette, az ilyen gyenge gyerme-

kek között való házasságot maga a' Szentséges *III. Innocentius* Pápa is. *)

13. A' Tökzatskóbéli nagy szakadás, bél-lejírás (*tökösség Herma vel Ruptura*) is, nagy akadállyal a' házasságnak; mivel, ha ez igen nagy, és fel nem nyomhatni vagy köthetni: e' miatt a' férfi veszső, a' méhszájához nem férhet: Éppen ilyen akadály a' tökzatskó vizibetegsége is.

14. Ha a' maghozó hójagotskák szájaik bénóttak; vagy ha a' bélhúrkafelé lyukasok, és a' magot erre öntik-ki.

15. Ha a' vizellet úttya, nyavalyás, mirigyes, bubortsékos, a' Kankó (*Gonorrhoea*) után; vagy a' vizellet úttyán lévő Ikrás hús-nak daganattya, fekélye, az itt tanyázó aludt vér, a' mának a' méhbe való belövellését akadályoztattya. — Végezetre ha ennek úttya a' czombtöve közire (*Perinaeum*); vagy a' véghúrkára nyilik-ki; vagy utóllýára, ha a' férfi magot genyettséggel elegyíti öszve.

*) *Innocentii III. Pontificis Decretorum* pag. 1436.

Hogy a' törvényes Vi'sgálásban, a' férj-fiúi nemzötehettségről, ítéletet tehessünk; az előszámlált akadályokon kívül, még im e' következő külső testbéli minéműségekre kell vigyáznunk, úgymint:

1. A' vi'sgálandó férjfinak élet idejére és esztendeire!

2. Testének és elméjének mivoltára!
Továbbá

3. Mitsoda nyavalyákon ment által egész életében. (*Anamnesis*)

4. Életének mellyik esztendejiben tapasztalta leginkább, és leggyakrabban veszszejének felmeredéseit, a' Vénus'tüzét és ösztöneit?

5. Mellyik esztendőben emberedett-meg (vagy tsattant-meg) a' szava?

6. Mikor kezdettek, a' szeméren testen, állon, az órr alatt, a' hónally alatt, a' mellyen való szőrök, mohodzani; és millyek, sűrűk-é, kemények-é?

7. Mikor tapasztalt legelsőben álombéli magelfolyást (*Blenorrhoea*, v. *Exoneresis*)? vagy tapasztalt é valaha?

8. Mennyi ideje, hogy házasságban él?

9. Nem gyakorlotta-é valaha, és meddig a' néma bünt (*Onaniát*)? (vagy a' *magamegfertéztetést*)? (*Selbstbefleckung*, *falten Bauer*?) melly a' szép Nem eránt hidegvérüséget okoz.

10. Hányszor közösült mintegy a' feleségével, és minémü következássel? az az, elfolyt-é a' mag, vagy nem; és hova lövellődött; tűzbe jöttek-é mind a' ketten; vagy csak egyik, és mellyik?

11. Nem volt-é gyakran részeg; sőt nem éppen a' *Bacchus* fia-é?

12. Nem volt-é olyan nyavalyában, midön a' férjfi veszszeje mindenkoron meredve fenn áll (*Priapismus*)?

13. Nem történt-é, az első Vénussal, a' nemző részekben, mind a' két személyben, vagy legalább az egyiknek valamelyiknek nemző részeiben; valamely erőszak, szakadás, seb, fájdalom, dagadás, gyúlladás, vérontás 's a' többi? és mind ezek magokban meggyógyultak-é vagy nem?

14. Nem tapasztalt-é valamellyik részről, vagy pedig mind a' kettőről, némű némű szembetűnő hidegséget, és lankadságot? továbbá, élt-é, vagy éltek-é ez ellen, valamelly orvossággal; millyennel; meddig, és minémű haszonnal?

§. 266.

Mind ezek ekképpen véghez menvén; ezután Szemmellátásra, (*Oculatára*) kell menni: e' végre szemesen meg kell vizsgálni!

1. A' melyet, az hón allyat, a' szemérem testnek egész vidékét! ha mind ezek szőrössek-é, és mennyire szőrössek? — annyival inkább

2. Mivel mennél szőrösebbek az előlszámlált részek; sőt mennél szőrösebbek a' karok könyékig; a' lábak térdig; és mennél sűrűbb és keményebb szőrrel tellyesek, mind ezek a' részek; annál jobb a' férfji! Sőt még a' szép Nem között is, az ilyen felette szőrös kezű és lábú Fejér-Személyek, majd minden kifogás nélkül, felettebb és veszedelmesen szerelmesek!

3. A' tökzatskót is jól vi'ssgálóra kell venni; ha ez fonnyadt-é, tág-é, lelóggó-é, a' benne lévő székcek nagyok-é, vagy kicsinyek; keménnyek-é, vagy lágyak? végezetre a' tökzatskó rántzos-é, és öszvehúzódott, vagy nem?

4. A' magköteleletskék, és a' has gyűrűi egészessek-é; vagy pedig a' tökzatskóban bélszakadás, vízkorság; 's a' többi vagyon?

5. A' férjfi veszső üreges testeinek inas alkotmánya (*corpora cavernosa penis*); a' vizellet úttya; a' makja; az előbőre (*praeputium*); és ennek zabolátskája rendes-é; vagy rendeletlen? egész-é; vagy elszakadott? — Ezt is tartsuk-meg! végezetre

6. Régenten, némelly Itélő-Székeken, az efféle házasságbéli bajoknak eligazítások végett: a' férjfi veszsőt holmi bíberkelésekkel akarták felmereszteni: de ez, mind a' Doctornak, mind a' vi'sgáltatandó személlynek betsületes szemérmetességével ellenkezik: annyival inkább, mivel igen igen szemtelen férjfi volna az; a' kinek ilyen helyen veszszeje felállana. — *Francia Or-*

szágban pedig, ilyen alkalmatossággal régenten, ezt parantsolták: Hogy a' férjfi, a' Törvény-Szék' szemeláttára közösüljön a' feleségével, a' mint ezt *Mahon* és más *Francia* Tudósok hitelesen bizonyították.

§. 267.

B. *A' Fejér Személy részéről is a' házasi életbéli akadályok, ismét kétfélék:*

I. *Az Erköltsbéliek p. o.* Az aszszony-nak megrögzött igen dühös, és megengesztelhetetlen gyűlölsége; a' rettenetes boszszúállást kívánó lelke: *Ira Junonis!* — a' Vénusban lévő veszedelmes sokszor nyavalyás, sőt mind a' két Házasoknak éppen, életek veszedelmére törekedő telhetetlensége; a' Doctorok szerint ennek neve: *Erotomania* (ἔρως szeretet és μανία dühösség); melly is egy bizonyos személy eránt húzó esztelen és dühös szerelem. Azt a' nyavalyás szerelmi indulatot pedig, melly a' fejér személyeket, minden férjfihez, minden külsőség nélkül ragadja, sokféleképpen nevezik; úgymint (*Hysteromania, Andromania,*

nia, *Nymphomania*, *Melancholia uterina*, *Furor uterinus*, *Messalinismus* (a *Messalina uxore Imperatoris Claudii*) *) a' Klaudius Római Tsászár Messzalina nevű feleségétől.

§. 268.

II. A' testbéli hibák, mellyek a' Vénusi ölelést akadályoztatják, ezek:

1. A' szörnyű hidegvérűség, melly közz, nem tsak némelly Szüz Leánykákkal: hanem még néha az aszszonyokkal is, úgy annyira; hogy némellyeket veréssel kellyen házasságbéli kötelességeknek tellyesítésére kénszeríteni: semmit sem adván Sz. Pálnak amaz bölts intésére: **) „*Adja meg, az aszszony az ő férjének a' mivel tartozik; hogy valami módon a' férjfiu el ne vete, medjen!*” — Ezen aszszonyi hidegvérűséget némelly Természet-Visgálók, onnan hozzák le: Hogy a' fejer személlyeknek magvok nintsen, melly ezeket ösztönözhetné: de azomban nyilván tapasztallyuk, hogy a' dörgölés még az Ásványok Országában

*) Vide *Dinotium. De Rebus memorabilibus!*

**) *Korinth. 7: 3. 4. 5. v.*

is tüzet támaszt; hogy a' tsigány lévő vastag kötél a' sebes dorgolás miatt meggyuladván, az épületet gyakran meggyújtya; sokszor a' tengely is meggyullad, a' hosszas sebes menés miatt.

2. A' szörnyü és nyavalyás érzékenység, már az akár véleszületett; akár pedig valamelly okból származott legyen is: úgy annyira; hogy minden Vénusi áldozat néki szörnyü fájdalmakat, a' méhszájjának görtsös öszve huzásait; ájulásokat; inas reszketéseket; (*spasmos*) inas rángatásokat, (*convulsiones*) sött némü némü gyengébb nyavalyatöréseket is okozz.

3. Egy igen ifjú idő, midön még a' nemző részek és kötelességek ki sem fejlődtenek; melly természeti ki fejlődés, leginkább a' 12 — és a' 14 esztendők között történik meg *) ámbár ez sem közönséges Törvényne a' Természetnek; mivel amaz halhatatlan *Haller Doctor* ezt mondja: „Hogy ő látott 9 esztendős Leánybol

*) *Tissoth. p. 122. Thom. 1.*

„lett anyát. *Fahner* pedig 10 esztendő
„leányból lett aszszonyt.”

4. Ha a' test születése szerént is, igen gyenge és filegrán munka: nyaka hosszú és vékony; vállban szűk; váll-lapoczkái kinülők; mely-tsontjai laposak, béestek; tsetsei fonnyadtak; egész hasa lapos (deszka hasu); mosdó-tsontjai szűkek; a' menés vagy járás közzben, lábai'fejét befelé forgattya. — Az ilyen test' alkotmányú, és igen kartsú menyetskék, a' mi *Hippocratesünk'* mindenkoron fontos következésü állítása szerént, ritkán lehetnek olly szerentséssek; hogy anyákká lehessenek! *) vagy pedig ha már ezt elgyengítették; a' gyakori és minden 10-dik hónapban való gyermek szülések; a' sok és hosszas nyavalyák, nyomorúságok, éhség, szomjúság, nehéz munka, sok nyughatatlanság, szomorúság, a' sok és hosszas gyermek szop-

*) *Aphorismorum Sect. V. §. XLIV. pag. 129.*
Quaecunque praeter naturam. tenues existentes, utero gerunt; antequam crassescent, abortiunt.

tatások; néha a' borral, pálinkával, és a' Vénussal való visszaélések 's a' többi: de az ilyen esetekben sokszor maga az áldott természet, és idő is, hűséges Crvos szokott lenni. De a' felette nagy kövérség is, hasonló akadály.

5. Az olyan aszszonyból sem lehet anya, a' ki már a' virágzástól megszűnt; a' ki már az 50 esztendőt általhágta: hanem tsak a' természetnek ritka játéka szerént; vagy pedig az Istennek tsudálatos munkája által, mint: Az *Abrahám Sárájának*, a' *Zacchariás Erzsébethének*; és az *Elizéus Prof. Sunemi Gazda-aszszonyának*.

6. Némellyek a' *Fejér Hideget* (*Chlorosist*) is, akadállynak lenni gondollják: holott a' Doctorok szerént; ez többnyire, a' szüzesség jele; és ennek a' férjhez menés a' legjobb orvassága; melly is, az illyes sárgás föld színű leánykákhól, igen állandó és jó egészségű, szép termetű; és igen kellemetes ábrázatú, derék aszszonyokat 's anyákat formállni szokott. Továbbá

7. Ha a' szemérem test *kissebb* és *nagyobb* ajakai (*labia minora et majora*) egészszen, vagy nagyobb részént öszve nőttek: azomban a' fejr személy Borbély kés alá testét adni nem akarja: vagy pedig, ha ebben meg egygyezne is, ezen testbéli hibát helyre hozni lehetetlen volna. —
Vagy pedig

8. Midön a' *nagyobb* és *kissebb* ajakak, és a' *szerellem édessége* tsúfossan kinöttek: ugy annyira, hogy ez a' *Csiklándozó*, midön a' Vénus tüze miatt fellnered; a' férjfi veszsöt, a' méhszájához sem botsáthatya: azomban mind ezeket elvagdallni tanátsoss éppen nem volna.

9. Ha a' méhszájja egészszen bé vagyon zárva; akár a' Szüzesség kemény hárttyája; (a' mellyet igen könnyű, és éppen nem veszedelmes kinyitni), akár pedig más spongyiás húsotska által: ha mindazonáltal mind ezeket is felvagdallni nem lehetne.

10. Midön a' méhszájja születésétől fogva igen picziny, és felette szorossan öszve vagyon húzva; a' millyent említ egy

híres *Columba* nevű Doctor: *Ennek szájja-
ba* ugymond, *még a' kis újjának kis hegye
sem férhetett bé semmi módon:* de ez meg-
eshetik néha, az első és akár hányadik
testbéli közösülés után is, valamikor a' méh-
ajakai vért botsátottak; kivált ha a' fejr-
személy a' maga testét, holmi öszvehúzó
szerekkel mosogattya; azomban a' férjfi
veszsző mindenkoron keményebb és vas-
tagabb volt: sőt meg esik néha, ámbár
igen ritkán, a' szülés után is, a' fris seb-
nek ajakai öszve nővén; néha a' méhszáj-
ján a' franczus sebeknek fris ajakai is öszve
nőnek, némelly ágos bogas húsotskák által.

11. Ha a' méhszájának, a' vizellet'
hójagnak, és a' méhnek magának kifordu-
lása (*Prolapsus*); vagy ezen a' tájjan lé-
vő tüzes és hideg daganatok, a' férjfi vesz-
szőt, a' méhszájjától egészszen elzárják.

12. Ha az aszszonyi nemző részek, a'
természetnek tsúfos játéka által, a' köldök-
nek köröskörnyűl lévő tájjékán nőttek.

13. Mind azok a' nyavályák, valamel-
lyek a' méhszájját tisztátalanúll megfertéz-

tettvén, a' férjfinak tsömört és undorodást okoznak, mint p. o.

a. A' szörnyű nagy és gyakori méhvérfolyás.

b. A' fejevér (*leucophlegmatia*); melyet okoz gyakran a' fejer személlly tisztátalansága; hogy tudniillik, testét minden hónapos virágzása, és a' Vénusi ölelés után meg nem mossá. Ezen tisztátalanságból származnak gyakran az úgy nevezett *lapos tetvek* is.

c. A' hosszas és testet gyakran hecticába ejtő kankó (*gonorrhoea*).

d. Midőn a' méhnek rothadt és rákos sebjeiből bűdös dögsgagu és égető genyetség foly ki.

e. Ha a' méh nagyon meg gyulladott és dagadt: ez a' daganat akár légyen lágy, vagy kemény; vérrel, szélllel, vízzel tele, akár légyen megkeményedett (*scirrhus*).

f. Ha a' vizellet hójagjából, és véghurkából, vagy pedig mind a' kettőből, a' méhre bényiló tsős seb (*fistula*), vagyon.

g. Ha a' Csiklándozó (*clitoris*); olly nagy mintegy férjfi veszsző; melly kivált

felmeredt korában, nem tsak a' férjfi veszszőt a' méhszájjához nem botsáttya: hanem a' férjfiúban különös undorodást is okoz.

h. Végezetre e' sem utolsó akadály a' házassági életben; ha a' testi közösülés közben, a' fejer személyly igen illetlenül és szemtelenül viseli magát: de itt az efféle otsmányságoknak előszámlálásával a' szeméretességet meg sérteni nem akarom: pótollya ki halgatásomat, az olvasónak okos gondolkozása!

14. Amaz hires Doctor *Meczger* egy-néhány példákat, olyakat is emleget; a' kiknek születésektől fogva, semmi méhek sem volt; a' mit az okos bába egyszerre észre vehet: vagy ha a' szülés alkalmatosságával, az élet megmaradásáért elvágódott; a' mint illyet, amaz hires Doctor *Vrisberg* is említ; vagy a' gyógyittás végett a' méhet kivágták; mint *Osiander* a' Göttingai mostani tudós Professor, ezt tselekedni is merte.!

II. *Lássunk már azon hibákról, melyek a' Házásokat egymástól el-választyák.*

Az Elválás kétféle.

A. *A' félig vagy az egy bizonyos ideig való elválás az, midőn a' Házások, valamely bizonyos okból, tsak a' Nyoszolyára és az Asztalra nézve választattnak el egymástól.*

A. A' Férjfiakra nézve:

1. A' 15 pontok alatt elől számláltak közzül, mind, azok, valamelyek az ő gyógyulhatóságok felől tsak tsekély reménységet nyújtanak is.

2. A' magtalanság; mivel, nem elég a' férjfiú testnek, a' magot tsak elkészíteni; tsak kilövelleni: hanem ezt, mind mennyiségére, mind minémiségére nézve, és ennek szükséges módja szerint, a' méhnek üregébe bévetni.

3. A' feltökűség pedig, még a' félig-elválasztásra sem elég ok: mivel, azért jó férjfiú lehet; ha szintén tsak fél annyi tüze volna is. — A' *Hottentotoknál* a' férjfi

gyermeknek, egyik tökeszékit mindenkoron kiveszik, tsak azért; hogy jövendőben annál kevesebb gyermeket nemzhessen.

4. Némellyek azt állittyák: Hogy ez is elegendő ok az elválasztásra: ha sem a' tökzatskóban, sem az ágyékokban, semmi tökszékek nintsenek: holott lehetnek ezek a' hasüregében is; és a' magot, a' lehozó edények által is termékennyé tehetik.

§. 270.

B. *Az Aszszonyokra nézve:*

1. A' fellyebb a' 14 számok alatt említett okokon kívül, mind azok; a' melyek tsak annyira mennyire is, akár a' természet, akár a' Doctorok által meggyógyíthatóknak látszanak.

2. A' terméketlenség, *) melly ámbár az Házasságnak legelső, és legfőbb céllyát felforgattya is: mindazonáltal, tsak bizonyos ideig választhattya el egymástól a' Házassakat. — Mivel

*) *Magtalanságnak* helytelenül nevezik. némellyek: mivel a' fejer személyeknek ninta magvok.

a. Ezt gyakran maga az idő; gyakrabban pedig a' jó orvoslás meggyógyítja.

b. Mivel az ilyen akadályok gyakran *titkossak*; és a' testnek felnyitása előtt bizonyosan tudni nem lehet.

c. Mivel a' *gyümölcstözés* és a' *szaporodás*; csak bizonyos ideig tart: a' *költsönös segedelemre* pedig, melly a' házasságnak második nemes vége; holtig szükségünk vagyon, sőt erre hová tovább: annál nagyobb szükségünk vagyon, ama Sz. Pál szerint: *Hogy ha az egyik elesik, a' másik fel-emelje!*

3. Leginkább azok az okok is ide tartoznak; a' mellyek a' Házasi kötelességnek egyszeri vagy többszöri tökéletcsittése után történnek.

4. Az elmének megromlása; a' bódultság; a' szelid esztelenség, a' megbolondulás 's a' többi is elegendő okok az ilyen *Elválásra* némellyek szerint.

5. A' hónapoknak soha meg nem jelenések is, elégséges *elválasztó ok*: mivel *Aristoteles* szerint: „Egyedül a' havi vér

„az, a' melly nélkül a' méhcsira (*embrio*)
 „sem nem fogantathatik; sem a' méhben
 „nem tápláltathatik.”

§. 271.

B. Az örökre való Elválásnak okai, az
 Orvosi Sz. Szék Törvénye szerint, ezek:

A. A' Férfira nézve:

1. A' tellyességgel meggyógyíthatatlan
 nyavalyák.

2. Mind azok, a' mellyeket a' fejr
 személy, a' kézfogásig, sőt az öszveke-
 lésig, a' férjfiutól eltítkolt.

3. A' meggyógyíthatatlan tehetetlenség
 is, (*impotentia*) elválasztó ok a' Házások
 között; melly meg esik a' többek között:
 a' nyakszirtnek; a' hátgerintztsigája vele-
 jének, és a' lágyékoknak sebjeik miatt is.

4. Valamelly méregnek, bévétele után
 szármozott Tehetetlenség is gyógyíthatat-
 lan, kivált a' meglett emberekben.

5. A' meggyógyíthatatlan hidegség is
 elválasztó ok: kiváltképpen ha ez a' hi-
 degség eredeti és természetes.

§. 272.

B. *Az Aszszonyra nézve az elválasztó okok:*

1. Minden meggyógyíthatatlan, annyi-
val inkább az anya méhétől fogva való
nyavalyák.

2. Mind azok, a' mellyeket a' férjfiú
a' kézfogásig; sőt éppen az öszve kelésig,
a' fejer személlytől eltitkolt.

3. Némelly Doctorok és Philosophu-
sok, a' terméketlenséget is, elegendő ok-
nak lenni állittyák az elválasztásra, mint
Pláto *) — De mások ismét azt mondják:
Mivel a' Házasságnak vagynak még más
ditséretes végei is: tehát egyedül a' termé-
ketlenség el nem ronthattya sok okokra néz-
ve; a' többek között, a' mint van a' 270.
§. a' 2. számnak *a. b. c.* jegyzéseik alatt.
Ezért is mindenféle Világi és Ekklésiai Tör-
vények, az Elöregedett, és a' természet
szerént Terméketleneknek is meg engedik
a' házasságot: tsak külömben valamelly

*) *Libr. 5. De Legibus in fin.*

más ragadós és veszedelmes nyavalyákban ne légyenek!

§. 273.

C. *Mind a' két Házásokra nézve az elválasztó okok ezek:*

1. Mind azok a' veszedelmes Familiai nyavalyák; mellyek már ifjui virágjokban ezen Familiának tagjait egyre másra elhordják.

2. Minden veszedelmes és ragadós bőrön való nyavalyák p. o.

a. *A' belpoklosság; melly az Isteni Országslás' (Theocratia) idején is; nem tsak az Asztalra és a' Nyoszolyára nézve választotta el a' Házásokat egymástól: hanem még az Izráel társaságából is kirekesztette, a' mint meg láthatni. *)*

b. *A' megrögzött Francia nyavalya, melly sokkal gonoszszabb a' belpoklosságnál, mind tartósságára, mind a' fájdalmakra; mind veszedelmes voltára; és a' következésekre nézve is; Mivel ennek keserű gyümöltseben meg vásull a' foga, még*

*) 3. Móses 13. részében.

az ötödizsbéli maradéknak is. A' miht ezt az igasságot, magok a' Felséges Istennek újjai, a' Sinai Hegyen, amaz két kötáb-lára felirták; de a' Természet-Visgállók szomorú tapasztalások is bizonyította. — Sőt némelly Doctorok ezt állította, hogy: *Hippocrates*, ezt nevezte: *Az Indusok bélpoklosságának*. *Galenus*, *Fracastorius*, *Caldanus Sennertus* és egyebek pedig: *A' Régiek igaz poklosságának*. *Caesalpinus* pedig ezt állította: Hogy ez a' *Franczia nyavalya* származik onnan; hogy ha valaki, a' *bélpoklossal* egy edényből iszik és eszik.

c. Az elhatalmazott, annyival inkább a' familiás *hectica* is elválasztó ok; legalább az *asztalra* és *nyoszolyára* nézve, ama régi híres Doctorok; mint *Galenus*, *Fracastorius*, *Arætaeus*, *Rota* és egyebek szerint.

3. A' dühösség is, vagy a' nyavalyás dühös indulat (*delirium* v. *Mania ferax*), egy a' legnagyobb elválasztó okok között, mind a' két Házásokra nézve.

4. A' hét esztendő előtt való élet ideje is, mind a' két Nemre nézve: mind *akadályoztató* mind *elválasztó oka* a' házasságnak; még pedig, mind a' Természeti; mind a' Romai-Polgári; mind a' Haza; - mind a' Szent Szék - Törvénye szerint: sőt utollyára a' Conciliumok, a' 'Sinatok, és a' Pápák Végezéseik is ezt tartják.

5. A' döghöz hasonló száj bűdössége is ilyen ok, mind a' két Nemben.

6. A' költsönöss, önkényes, és minden erőltetés nélkül való meg egyezések is a' Házásoknak az elválásban; elegendő ok az elválásra; ama példa beszéd szerint: „*Scienti, consentienti et volenti non fit iniuria neque dolus!*” — A' ki bővebb utasítást keres a' Házasság dolgában; olvassa meg amaz tudós Hazánkfiának (*Jus privatum Ecclesiae Hungaricae, Michaëlis Szvorényi*) *böltk Munkáját* a' 196. laptól fogva! itt minden eseteket fel talál.

A' Protestánsokra nézve az 1791. esztendőbeli *Diaetának* 26 (*Árticulusát*)(*czikkelyét*) akárki megolvashatja.! Utollyára

Leg-

Legalább némelly Orvosokra, sőt akárminémü K. R. és A. lévő Birákra nézve is, ide ragasztom p. o. ezt az Irást is:

Orvosi Vi'sgálat és Véleménny.

Mellynek következésében, én alólirt, Tekintetes Törvény - Székhez, (Fő Tiszteendő Szent Székhez) letett szoros Hitem szerint bizonyítottam: Hogy én, ezen bizonyos Város - vagy Helységbeli Lakost (vagy polgárt) ezt 's ezt, N. N. Orvosi Törvényünk szerint, mind az ő felserdültségétől fogva lefolyt életére; mind teste' alkotmányára; mind vére' személyes minéműségére; mind egészségére; mind végezetre, mindennémü Nemző részeinek alkotmányos mivoltokra nézve, ezen N. N. F. Szolga-Biró, és N. N. Esküdtye, vagy ezen N. N. Fiscalis Urnak (avagy más akármelly kiküldött Esküdt Személynek) jelenlétében, lélekbejáró kötelességem szerint megvi'sgállván, a' Törvényes kérdésben lévő embert, *Tehetetlennek* lenni nem találtam. Hanem hogy ő három esztendőök alatt is,

Vénusi ölelésre párjával soha sem kelt; következésképpen atyává nem lehetett: ezt egyedül, ezen Törvényes kérdésben lévő ifjú embernek tulajdon Szüléi, és véreforgása ellen való párja által erőszakoztatott Házassági egybekelése, ezen erőszakos párja eránt való természetes idegensége, (*idiosynchrastica antipathiája*) okozta, melly (*tyrannizál*), kegyetlenül uralkodik még a' Növények Országában is ottan ottan, annyival inkább az állatok' Országában; személyesen pedig az emberek között. Melly ellen keserves, és az emberi gyarlóságot érzékenyül sirató szívvvel panaszkodik, ama bölts Poëta *Martialis* is, így keseregvén:

Non amo te Sabidi! nec possum dicere quare?

Hoc tantum possum dicere: non amo te!

Nem szeretlek téged soha Szábidusom!

Bár illy hidegségre nintsen semmi jussom!

ezt egyedül mondom, a' mind ezekből folyó egy meg engesztelhetetlen gyűlölség szerzette.

Mert ugyan is; ez a' *Rontó Indulat* (*Pathema Passivum*); ez a' megengesztelhetetlen ördögi gyűlölség, öszve meg öszve zavarván, minden külső és belső tíz érzékenységeinket, mind: Élet- Elme- Tápláló- és Nemző- testbéli alkotmányos munkákat; a' Házasságnak mind a' két istenes és paraditsombéli végeit fenekestől felforgattya: a' bölts Teremtő kegyes tzellyait elsemmisíti, sőt amaz Igasság' szájának szentséges példabeszédje szerint: Az ilyen ördögi meghasonlás miatt, az egész Háznak el kell veszni. Annakokáért is, ez az egybekelt vagy inkább öszve vert Személyek között főrró megengesztelhetetlen, és sokszor halált sőt halálokat okozó gyűlölség; mind az Isten- mind a' Természet- mind végezetre ezen Orvosi- Törvény szerint; a' Házasságbéli örökös elválásra, egy tökéletesen elégséges Oknak lenni méltán és igazán tartatik. Költ Sz. Fejérváron Szent Jakab Havának 15-kén 1815. Eszt.

Dr. Molnár János, m. k.

Ts. Ns. Fehér Vármegye' rendes Fő Orvosa.

IV. SZAKASZ.

A' Katonai Orvosi Törvényről.

Ennek Tárgyai :

I. Fejezet. A' Katonai Állapotról közönségesen.

§. 274.

Ez, akármelly oldalról tekintjük, mindenkoron a' leg megkülömböztetettebb betsületet érdemlő állapot volt. — Mert ugyan is szükséges:

1. Hogy a' Márs szolgálatjára szánt ifjú *testére nézve*, egészséges, erős, izmos, és kis gyermekségétől fogva, kemény, és katonás neveltetésű legyen: hogy az égnek minden abrantsait; a' földnek minden tartományait; a' levegőnek minden mostoha viszontagságait; egészsége' és élete' kockáztatása nélkül kiállhassa!

2. Hogy egy főbb tiszti rangra számot tartható *Márs* fia; *Tudományára nézve* is,

meg érdemelhesse akármely Tudósoknak társaságát! mivel a' Philosophián kívül, hogy a' Geografiában, Híztóriákban, Geometriában, Mathesisban, és végre a' Hadi Tudományban (*Tacticában*) derekasan jártas légyen; szükséges!

3. Hogy egy Fő Katonai Tisztségre szentelt, vagy candidált Márs fia; a' bölts és kegyes Teremtőnek, mind *külső*, mind *belső Érzékenységeire* nézve, egy különös Remek munkája legyen! — Légyen ennek egy igen eleven *Képzése*; nagy és hűséges *Emlékezete*; szép és jelenvaló *Elmésége*; talpra esett *Ítélete*; a' jóban való álhatalatos *Akarattya* — Továbbá

4. Hogy *Erköltseire* nézve, légyen Hazájához, 's Fejedelméhez egy példás és megvesztegethetetlen hűségü; a' nyilvánosságos veszedelmekben is megrettenhetetlen, és a' maga jelenvalóságát soha elnem vesztő; *) színmutatás nélkül kinyílt szívü; az

*) Mint a' millyeket számtalanokat, és mások nélkül valókat szültek, és még máj napiglan is szülnék a' Magyar Édes Anyák, Másnak

alattavalóihoz felebaráti szeretettel tellyes;
 a' Tisztársai eránt, színmutatás nélkül va-

a' Hadak' Istenének. Illyen vólt a' többek között, a' Világ Történeteinek leírásában, világ végéiglen halhatatlan *Atillánk*: az Ő idejében élt Tsászároknak és Királyoknak rettentő ostorok. Ki is, amaz hires Romai Fő Vezér *Aetius* ellen Franciaországban a' *Katalauni* mezőségen hadait sánczokba szállítván, itt magának nyergekből előre égető halmot rakatott a' végre: Hogyha *Aetius* az ő Gothussaival és Francziáival, a' vérengző Mársnak forgandó sorsa szerént, ezen sánczait feldulándja; Ő ezen rakás nyergeken égettessenmeg inkább; mint sem akár életében, akár halálában, ellenségének tsúfjává tétethessen! — De azomban félelmet nem esmérő szive itt 100000-nek elvesztése után, a' boszszútálló Márs' tüzétől, annál inkább felgyulladván; innen mint győzödelmes haza ment. Itthon új hadakat gyűjtött; Olaszországba béütött; és ditső diadalmaival egész *Roma* várossa aláhatott; holott is *Leo*; az akkori Romai Pápa, egész Papi Seregével, 's nagy ajándékokkal, Krisztus sz. u. mintegy 453-dik esztendőben, eleibe jöven:

ló barátsággal, és fedhetetlen indulattal viseltessen: a' fellyebb valóknak pedig,

Atillát Királyok Királynának nevezte; 's ezt a' meggyőzhetlent, igen rövid de egy Római Fő Paphoz illő igen velős és fontos beszédjével meggyőzte; és Roma Várossának Ettől engedelmet nyert. —

Illyen volt a' mi ezerszer Vitéz, és más-sa nélkül való *Hunyadi Jánosunk*; — Kinek, nem tudom mellyik Nemzet mutathat más-sát! — mert ugyan is; Ez a' roppant Török Birodalomnak oszlopait gyakran a' köz ré-mülésig megrázta; 's ennek két, három, öt, tiz, 's több annyi hadait 22 ütközetekben, mássa nélkül diadalmas karjával és kardjával megverte, megalázta; még pedig olly ma-roknyi néppel; hogy *Dráku!* az Oláh Orszá-gi Vajda, ezt vetné *Hunyadink* szemére: mit gondol u. m. *Hiszem a' Török Császár va-dászatra is többet magával szokott ki men-ni; mint ez az egész Nicopolisnál letelepe-dett Magyar Sereged!*: mindazonáltal ezt a' Várnai 23-dik ütközetnek ditsősségét is a' mi *Hunyadink* ezen Márs' győzhetetlen baj-nokja egészszen Maga nyerte volna el; ha-nemha, amaz számtalan Nemzeteket örökös

önként és tellyes szíve szerént engedelmeskedjen. — Légyen tökéletes és tiszta

gyászba borító irigység 's visszavonás; és még egy más igen nagy *Ha!* *Hunyadinknak* mása nélkül való ditsőségét meg nem gátolta, meg nem homályosította volna! — De ezen hármias gyászos *Ha* mellett is, ez a' mi ezerszer szerentsés Vitézünk, olly mészárlást tett a' Török Táborban; hogy az ütközet után *Amuráth* Török Zultán ezt könyves szemekkel környúl nézván, illy keserves szívvel kiáltana fel! *Illy gyözödelmeket én tsak ellen-segeimnek kívánok!*

Illyen volt, ama minden régibb és újabb Hadi Történetekben is, igen ritka példájú Vitéz *Zrinyi Miklósunk*, ki is, egy kis maroknyi Magyarsággal, ama kevély és diadalmaival büszke *Szolimán*, Török Császárnak, Szigeth Váránál roppant táborát annyira megalázta: hogy ezen gyalázatból vett szív' fájdalmai miatt, maga, ez a' szerentséiben felfuvalkodott Török Zultán is, igen rövid idő alatt meghalálozott légyen! — Illyek voltak nálunk a' Rákótziaiak, Botskaiak, Báthoriak, Hunyadiak, Zrinyiek, Kinisiek, Nádasdiak 's a' többiek; számtalanok!

szívü; indulatin uralkodó; illendő fenytéket tartó: de azomban éppen nem kegyetlen, nem pajkos; nem káromkodó; más nyomoruságán éppen nem örülő! — A' Hazafiai eránt tellyes barátságot, és illendő tiszteletet mutasson! — sőt még az ellenség eránt is, mihelyt fegyverét letészi; mutassa meg hogy ő egy okos, és egy valóságos jó embertárs; és ámbár több fegyvertársaival néki is vérengezni kell: mindazonáltal példás embersége által mutassa meg; hogy ő a' vérengző (*Márşnak*) hadak' Istenének legveszedelmesebb dühét is, a' mennyiben tsak lehetséges, enyhíteni kívánja. — A' békesség idején, a' magatsendes, mértékletes, józan viselete, hivatalyában 's a' könyvek' olvasásában való szorgalmatossága: a' hadakozásban pedig, a' maga példás, és megrettenhetetlensége által; légyen minden Fegyvertársai előtt tükör és példa! — Végezetre, szeresse Valóságát; és szeresse az emberiséget ékesítő minden virtusokat is! így, egyik Ezered-

től (*Regementől*) a' másik Ezered, az elől számlált virtusokkal, 's szép tulajdonságokkal ékeskedő Márs' fiát, mintegy drága napkeleti gyöngyöt, egygyik a' másiktól, és egygyik a' másiknál fényesebb rangra, magához hívja, kapdossa és ragadozza, 's a' legfőbb polczra ülteti!

5. *Tapasztalására nézve* is a' Katona, majd mindenek felett legszerentsésesebb; kivált ha olyan, mint egy pallérozott *Márs* fiának kell lenni. — Mivel ennek, mindenféle Országokban; minden nagyobb rangu Házak nyitva vagynak: a' mellyekben a' maga kipallérozására a' legjobb és a' legválogatottabb alkalmatosságokat használhattya.

6. *Érdemeire nézve* is, legelső ember mindenkoron a' szükséges virtusokkal ékeskedő Katona. — Mivel hol lehet nagyobb érdem? mint mikor valaki Fejedelméért, Vallásáért, 's Hazája külső 's belső békességéért, és virágzásáért; ifjúságát, erejét, egészségét, életét markában hordoz-

za, sőt feláldozni is mindenkoron készzen
vagyon?!

7. *A' Ditsösségnek polczára nézve is,*
legelső ember a' világon a' valóságos jó
Katoná. — Mivel egy minden szükséges
tudományokkal, minéműségekkel, tulajdon-
ságokkal, és igazi érdemekkel diszes *Márs*
fia előtt; mindenféle Rangnak, Karnak,
Betsületnek, Tisztségnek, és Ditsösségnek
ajtai nyitva állanak: úgy hogy; egy ilyen,
minden Születésre, Nemzetre, Nemzetségre,
Nyelvre, és Vallásra való tekintet nél-
kül; lehet a' Köz-Legényből Tiszt, Fő-
Tiszt, Nemes ember, Báró, Gróf, Her-
ceg, Király, sőt Császár is, a' mint a'
mostani idők bizonyították. — De azomban
valamint ezen Katonai Állapotban; a' nagy
érdemeknek; hasonló jutalmok vagyon:
úgy szintén, minthogy itt sokszor első te-
kintetre nézve kitsiny bűnöknek is igen fon-
tos következtetések vagynak; a' büntetésnek
is igen példásnak kell lenni!

II: Fejezet. A' Katonaságra alkalmas vagy alkalmatlanságról. *)

§. 275.

1. Leg elsőben is arra tekintsen a' Vigáló Orvos; hogy a' Katonának szánt Ifjú, az ő teste alkotmányára nézve, egészséges, és rendes közép termetű ember legyen! mivel ez leg hosszassabban kiállhattya a' katonai kemény életet. — Mások ismét azt hiszik: Hogy mennél nagyobb, és magassabb az ember; tsak magasságához meg légyen, a' minden egyéb tagok között illendő és diszes egyarányuság: ez annál erősebb; következésképpen annál könnyebben s tovább elhordozhattya az életnek akármelly súlyós terhét is: De ellenben az olyan hosszú ember, (*longurio*); a' kinek tagjai között semmi egya-

*) *Lásd*: Ant. Beinl Edlen von Bienenburg, der Med. und Chir. Doctor, Sr. k. k. Majestät Rath, O. Oe. P. der Ch. Inst. und Oper. S. des Ob. Feldarztes &c. P. P. O. O. der Militär. Gerichtlichen Arzneykunde. in Wien, Jos. Academie.

arányosság (*proportio*) nintsen; a' ki minden lépésekor fejével előre olyat bolland, mintha mindjárt órrára akarna essni; ez természet szerint mindenre alkalmatlan te-
remtmény.

2. Mennyen végire, hány esztendő?
Mivel a' 18 esztendőstől fogva, a' 30 — —
35 esztendőig a' katonaságra; ezen életre
szükséges teste alkalmaztatására, tagjainak
elforgatására; egész teste feszes és gögős
tartására legalkalmatosabb: a' mellyek a'
Vén emberhez éppen nem is illenek, ama
Poëta szerint:

Turpe senex miles, turpe senilis amor.

A' Márs gögössége illetlen a' Vénhez;
Vénus piperéje illik tsak Legénhez!

3. A' mi Fejedelmünk birodalmaiban,
a' Katona' mértéke közönségesen 5 lábnyi,
és 3 hüvelyknyitől 8-ig vagyon kiszabva.
A' gyengébb Ifjakat mindazonáltal, még
a' bizonyos növésnek reménysége alatt bé-
vészik; ha tsak az 5 lábnyi, és a' 2 hü-
velyknyi mértéket meg ütik is; de már en-

nél kisebbet Közlegénynek, éppen bé nem vésznek.

4. Mihelyt a' Vi'sgáló tanult Orvos, az ilyen Katonának szánt Ifjúra reá tekint; és ezt tetétől fogva talpig szemmértékre vészi: azonnal ennek ábrázattya színeből, ennek vonásaiból, szemei elevenségekből alkalmasint hozzá vethet; hányot ütött az óra? — Mindazonáltal

5. Egy világos szobában vetkeztesséle, anyaszült mezítelen ezt a' *Mársnak* szentelt Ifjat! állítsa egyenesen; kezeit eresztesséle czombjai mellett; akkor tapogassamag karjain és czombjain való husát; ha kemény é, vagy lágy!? Továbbá tapogassa és nézegesse meg minden tsontjait; ha erősek é; ha egyenesek é; ha nintsenek é rajtok holmi törések; kidudorodott öszve források; a' bőr alatt kisebb 's nagyobb bubortsékok? keményebb vagy lágyobb hús növevények, zatskos daganatok (*hólt tetemek*) (*cystides*, vel *tumores cystici*), franczu maradványok 's a' többi!? —
Ezután

6. Parantsollya: hogy a' Katonának való, ebben az állásban, előre 's hátra hajjudozzon! — Karjait előre ki nyujtván, tenyereit nyomja öszve! ha nem hosszabb é valamellyik keze? — Ennekutánna

7. Kinyújtott kezeit egyszerre a' fejé felibe emelje fel, ezeket ismét tégye a' melyin egymásra keresztül! azután hátul kaptsollya által a' nyakát; ugyan ez, hátul a' hátgerintzen kaptsollya öszve kezeit; és így ereszsze alább a' kereszt tsont felé. — Ez is meg esvén;

8. Az Orvos szemessen vizsgálja meg a' vállait, a' váll pereczeit, karjait, kezeit, és minden újjait egyenként; hogy minden tsuklókban meg vagyon é, a' maga természetes és szükséges mozgása? nintsen é valahol valami megtsomózott régi fitzamodás? vagy szélütés? vagy végezetre valamelly más hiba és fogyatkozás? — Továbbá

9. Állítsa a' Katonának valót, magának szembe; és nézzen végig lábain; ha a' térdei nem állanak é tsúfossan öszve; vagy

nem görbültek é kifelé rútvál? ha valamelyik lába nem görbe é? nem rövidebb é? és a' lábait térdbe, és a' tsipő tsont foglalattyában könnyen hajthattya, forgathattya é?

10. Térdeltesse le hol a' jobb, hol a' bal lábával; ezután sétáltassa fellyebb 's alább maga előtt; hogy vagyon é egyarányús és nyomós járása 's lépése? nem biczczen e' valamelyik oldalra? vagy nem húzza é maga után valamelyik lábát? vagy nem vékonyabb é; nem szárazabb é valamelyik lába? — Utollyára és

11. Mind ezen előll számlált hibák; ha gyógyithatatlanok; a' katonaságra való lépést meg nem engedik.

§. 276.

De lássuk már az egész emberi test alkotmányának, minden tagjait külön és egyenként! így p. o.

1. *A' Főt*, és ennek hajás részeit! nintsen é itt valamely útálatos és gyógyithatatlan bőrkiütés? (*Exanthema*) Quósfilag p. o. a' *kosz* melly is, ha a' fő bőrén kis

lyú-

lyúkak vagynak, neveztetik *fő moly* (*Tinea Capitis*) bőser Grind; ha pedig olyan vastag és sárgás mint a lépes méz; hívják: *fő lépnek* (*Favus* vel *achor*); ennek még nagyobb lyukai vagynak. — Mind a kettőt nehéz gyógyítani; sőt sokszor hirtelen halált is okoz: legalább a hajat lerontja a főbőrrel. — Továbbá vizsgálja meg a fő hajas részét is; nintsen é e között *Holt tetem* (*Tumor cysticus*), *Balggeschwulst*. — Ezt könnyű kiirtani, meggyógyítani, ha a hely az Operatiót megengedi! nézegesse meg; nints e *Lengyel-rántz* (*plica polonica*) *Weichselzopf*, *Judenzopf*, *Wichelzopf*? ezt is bajos volt gyógyítani, kivált míg a Katonaság nagy haját viselt: különösen a Táborozás idején, ismét könnyen ki nőhetett: de már most ez a haj nyavalya igen meg szűnt.

2. *A Homlokot* kell szem ügyre venni! nints é itt is, valamely veszedelmes tsontbéhorphadás? nints e *Holt tetem*; mivel itt a szoros kalap, vagy a tsákó ezt

hamar okozhat: nintsenek e' hólni rút és nyavalyás forradások?

3. *A' Szemhéjjakat* sem kell látás nélkül hagyni! ha egészségesek é; ha jól felnyillnak é: ha jól bezáródnak é? elég szőrössek é; nem vörössek, nem dagadtak é; és nem kifordultak é? nintsenek é az alsó vagy felső szemhéjjakon belől valamely titkos kelevények? egészségesek é a' szemnek ikrás husai? nem nőttek é befelé nérmelly szemszörök? nintsen é a' könytsatornájján valamely tsévés seb, a' melly gyógyithatatlan lenne?! — Vi'sgálja-meg

4. *A' Szemalmáját*, nem görtsös é? forog é mindenfelé? nintsen é a' szemén hályog? ez elég érzékeny é? nem hajlik é belső hájogra? — a' mellyet könnyen meg lehet esmérni a' szemfénynek maga viseletiből, ha t. i. a' szemet behunyattya; a' szemhéjját az újja hegyével, vagy a' mutató újja begyével 2 vagy 3 (*minutumig*) szempillantásokig gyengén dörgölgetvén, hirtelen nyitassa fel! ha a' szemfény egészséges, a' behúnyás és dörgölés alatt ki-

szélesedik, a' hirtelen való kinyitásra pedig öszve húzódik, és mintegy helyre ugrik; ekkor jó a' szemfény: ha pedig ellenkező az egész állapot (ezt *Mydriasis*nek nevezik az Orvosok): akkor a' belső hájogtól lehet féllni! — De

a. A' *Kantsalság* (*amblyopia luscorum* vel *Luscitas*) das *Œhien*, vel das *ſchiefe Geſicht*; nem akadály a' Katonaságnak; ha szintén, éktelenségére szolgál is az ábrázatnak!

b. A' *Farkas setéttség* (*Cataracta* vel *Suffusio oculi*, *Nictalopia*;) dunkleŒ Geſicht; az, midőn valaki napnyugott után mindjárt nem lát. Ezt több napi tapasztalásokból kell meg tanulni. Ez többnyire a' *Lenygel* új katonák nyavalyája: de a' melyet sokszor a' levegő, a' lakhely, az asztal, az élet módja, az égabrontsa változtatása, és a' természet meg gyógyít.

c. A' *délihomály* (*Hemeralopia* vel *amblyopia meridiana*); ezt okozza a' szemnek, és ennek részeinek felette érzékeny vóltok: annakokáért az ilyenek, midőn a'

nap a' legragyogabb dél színben vagyon; éppen akkor sokkal kevesebbet látnak; mint alkonyodtkor.

5. *A' Füleit* sem kell vi'sgálás nélkül hagyni! és ha follynak; millyen matéria foly belőlök? jó é a' hallása? -- Ezt pedig meg lehet tudni, égynehány lassu, tsendes, igen gyenge hangu, és véletlen kérdésekkel!

6. Ezután az *Órrot* kell megtapogatni! nem fáj é az öszve nyomásra? nem veres é? nem dagadt é? nem sebes é? jól szelellnek é mind a' két órr lyukai? nints é benne valamelly bűdös kelevény? nints é az órrban rákfene? nints é benne sok lábu növény (*polypus narium*) *Nasen Gewächß*, *Schleimtropf*? a' mellyet ha tsak gyökerestől ki nem tekerünk Borbély fogóval; egyébképpen gyógyítani nem lehet.

7. Ennekutánna a' *Szájnak külső ajakait* kell vi'sgalóra venni! ha ezek egészségesek é? nem repedezettek é? meg vagyon é a' természetes színek?

8. *A' Fogakat* is alól fellyül jól meg kell nézegetni! ha ezek éppek é; egészségesek é; erőssek, sűrűk, és fejérek é? — Ha az *iny* vagy a' fogak *ágya* nem pöf-fedt, nem spongyiás, nem dagadozott, nem halavány é? vagy inkább felette veres? nem vérzik é könnyen? befedi é jól a' fogakat az *iny*? és végre nem eszi é a' fogágyat az *izz*? vagy a' rothadás?

9. *A' Nyelvet* is jól meg kell szemlélni! ha természetes állapotban vagyon é? Úgy szintén:

10. *A' Szájnak belső üregét!* ha nem taláztatnak é benne valamelly kelevények, sebek; milyen fenekűek? milyen színűek? milyen a' nyelvtsapja? milyenek a' torok gondolái? — nintsenek é nyálikrás húson némü némü tsöss sebek; a' honnan nem foly é szüntelen a' nyála? — Egyszersmind

11. Mennyen végire: Hogy a' Katonának való, jól nyelhet é? a' szájja nem bűdös é? és ezt a' bűdösséget nem ökozza é valamelly gyógyithatatlan nyavalya, a' tüdőkbén, gyomorban, vagy egyéb bel-

ső részekben, újjabb vagy régibb; nagyobb vagy kisebb, meg. ért; vagy már el is pattant és folyásban lévő daganatok? járjon végeire, hogy a' szava nem siket é, nem sikító, nem léányos é?

12. *A' Nyak* annál szemesebb vi'sgálást érdemel: mennél számossabb és tetemesebb hibái lehetnek! — Illyen

a. *A' lélekző gégeinek szakadása* (*Bronchocele*) *Luftrohrbruch*; mellyet is, az ő tulajdon daganattyán kívül; meg lehet esmérni; az illyen embernek lassú és sipoló lélekzet vételéből! siket 's rekedt szavából.

b. *A' nagy gelyva* vagy *golyva* (*Struma*, vel *Gotium*,) *Kropf*, ez, szintén úgy mint az elébbeni hiba, tökéletes akadály a' katonának szánt ifjában: sőt a' kisebb golyvájút, sem lehet a' katonai szolgálatban Használni: hanem csak Lovásznak vagy Szekeresnek. — Ez a' golyva tulajdon és hazai nyavalyájok (*endemicus morbus*), a' nagy hegyes és havas Tartománybelieknek; mellyet is leginkább a' szörnyű hideg forrás vizek, és a' felette kemény levegő okoz.

c. Azok is mentek a' katonaságtól, a' kiknek nyakaik, a' süllyős daganatokkal, és seb helyekkel tellyesek, és éktelenek, (*Scrofula* vel *Scrophula*, *Struma*, v. *Chæres*)(*a χοιρας πορκα*) *Scropheln*.

d. A' nyaknak az egyik vagy a' másik oldalra való nagy görbesége is akadály! vagy ha a' nyak igen hosszú vagy vékony; a' feje pedig igen keskeny. — Ez is éktelen, és tsak Pünkösdi *Márs* fia lenne: azután pedig tsak az Ispotályi költséget szaporitaná!

De ezek nem akadályok! tudniillik:

a. Ha a' Lélelzögége igen feszült, és ennek a' bőrallykövérhártyájára (*membra-
na* vel *tunica adiposa*; *tela cellulosa*) die *Fetthaut*: valamelly szokatlan kis nyílása vagyon; a' mellyet észre lehet venni: Ha az ilyen ember órrát, szájját, tökéletesen bétsukván, magát felfullya: akkor a' nyak természet ellen néki dagad: de ha azomban *Valóságos lélelzö gége szakadása* nintsen: ezért bátran katonáskodhatik.

β. Ha a' *Lélekögege feje* vagy az *Ádám almája ikrás húsa* (*glandula thyroidea*) *Luftröhre* • *Schüldrüse*, meg dagadott; de a' daganat még lágy, és a' lélekzést még nem akadályoztatta.

13. *A' Melynek* mivoltát; mely is az élet munkái műhelye, munkás vizsgálódás alá kell vetni! — Még pedig

a. Ennek tsontját! ha nem hibás é? nintsenek e' rajta kemény dombotskák? — ezután a' *melye* nem felette szoros, keskeny, és béesett é? — mivel az ilyen *melyü* ember nem katonának való!

b. *A' vállperetzeket* is meg kell szemlélni! nem hibássak é?

c. *A' váll lapotzkákat* kell szem ügyre vennünk! ha ezek egyarányussak é? az alsó szárnyaik nem felette kinn állók é? — mivel az ilyen ifjú emberekből, megállapodott korokban is gyenge tüdejü emberek lesznek; és ezek éppen nem a' *Márs* mezéjére valók: hanem tsak Szakátsnak, Inasnak, Kotsisnak, Lovásznak, és Szekeresnek. Mert az ilyenek a' kemény életben

a' sebes marsban, hamar zihállást (*asthma*);
 vérköpést (*Haemoptysis, sputum sanguinis*);
 tüdőgyulladást (*peripneumonia, Inflammatio pulmonum*),
 Lungentzündung; oldalszegezést vagy nyillalást (*pleuritis*),
 (Das Seitenstechen; Entzündung des Rippenfellß);
 Tüdősebeket (*Ulceræ pulmonum*);
 genyettséges hectikát (*Phthisis vel Tabes purulenta consummata*)'s a' többit, kapnak!

d. Nézegesse-meg végig a' *Hátát*, ennek *Gerinczit*, a' *Gerincznek tsigáit!* a' 24 *oldaltsontokat!* nints-é ezekben és ezeken is, valamely tetemes alkotmánybéli hiba? — Mivel a' görbehátú emberek, gyakran szívdobogással kínlódnak; és hectikára hajlanak: azért is nem katonáknak valók!

14. Tapogassuk-meg a' *Hasát*;! ha mindenütt természetes lágy-é? puha-é? nintsenek-é imitt amott némely helybéli dagاناتok? nem kemény-é jobb felől az oldaltsontokon alól fekvő *máj*? és ennek által ellenében balfelől a' *Lép*? nintsen-é vízibetegségben? — továbbá nintsen-é *köldökhas-ágycék* vagy *tökzatskó szakadása*?

(*Hernia vel Ruptura Umbilicalis; abdominalis; inguinalis, scrotalis; (Bruch)*)?

Hogy pedig ezen Tökösségek, annál inkább szembe tűnyenek: fuvasson erőssen a' markába! ezen közben nézzen a' hasra: azonnal megtetszenek. —

Ha azok visszajárók: akkor a' Tökösség övvel (*Bracherium, Amma, Subligaculum, Suspensorium; (Bruchband)*) felkötván, az ilyen sérült embereknek hasznokat lehet venni, a' Várőrizetekben, a' Tisztek mellett való szolgálatokban: ha mesterséget tud: a' Katonaság ruházattját és fegyverét készítő műhelyekben; a' fegyveresházakban; a' Betegek-, Öregek-, Házaik' őrizetekben.

15. Ezután vizsgálja-meg a' Tökzatskót! ha nints-é ebben valami ollyas természet ellen való dolog? p. o. valamelly keménység; vízibetegség? megvagynak-é mind a' két tök székek a' magok természetes mivoltokban? vagy csak egyike vagyon benne: a' másik pedig, vagy az ágyékban, vagy a' has gyűrűhöz közel, vagy pedig

hátszél közel lappang. — Azok az emberek, a' kiknek tökszékek, a' has gyűrűben lappang, és ezzel idővel öszve főrr: a' katonai sanyarúságra, és különösen a' hosszszas marsra alkalmatlanok: mint kellyen pedig a' valóságos tökösséget ettől megkülömböztetni? az eddig mondattattakból meglehetett tanulni! — Továbbá

16. A' *Czombtövközit (Közhúst) Perinaeum*); és a' *Véghúrka szájját* is jól meg kell vi'sgálni! nintsenek-é ezeken a' tájjékokon bubortsékok? daganatok? kelevények, enyekes és tsöss sebek? nints-é a' *véghúrka szájja* mindenkoron kifordúlva? Nints-é vak aranyere? annyival is inkább, mivel nintsen olly sínlődő nyavalyás állorcza, mellyet az illyes vakaranyér nem jádczana p. o. néha vízibetegséget, néha hectikát, néha eszeveszettséget 's a' többit. Hogyha a' *Véghúrkának* régi megrögzött leesése vagyon (*Prolapsus intestini recti*) (Darinjall): az illyen koldus, mindennemű katonai szolgálatra tellyességgel alkalmatlan lészen!

Ezekhez majd csak nem hasonló nyomorúltak azok; a' kiknek a' Véghúrkazárja (*Sphincterani Schlicsmusfel*), akárminémű ok által öszvehúzódván, mindenkoron nagy és hosszas erőlködéssel hajtyák-ki testekből emészteteket.

17. Ha valamelly katonaságra szánt Ifjúnak, némelly tsekély bajai vagynak; külömben pedig erős, po'sgás, izmos, köp-czös, jól megnőtt, és helyesen termett az ifjú: nagy ok nélkül meg nem lehet vetni, p. o. ám legyenek néki kelései, tsekély daganattjai, külső erőszak által okozott sebjei. &c.! — úgy szintén Rűhe, Kankója, Dobja, 's egész Török muzsikája! sőt még nagyobb nyavalyák sem zárhatnak-ki valakit a' katonaságból, csak gyógyúlhatók legyenek! csak hűséges Orvosi kezek nyúljanak ezekhez!

18. A' katonaságra erőszakossan fogdosott ifjak, a' magok szabadulásokra, külömb-külömbféle nyavalyákat palástolnak; a' többek között p. o. Hogy ez, vagy amaz a' vizelletit nem tarthattya; és hogy ő töl-

le szüntelen tsepeg (*Enuresis, Incontinentia urinae*) (Harntröpfeln). Hogy az Orvos, ezen kifogásának valójában végire mehesen; hogy igaz-é, ezen mentsége; vagy csak költött? — Parantsollya a' V'ísgáló Orvos: Hogy előtte, egy edénybe húgyozzon! és a' vizelés közben, egyszerre keménnyen kiáltson reá: Hogy szűnnyön-meg a' vizeléstől! 's akkor nyomassa-ki két ujjai között a' férjfi veszsőben hátra maradt egynehány tsöpp vizelletet! 's töröltesse-meg száraz ruhával a' veszszejét! — ezután várakozzon! egy vagy két fertály óra megmutattya, ha igaz-é ez a' máz? annyival inkább néha néha; de véletlen nézegesse és tapogassa-meg a' gatyája eleit: sőt ezt a' nyavalyát, akárki az ilyen emberrrel szembe állván, a' húgy szagról is észre veheti! Továbbá

19. Vigyázzon az Orvos, a' lában bébörödött sebre is! — mivel az ilyen sokszor mindjárt a' legkisebb marsban: sőt a' legelső Stációig kiújjúl. — Úgy szintén, szorgalmatossan megnézegesse a' lába ujjait;

ha nem nőttek-é rútúl egymásra: nézze-meg a' lába fejit; ha nem felette lapos-é? nem lúdtalpú-é? mivel mind ezek is, olly alkotmányos hibák, mellyek a' Katonai Orvosi Törvény szerént, bennünket kivált a' gyalog katonaságra alkalmatlanokká tesznek! — Hanem

20. Az is igaz; hogy vagynak, olly ravasz és rossz szívű emberek is: hogy lábai-
kon ilyen veszedelmes sebeket, önként tsinálnak, és folyásban tartják; tsak a' katonaságtól menekedhessenek! p. o. A' retket megreszelvén, a' foghagymát mozsárban öszve törvén, 's ezeket öszve elegyítvén 's ruhára felkenvén, felétettetheti véle testét.

Vagy A' régi túró, vagy sajtot megreszelvén, oltatlan mézszel öszve elegyíti 's a' többi!

Vagy A' reszelt tormát, sóval, és egy kevés lisztel, mennél erősebb eczetben öszve elegyíti 's a' többi! — Vagynak még más tsipős, rágós és égető szerek a' Patikán kívül is! — De az ilyen mesterséggel tsinált sebeket könnyű egy tanult Orvos Doctornak

megesmérni, és megkülömböztetni, tsak az ábrázattyaából is! még inkább; ha testit tetétől fogva talpig megnézegette; ha egynehány Kérdéseket is tett néki: annyival inkább, ha a' sebet személlyesen megvi'sgálta; úgymint: ennek csekély mélységét, vékony ajakait, tiszta piros fenekit, a' belőle kiszivárgó nedvességet, ha szelíd-é, vagy fenés; szag nélkül való-é, vagy éppen büdös; sűrű téjfel forma-é a' sebben lévő genyettséget, vagy pedig mindenféle színű és vizes? 's a' többi!

Néha még az is megtörténhetik; hogy a' sebben, vagy környülötte, az előlszámlált tsipős, rágós, és égető dolgoknak némű némű mor'salékjaikat is megtalálhattjuk.

21. Némelleyek a' Fogdozás idején; hogy a' katonai szolgálatra magokat alkalmatlannokká tehessék: az első (vágó) fogaikat önként ki tördösik; némelleyek ujjaikat elvagdossák: de ezeknek sebeiket meggyógyítván: az efféle hibákkal örökös Tábori Kotsisok és Szekeresek lehetnek!

22. Néha pedig némelly nyúlszívű: de azomban igen ravasz emberek, hogy katonáknak ne vigyék; külömb-külobféle nyavalyás állorczákat jádzanak: még pedig nem tsak az újj katonáknak valók: hanem a' régibb *Mársfiai* között is, találkozhatnak néha néha ollyak; a' kik a' Katonaságból jó hópénzel szabadúlni akarván, külömb-külobféle mázokkal élnek. Semmit sem ügyelvén arra; hogy Égre kiáltó bünbe esnek az Isten, a' Haza, és a' Fejedelem ellen!!! Neha pedig a' bizonyos nyavalyákat is palástollyák; vagy azért: hogy a' *Fogadó pénzt* (*Sandgeld*) elnyerhessék; vagy tovább is katonáskodhassanak! 's a' többi!!

A' vi'ssgáló Orvos-Doctornak az efféle betsületibe- erszénnyébe- tudományába- sött lelkiesméretibe járó Hivatallyát illető környülállásokban; minden Doctori Philosophiáját: de különösen a' *Nyavalyákról* és ezeknek *Megesmertető Jeleikről való Tudományát* (*Pathologiam et Semejoticam Pathologicam*) elő végye és ugyan tsak lelkessen használlya! azért is lássuk! mit téssen.

1. *A' Nyavalyatörés (Épilepsia,)* Fallású és kik, 's hogy jádząk ezt? Továbbá lássuk ennek Grádussait, Járásait, és megesmértető Jeleit!! Mert ugyan is:

a. Némellyekben tsak mintegy tündér szél, vagy mint a' tseppű tűz, villám módra egyszerre eltűnik; és legfeljebb, egy rövid szűnnyadozó álomból, és bádjad-ságból áll.

b. Másokon ellenben hosszabb ideig tart, *) és ha ez néha bizonyos ideig elmarad is; ismét megjelenn: némellyekre nézve pedig semmi bizonyos ideje sinsen.

c. Némelly állnok emberek végre; oly derekasan majmollyák a' *Nyavalyatörést*; hogy nem kis dolog, ezt a' *mesterségest*, a' *Valóságostól* megkülömböztetni: annyi-

*) Én magam is láttam ezen T. N. Fehér Vármegyében; hogy egy 9 vagy 10 eszt. gyermeket egy húzomban 8 órákig gyötrött, még pedig olly szörnyű inasrángotással, hogy ha mindenkor fehér szemely reá nem feküdt volna: az ágyról száma nélkül le hullott volna: és még sem halt meg.

val inkább, mivel példáink vagynak: hogy a' nyavalyatörést, némellyek annyira szinleni és tettetnitudták: hogy a' (*Moxat*) a' Doctoroknak tüzi-próbájokat is kiállhatták!

K. Miből lehet tehát az *Igazi Nyavalyatörést* tsalhatatlanúl meg esmérni?

F. A' néki fásult, és minden érzékenység nélkül való *szemfényből*. — Ez nem függ, semminémü álnok embernek önkényes akarattjától. —

Próbaja ez: Az ilyen *Nyavalyatörésesnek* szemét a' napfényre kell fordítani! vagy ha éjtszaka történik; a' legvilágosabban égő gyertyát kell hirtelen és mennél közelebb a' szemeihez tartani! — Ha erre nem pislog, szemei héjjai nem mozognak; szemei fénnyei öszve nem huzódnak: így igaz a' *Nyavalyatörés:* ha pedig pislog, és szemefénnyei öszve huzódnak: akkor *tettetett:*

a. A' *Féleszüség* (*Morosis, Amentia, Stupiditas,*) (*Blödsinnigkeit*). — Hogy az igaz *féleszüséget*, a *Tettetettől* megkülömböztessük! szükséges: Hogy az Orvos az

ilyennel; többször fertály óránként beszédbe elegyedjen! ennek külömbb külömbbféle kérdéseket tégyen! a' felelettyeire figyelmetessen halgasson! különössen parantsolya meg néki: Hogy beszéllye el, eddig eltöltött életének történeteit: ezen közzben nézzen gyakran szemeibe! és halgasson beszédjének rendire! mindezekből is könnyen világosságra jöhet.

3. *A' Hóldosság vagy Hóbortosság (Morbus lunaticus) (Mondjucht).* — Itt is; hogy a' valóságos igasságnak nyomába léphessünk! — az ilyen embernek szeméit jó vastagon bé kell kötni; hogy semmi világosság szemeihez ne férhessen; hogy észre ne vehesse semmi módon; hogy a' hóld honnan sütbé a' szobába! vagy pedig, bé kell ötet egy járatlan és esmeretlen szobába vinni; a' mellynek ablakai tökéletesen bé légyenek tsinállva! és mind e' két említett esetekben, reá kell minden fordulásaira vigyázni!! — Mivel az *igazi Hóldos (Noctambulo, Noctambulus, Somnambulus)* (ein Nachtwandler, Mondjuchtiger);

akár láttya a' hóldvilágnak legkissebb sugárait, akár nem; mindenkoron természetesen a' hóld felé fordul. *) Így tetheti valaki szintén .

4. *A' Nehézhallást, Sikettséget (Barycoja, Cophosis;)* (Taubbheit). — De könnyü a' *Valóságost a' Szinlettől* meg különböztetni! Tsak véletlenül verje fel ál-mából, és lassan megszóllitván nevéről; parantsollyon néki, valamelly szokatlan de örvendetes dolgot! vagy mondjon néki olyat, a' mivel leginkább erit érrheti! Lehet

5. *A' Vérköpést is (Haemoptysis)* (Blutspenen) tettetni. — *A' Vérköpésnek* három kútfejei vagynak; ugymint: *A' fog inny*, *A' Gyomor*, *A' Tüdők*, és ezeknek száraik.

a. *A' Tüdőbéli vérköpés*, soha sints köhögés nélkül; ez mindenkoron köhögéssel jön fel. — Ez a' tüdőkből feljövő vér, világos, piros, hójagos, folyó, habos, tiszt-

*) *Lásd.* Dr. Mesmer F. A. Uiber den Magnetismus und den Somnambulismus S. 54. *Úgy szintén:* C. A. F. Kluge Versuch. ein Darst. 3. m. p. 132.

ta, nem taknyos. — A' *Vérköpésnek Jelei* a' többek között: Szájja ize édes mint a' czúkor; a' melyében pedig melegséget érez; és érzi midőn a' szív gödör felől jön.

b. A' *gyomorból feljövő vér* setétes, aluttas, bőv, holmi idegen materiákkal elegyes; mindenkor okádással jön fel.

c. *Az Innyből való vér*, minden köhögés és okádás nélkül jön. Ez kevés nyállal elegyes; és fogszívás nélkül nem is láthatni: hanem ha az Innynek és szájjpadlásának sebjéből származik.

Találkoznak olly álnok emberek is, a' kik bizonyos időbéli vérköpést tettettvén: ökör vagy disznó híg vért bőven isznak: ezután újjaikat torkokra leöltvén, a' magok kenyeres pajtássai és allisztyei előtt bőv vért okádnak ki. — Némellyek tettetik hogy:

6. *Tüdőveszésben és Testszáradásban**) vagynak (*Phthisis, Tabes,*) (*Lungensucht, Schwindsucht*). De ha a' tüdőktől vagy on, ez köhögés nélkül soha sint; és ezt több-

*) *Hectikában.*

nyire a' kisebb vagy nagyobb vérköpés is megelőzte: azomban ábrázattya bőre sárgás, halavány, homlokabőre meghúzódott, fülei gyakran tsengnek, szemei bádjattak, béestek; szemei környékei kékessek; orcája megvonúlt; szüntelen izzad; de különösen hajnalban a' homloka, nyaka, és melye izzadsággal folynak; úgy hogy a' szívödörből, sokszor kalánnal lehetne meríteni; szüntelen köhög, még pedig a' nyavalya kezdetin többnyire szárazon; kezei 's lábai naponként száradnak, vékonyodnak; haja szüntelen megy; szüntelen szomjuhozik; szívverése (*pulsusa*) hideglőlősös 's a' többi! — Illyen születt nyavalya.

7. *A' hosszhas menés (Diarrhoea chronica'shabitualis)* (Bauchfluß). — Ezt könnyű megesmérni. Ide tartozik

8. *A' Vese, - Vizihójjag, - Tüdők fővennye vagy köve, (Calculus renum, vesicae urinae, et pulmonum;)* (Nieren, * Harnblase, * und Lungen-Stein und Sand). Ezeket álmom egy Orvosnak, egyedül a' Vizzelletből meg itélni! Továbbá

9. *A' Tsúz, vagy a' tagokat hasogató fájdalma*, (*Rheumatismus*) (*Gliederreißent.*) Ezzel sem lehet tsallni, mivel az ilyen fájdalma daganattal járnak; ha tapintyuk, még sokkal inkább fájnak: azomban az ilyen fájdalma a' szívverése (*a' pulsus*) is meg mutattya, 's a' többi!

10. *A' kéz, - láb, - tsipő, - és térdkösztvény*, (*Chiragra, Podagra, Ischiagra et Gonagra*) (*Gicht*). — Ezen négy utolsó nyavalyákat nem annyira a' Doctori Tudományokból: hogy sem mint a' hitelt érdemlő Tanúbizonyságok által lehet kitanulnunk: ha tsak ezek, már nagy gráditsra nem hágtak.

Hogy pedig némelley kétszéges kimenetelü nyavalyákban, még jövendőben, a' Visgáló Orvos kemény feleletre, sőt a' Fejedelem' költségének visszafizetésére ne vonattasson! szükséges léssen; az ő Tanúbizonyság Levelében, ilyen kifejezést tenni: Én ámbár úgymond, az én Tudományimnak törvényei szerént: ezt a' Legényt, külső 's belső tekintetére nézve,

ekkor ekkor, vagy éppen most, erősnek és egészségesnek találtam: mindazonáltal, minthogy benne, némelly Nyavalyás magoknak tsiráit tapasztaltam; szükségesnek állítottam őtet az Ispotályba küldeni; hogy ezen nyavalya még az ő gyenge fűvében, és tsirájában elnyomattassék!

III. Fejezet. A' Katonáskodást féll- be szakasztó' okokról. Mellyek is:

§. 277.

1. Minden gyógyithatatlan, és alkotmánybéli hibák; a' mellyek a' Katonákat az ő hivatalyoknak, és kötelességeknck bétel-lyesítésében meggátollyák. — Úgy szintén

2. Minden tetemes és kártékony elmebéli fogyatkozások. Nemkülömben

3. A' Hazafájdalom (*Nostalgia*) (*Heimweh*); melly is az újj katonákkal igen nagyon közz. — Ez pedig nem egyéb; hanem ezeknek az ő hazájokhoz, házokhoz, szüléikhez, feleségeikhez és gyermekeikhez vonzó rettenetes kívánságok, és megtsendesülhetetlen Indulattyok: mellynek ha or-

voslását nem réménylheti: ez; a' nagy ke-
serűség, álmatlanság, étlenség, szomjúság,
éjjeli 's nappali nyughatatlanság miatt; te-
stében naponként és szemlátomást fogy, 's
száradd, elméjében sokszor megháborodik;
mindenféle nyomorúságba, bajba, és nya-
valyába esik; végre minden haszon nél-
kül elhal. —

Illyen esetben tehát, hogy egy ártat-
lan ember élete is haszontalanúl ell ne vesz-
szen! mind az Isten, *) mind a' Haza,
mind a' Természet, mind pedig a' *Kato-
nai Orvosi Törvény* ezt kívánnyák: „*Hogy*
„*az illyen embert, ajándékozzuk vissza az*
„*övéinek, 's a' Hazának;! és ne öllyük*
„*meg, minden vétke nélkül ártatlan Fele-*
„*barátunkat, 's ne foszszuk meg, illy ala-*
„*tsony módon, egy tagjától édes Hazán-*
„*kat!* — De hálá legyen az Egeknek! ez
a' nyavalya igen ritkán említődhetik a'
mostani *Katonai Orvosi Törvényben!* nem
úgy mint a' régi faragatlan Világban. —
Melly világossan megtetszik; nem tsak a'

*) 5. *Moss.* 20: 5, 6, 7, 8, *verseiben.*

Világi Történeteknek; hanem a' Bibliái dolgoknak Leírásokból, ama régi hires Zsidó Fő Vezérnek, és az Izráel Népe bölts Birájjának *Gedeonnak* példájából is; (a' mint ezt a' *Móses 5-dik Könyvének* 20: 5, 6. 7. és 8. verseiben olvasni lehet.) — Úgy vagon; de más már mostan a' Világ; más az ember; más a' nevelés, más a' neveltetés; más minden Karban, Rendben és Állapotban a' gondolkozás; más és sokkal nemessebb az emberrel való bánás. — Annyival inkább abban a' nemes és sokkal inkább megvilágosodott katonai állapotban, a' hol a' pallérozás oriás lépésekkel siet a' legnagyobb tökéletesedés felé. — Itt itt, mondom, igen szép emberi, és mint egy nemes Teremtéshez az emberhez illő nemesi módon bánnak, minden régi, annál inkább az újj katonákkal; kiváltképpen Magyar Hazánknak a' Felséges *Ferdinánd Fő Herceg* ritka példájú és fáradhatatlan serénységű mostani Kormányozója alatt. Ki is valaholott jár 's kell Édes Hazánkban, a' katonai Rend eránt, az Ő példás kegyességű

atyáskodásának, és fáradhatatlan Árgusi gondoskodásának mindenütt, mindenféle mindeneknek szembetűnő és örök emlékezetet érdemlő nyomait hagygya; a' mint ezt egész Magyar Hazánk leírhatatlan örömmel szemléli és tapasztallya. — Így tapasztaltuk mi is Sz. Fejérváron Jul. 23-kán 1817. esztendőben, a' holott is, tsak egynehány órák alatt, semmit, valami tsak a' Katonájé volt, látatlan és kérdés nélkül nem hagyott. — Nevelő Házunkban lévő kis Katonáinkat, mind a' katonai- mind a' Valás- mind az erköltsi-előmenetekre nézve szorosán megvi'sgálta; ezeknek szobáikat, nyoszolyáikat, ágyaikat, ruháikat, éléskamarájokat, konyhájokat szemesen megnézte; kenyereket és ételeket megkóstolta! — Melly példa nélkül való nagy emberi szeretete, és leereszkedése ez egy Felsőleges Uralkodó Házból származott Herosnak?!
Olvasd-meg a' T. Kultsár István H.'s Külf. 29. és a' 36. Tüdösításait a' többek között Lőtséről September 25-kén 1817.

4. A' nagyon elrontsolódott test is, egy igen természetes ok a' katonai életből való szabadulásra! ez pedig itt, a' legifjabb, a' legerősebb emberen is megtörténhet; a' levegőég szüntelen való viszontagságai, az éjjeli 's nappali álmatlanság, a' sok útazásbéli sanyarúság által: de leghamarább, egy akármelly ütközetben.

5. A' megaggodt Vénség, annyival inkább megérdemli, a' sok viszontagságos fáradságok után a' nyugodalmat, a' jutalmat: ebben az esetben pedig, a' vénséget, a' tehetetlenséget; nem az esztendőknék számától: hanem a' test' alkotmányának elromlásától kell felfüggeszteni!

IV. Fejezet. A' Katonáskodásnak ideig való akadályairól — mellyek is:

§. 278.

1. Mind azok a' sebek, törések, ficzomodások, és nyavalyák: valamellyek a' gyógyíthatóság felől reménységet nyújtanak, akár külső, akár belső nyavalyák légyenek! — Továbbá

2. Azok a' bűnök, mellyek a' szoros katonai Törvény szerént, tetemes büntetést; sőt sokszor halált érdemlenének: de azomban a' N. Ezred' Orvossa ezen dolgot megvi'sgálván, az egész bűnt, bizonyos nyavalyának tulajdonittya, p. o. midőn az Őrálló az őrhelyen elaluszik; bizonyos Nyavalyás *Mélyálm* miatt (*Lethargus, Carus; Coma somnolentum,*) *Schlafsucht, Schlaffieber; Szélütés (Apoplexia, Hemiplegia, Paraplegia, Paralysis)* 'Der Schlag; — *Elájulás (Asphyxia, Lipothymia, Syncope, Deliquium animi;)* *Dhnmacht; Nyavalyatörés miatt, (Epilepsia) Fallsucht;* vagy pedig az Őrhelyét elhagyja, az *Agyvelő gyúlladás (Phrenitis, Inflammatio Meningum)* *Entzündung des Gehirns, Tobsucht; Dühös bolondulás (Delirium ferox, Mania, Melancholia)* *Das Toben, Raserey, Wahnsich, Unsinigkeit* és a' több efféle nyavalyák miatt; ilyenkor tehát az Ezred Űgyészsze (*Prokátora:*) (*Auditor*) a' Doctornak Itélet tételéhez ragaszkodjon! és mentse a' bűnöst!

3. Midőn némelly újj vagy régi Katonák, bizonyos sínlődő nyavalyákra hajlanak: szükséges ezeket is a' katonai sanyarúságtól, tsak bizonyos ideig is megkímélneni! —

4. Midőn mások ismét több és külömbb-külo'mbbféle álnok, tsalárd, az Istent, a' Hazát és a' Fejedelmet holmi, nyavalyát színlő állorcza alatt, megbéllyegezett lelkiesmérettel tsallyák, 's a' katonai munkás életet, ütközetet, és veszedelmet kiakarják kerülni: ekkor is egyedül tsak a' bölts katonai- vagy más jó és kegyes Orvos-Doctor igazíthattya-el a' dolgot! a' mint ezt legközelébb is a' Felséges Rendelések is éppen így és e' szerént parantsollyák 1816. esztendőben a' Felséges Katonai Fő Kormány által (*Gen. Commando.*)

5. Még a' nagy haragos indulatban, és az első dühösségben történt bünt is igen nagyon minémüsítik a' környülállások: mivel némelly környülállások, káros zürzavarba hozták sokszor, még a' legnagyobb lelkü embert is. — Vigyázzon tehát itt is Árgusi szemekkel az *Orvosi Törvény*' Sáfárja!

V. Fejezet: A' katonai büntetésekről közönségesen.

§. 279.

Jól tudja ezt, az egész Ég alatt élő Orvosi Kar: hogy a' büntető Birói pácza; annyival inkább, az emberi vérontó fegyver, az ő kezében nintsen: sőt minden Tudományának, munkájának, éjjeli 's napali törekedéseinek czéllya; egyedül az ember egészsége, és élete megtartása: annakokáért is az *Orvosi Törvény* szerint, lélekbjáró kötelességek, mindenféle *Orvosoknak*; hogy a' magok Megyéjekben, mindenféle büntetéseken jelen legyenek! hogy így a' büntetés, a' maga istenes és törvényes czéllyát, el ne hibázza; határát által ne hágja; hogy embertársunk sokszor tsekély bűnéért, hosszas sinlődő nyavalyáig, annyival inkább élete veszedelméig ne kinoztasson! hanem ha a' Sententiája, úgy hozza magával; hogy e' legyen világi sorsa!

Ha pedig a' Sententiának véghez vitele előtt; látja az Orvos, hogy e' kiszabott

büntetését, mostani nyavalyás állapotja miatt, ki nem állhattya: a' büntetésnek halasztásáért a' Biráknál könyörögjön!

§. 280.

Továbbá az Orvos Doctor szorgalmasan vigyázzon; hogy a' fogságba esett bűnös, hogy és mint vagyon?! nem esett-é a' megfogattatásának alkalmatosságával (mivel ez nem ritka példa); vagy ezután lassan lassan az ő öt külső *Érzékenységeinek* (*Lipothymia*); és öt belső *Érzékenységeinek* (*Lipopsychia*) zűrzavarjába? nem esett-é Inas nyavalyába (*Morbus nervorum*) *Nervenkrankheit*? nem esett-é elmebéli bajba; vagy Görtsökbe? mellyek is vagy egész *Testbéliek*; vagy *Részbéliek*:

I. Az egész *Testbéli görtsök* sokszor egyszerre megölik az embert; a' millyenek a' többek között:

1. A' nyaknak megmerevedése (*Tetanus vel Spasmus colli universalis*) *Halbschrampf*; melly miatt a' nyak úgy áll mint a' fa.

2. A' testet hátra húzó görts (*Opisthotonus, Raptus posterganeus, Tetanus dorsalis*)

salis;) (Rückenkrampf); midőn a' nyak a' hátfelé, sőt sokszor a' kereszttsontig vissza húzódik.

3. A' fejet előre húzó görts (*Emprosthotonus* (Krampfichte vorneigung des Halses)); midőn a' nyak mindenkoron előre vagy szegve.

4. Oldalra húzó görts (*Pleurothotonus*) (Seitkrampf) ez az embernek mindenkor valamelyik oldalra görbítve tartja a' nyakát.

II. *A' Részbéli görtsök* igen számosak: de minthogy ezek életünknek várát nem annyira és nem olly veszedelmessen vívják; ezeket elhalgatom.

III. *Az Elmebéli nyavalyák:* (*Lypopsychia; morbi animi,*) (Gemüthskrankheit; Geistes Zerrüttung; Krankheit der Seele); im e' következők:

1. Hidegvérőség, Faerkölts, Semmibe-hajtás (*Apathia*) (Uempfindlichkeit, Gleichgiltigkeit); midőn valakinek az élet és az halál mind egy. *)

*) *Illyen példákat lehet olvasni!* In Museo der Wundervollen Magazin. p. 124. 125. 126.

2. Némely dologban való megátolkodott ellenkezés, (*Antipathia, Idiosynchrasia*) (Wiederwille gegen gewisse Eindrücke).

3. Félleszűség (*Amentia*) (Geistesabwesenheit, Zerstreung).

4. Magánkívül valóság (*Ecstasis*) (Entzückung.)

5. Zűr zavarság, Vérsűrűség, (*Hypochondria*) (Hypochondrie).

6. Haza'óhajtás (*Nostalgia*) (Heimweh).

7. Szörnyűfeledékenység (*Amnesia, oblivio*) (Vergessenheit).

8. Bolondság (*Moria*) (Nartheit).

9. Feketevérűség, vérmegromlás (*Melancholia*) (Melancholie); ennek különböző-ből különbözőféle rész szerint személyes, rész szerint pedig tárgyas nevei vagynak p. o.

a. A' Vallásbéli vérmegromlás (*Fanatismus, Melancholia religiosa;*) (Die religiöse Melancholie, Fanatismus, Schwärmeren).

b. Szerelem bolondság (*Erotomania*); (Die verliebte Melancholie).

c. Ijedség bolondsága (*Melancholia attonita*) (Melancholie von Erschrockenheit).

d. Eltévedés bolondsága (*Melancholia errabunda*) (Einsamheits-Melancholie).

e. A' lépnyavalyától való vérzavarodás; Élet megutálás, Maga megölésére való törekedés (*Melancholia Anglica*); (Lebens-berdruß, Selbstmord).

f. Ördögös bolondság, ördögi czimborálással való képzelődés, (*Daemonomania*); (Teufelöbessung, u. a.)

10. Dühös félleszűség, dühös bódulás, (*Delirium ferox, Mania*); (Wahsinn, Raserey, Zobsucht, Wuth); az ilyen betegek ereje szerfelett való nagy, úgy annyira, hogy 12 emberek is alig birnak véle.

11. Éjjeljárás; Hóldosság, (*Somnambulismus*); (Nachtwandel, Mondsucht).

12. Nyavalyás szerelmesség; bújaság, (*Satyriasis, priapismus*), (Geilheit, Mann-tollheit); ebben a' nyavalyában a' férjfi veszső szüntelen mered; ez ilyen nyavalyában nyomorgó férjfiú szüntelen ireg forog az ágyában, és minden szempillantá-

sa és órája felette nyughatatlan, szüntelen sóhajt, mindenféle színü.

13. Fellebeszélés, Haszontalan képzelődés, (*Delirium mite*); (Zirrende Phantasien). — Ennek vagynak némü nemü világos közei.

14. Agyvelő gyulladás (*Phrenitis, Phrenesis,*) (Kopfskrankheit, Entzündung des Gehirns).

Ennek Jelei: A' szüntelen való nagy, és forró hideglelés; eszinkivül valóság; szüntelen való féltre beszéd; dühösség; forróság; nyughatatlanság; a' szemek véressek; kidüllödtek; orcájok tüzes, veres, tekintete irtóztató; illetlen és szüntelen való köpdösés, a' puhsussa kemény; riikán, és mintegy sóhajtozva veszi a' lélekzetet; gyakran inasrángotásai vagynak, szüntelen hákog; keveset iszik. — Ez leginkább a' tüzes természetü Ifjaknak a' nyavalyájok: többnyire tavaszszal és őszszel járvány; kiváltképpen ha nagyon meg haragusznak, vagy nagyon meg me egésznék, akár a' forróság, akár a' táncz; akár a'

sebes menés; akár a' vért felforralló italok és ételek által 's a' többi.

Ezt a' nyavalyát, azért irtam le bővebben; mivel a' minden előlszámlált nyavalyáknak, ezen nyavalyának kisebb vagy nagyobb grádussa, leginkább a' fundamentoma.

Ha ilyen forma nyavalyákat, vészen az Orvos észre, akármelly bűnösben: kérje a' Birákat; hogy hallaszszák ennek megvi'ssgálását; kérdésre vonását, megítélését; annyival inkább büntetését! — Mivel az ilyen külömben is szerentsétlen teremtések, a' Törvény Széknek tárgyai nem lehetnek. — Az ilyen szerentsétlen teremtményeket, magok a' Törökök is (a' mint másutt is emlittém) Szenteknek az az megsérthetetleneknek tartják.

V. R É S Z.

A' Barom Orvoslás (*Veterinaria*)
Törvényéről.

§. 281.

Ámbár a' Barom, és ennek nemei, mióta e' világ fennáll; az embernek mindenkoron szükséges volt; nem tsak azért; hogy az embernek terhét viselte; gyönyörűségét nevelte; ezt melegítette, ruházta; hanem még husával, tejével, vajával 's a' többivel is táplállya, sőt az emberi nemzet, a' baromnak bőrit, szőrít, szarvát, bélit, vérit, és ganéjját mind külömbféléképpen használlya:! mindazonáltal a' baromra, ennek egészsége és élete fenntartására 's orvoslására, még tsak mostanában kezdett az emberi nemzet gondoskodni, és legelőször is az Anglusok.

Itt különbb különbbfele kétségek támadtak eleitől fogva; a' mellyek eránt ez előtt, a' homályossabb világban, a' *Mészárosokat*, *Kovácsokat*, *Kánászokat*, *Júházasokat*, és a' *Hóhérokat* 's több efféle tudatlan embereket kérdeztek meg: mostanában pedig a' *Felsőges Rendelések* ezt tartják: „Hogy az efféle Tárgyokról, e-
 „gyenesen a' Doctorokat, és a' Seborvo-
 „sokat kell meg kérdezni. Mivel a' bar-
 „mok állapottyok körül támadható kétsé-
 „geknek fundamentomos, tudományos, és
 „bölts eligazittásokra; szükséges nem csak
 „a' hasonlós (mint ezt a' Tudósok neve-
 „zik) hanem a' valóságos, a' tulajdonkép-
 „pen való nemzettséges, sőt személyes
 „*Anatomia*, *Physiologia*, *Pathologia*, *Di-*
 „*aetetria*, *Pharmacia*, *Chirurgia*, és *The-*
 „*rapia*.” — Sőt a' Baromorvaslás, sokkal nagyobb Orvosi Tudományt, 's ezen tudománybéli hosszas és széles tapasztalást kíván az Orvosokban; mint az embereknek gyógyittások!

I. Fej. A' Marháknak külömbféle ragadós és járvány nyavalyáik, (*Lues pecorum, Epidemia, Epizootia*).

§. 282.

Hogy a' Marhákkal, és a' Marhák körül, történhetõ Polgári bûnhödést (*Reatum politicum*); a' *Veterinariai Orvasi Törvény* annál inkább, a' maga tellyes minémiségében megvilágosíthassa: Hogy a' marháknak ragadós nyavalyáik, négy rendbéliek; ezt világossan megmutattya. — Mert ugyan is vagynak:

1. Olly nyavalyák, a' mellyek tulajdonképpen, csak ugyan azon egy fajú állatokra ragadhatnak. Vagynak ismét

2. Ollyak, a' mellyek az állatoknak más fajjával is közössek. — Továbbá találtattnak

3. Ollyak, a' mellyek, még az emberekre is, annak módja szerint által mehetnek; mint p. o.

a. A' szarvas marha-dögnek idején, a' beteges marha hússal való élés; külömbb-külömbbféle rothadt, és veszedelmes nya-

valyákat okoz az emberekben is: úgy szintén a' teheneekben lévő (az úgy nevezett) Francia nyavalya (*Lues vel Syphilis venerea*). a' tej, turó, vaj, sajt, és hús által árt.

b. A' süllyős nyavalyákban lévő, vagy lentsés húsú Sertéseknek szalonnájokkal, húsokkal, és zsirokkal való hosszassabb élés; akármely emberben is süllyőt és vérrothadást (*Scorbutum*) okoz: annyival inkább; mivel már ennek csak látása is; sokkal inkább megevése undorodást, tsömört, tsömör- és gyomor-hideglelést szerez, melyből hamar és egyenesen rothadt Hideglelés, ebből ismét igen igen könnyen halál következik. — Ennekokáért is,

c. Minden kormányon ülő Biráknak, és Gazdáknak, a' Sertés tartásra és nevelésre szemessen kellene vigyázni: annyival inkább,

a. Mivel a' Sertés, és szalonna nekünk Magyaroknak, nem csak közönséges, hanem igen kedves eledelünk is. — De azért is

β. Mivel a' Sertéseknek motskos ólban való lakások, és rothadt eledellel p. o dög-

lött hallal való élések által; húsok nemcsak *Lentséssé*: hanem némelly mérges állatoknak megevések után *mérgessé* is válik p. o. ha a' sertések soká sáskákkal élnek. — Ellenben

d. Arra is vigyázzanak a' Lovakat tartó Gazdák; hogy Lóistállójokhoz, a' disznóól, kivált a' mellyben sok sertés lakik, közel ne légyen! mivel külömben lovaik elbetegesednek, elromlanak!

4. Némelly ragadós nyavalyájok az okatlan állatoknak végezetre, tsupán az illetés által plántálódik által más állatra; mint p. o. némellyek szerint a' lórüh; némelly az eledel által; mint p. o. midőn a' széna nedves, penészes, rothadtas, poros; a' legelő hasonlóképpen lapajos, iszapos, az essők után poros, sok mérges füvekkel tellyes: különösen, a' veszedelmes harmat; annyival inkább a' bűdös köd után szármozott hideg harmat és dér.

§. 283.

Mennél több utakon és módokon terjednek, a' Marháknak ragadós és járvány

nyavalyáik: annál szemesebben vigyázzanak a' Világi kegyes Birák im e' következendőkre, ugymint:

1. Hogy semmiféle szarvas marhát, olyan időben, és olyan Helységből, a' hol, és a' mellynek tájjékán; szarvas marha-járvány nyavalya uralkodik, Vásárra ne hajtsanak: annyival inkább, az ilyen marhákat; a' Mészárossaiknak megvenni és kímélni, a' magok tulajdon, és más embertársaiknak bizonyos veszedelmekre tellyességgel meg ne engedjék! ha pedig alattomban, és hír nélkül ezt tselekeszik, példásan meg büntessék! a' mint ezt maga a' Haza haszna és ennek Sz. Törvénye a' legszorossabban megkívánnya! — Azomban az *Orvosi Törvény* szerént:

2. Arra is szemessen vigyázzanak az Előljárók; hogy az ilyen *szarvas marha-járvány-nyavalya* (*lues pecuaria vel epidemia*); soha titokban ne maradhasson.

3. Minden szükséges Elővigyázatokat, és Előrendeléseket meg tégyenek! hogy ez a' *Járvány* a' mennyiben tsak lehet még

a' maga tsirájában elfojtasson! hogy sok szegény embertársainknak kárt ne tehessen!

4. A' Helybéli Doctort és Seborvost, minden szükséges költségekre 's orvasságokra adott tellyes szabadsággal, mennél hamarább küldjek ki; hogy így még a' gyenge fűviben elnyomhassák!

5. Minthogy minden Helységekben Doctörök nem lehetnek: legalább az ilyen Helységbéli Notáriusoknak és Elöljáróknak hasznokra, szükségesnek itélem: hogy itt némű némű Jegyzéseket tégyek; mellyek szerént, az effele ragadós nyavalyákat, ezek meg esmérvén: oda a' hová szükséges, annál hamarabb erről jelentést tehesse nek! — E' végre nem lészen helytelen dolog:

§. 284.

I. *A' Nyavalyák leírásáról (Historia morbi)* legalább annyira mennyire itt rövid említést tenni! — Melly *Nyavalya leírása*, a' Tudósok szerént *három Részekből* áll; ugymint:

1. *Anamnesis*, melly is az ember' és az oktalan állat' betegségbéli minden tör-

téneteinek, az a' foglalattya; melly az embernek és akármelley állatnak minden elmúlt nyavalyáit, ezeknek *Elkészítő* (*Causae proegumenae*) (Vorhergehende Ursachen); és *alkalmatosság szerént való* (*Causae procatarticae*) (Gelegenheitliche Ursachen) okait elől számlálja.

2. *Diagnosis*, a' nyavalya leírásának az a' része: melly a' nyavalyát nemére, személyére, és állására nézve vélünk megismérteti.

3. *Prognosis*, végezetre ezen Leírásnak az a' része: melly a' nyavalyának jövendőbéli hármás kimenetele felől, mindenkoron egyikre mutat, hogy tudniillik: Ez vagy amaz a' marha meg gyógyullé; meg döglüké; vagy pedig ebből más nyavalyába esik?!

II. *A' Nyavalyának Jeleiről* (*Symptomata*) a' millyenek ezek: Az ilyen marhának szőre felborzad; szemei zavarossak, tsippások; fülei hidegek lelógnak. — Továbbá

1. A' minden nyavalyákkal egyaránt közz jelek (*symptomata communia*) ezek: p. o. az ilyen állat lankadt, szomorú, szörnű bádjadt, eledelt nem kívánn; kérőt nem rág; a' testében szüntelen a' borsozás és a' forróság váltyák fel egymást; innen hőre görtsös, szőre szálai az égfelé állanak; sőt mintegy öszve kuszálódtak, a' szomjúság és a' hideglelés győtrik; a' nagy forróság miatt, nagy szorulásban vagyon; végre mind ezek által belső részei elgyengülvén, has menésbe, ebből pedig vérhasba esik.

2. A' tulajdon és tsak egyedül egy bizonyos nyavalyát mutató jelek: (*Symptomata propria et pathognomonica*) azok, a' mellyek tsak egy bizonyos nyavalyára mutatnak, mint p. o.

a. Az agyvelő gyulladásnak (*Phrenesis, Phrenitis, Phrenitiasis*) (Entzündung des Gehirns, Tobucht, Kopfkrankheit) -- tulajdon jelei: A' feje, és fülei egyenesen fennállnak; szemei kinn üllnek, fénnylenek, tündöklenek, és mintegy szikráznak,

szörnyű nyughatatlan, bög, ordít, mint a' veszett állat olly dühös; feje és minde-
ne reszket; bódult, egy szóval: minden
érzékenységei megzavarodtak; oldalai mint
a' fúvó ugy járnak; a' nyelv mint a' fa
olly száraz; a' kőröt rágókban pedig a'
nyelv olyan mint a' reszelő; száraz hurut;
a' párahuzás nehéz, munkás, alkalmatlan,
és nyögős 's a' t. — Végezetre

3. *Akármedly járvány és ragadós nyava-
valyának egy bizonyos sött a' napórátmu-
tató veszsöhöz hasonló jel ez (Symptoma
Pathognomonicum):* Ha tudniillik, valamelly
egészséges állatot, beteg marha mellé állit-
ván, éppen abba a' nyavalyába esik, vagy
már bé is esett.

§. 285.

*A' Járvány és a' Ragadós nyavalyák-
ra az Elkészítő (Proegumena, Praedispo-
nens vel Causa antecedens); és az alkal-
matosság szerént való okok (Procatactica
seu Causa occasionalis); amaz úgy neve-
zett: VI. Nem-természetes dolgokban tör-
tént akárminémű hibák p. o.*

1. *A' Levegőnek*, akár szerfelett forró, akár pedig igeu szároz mivolta; akár pedig felette hideg és nedves minémüsége 's a' többi!

2. *A' hibús takarmány és legelő* p. o. Ha a' renden lévő füvet sok zápor eső verte, elfeketedett, elrothadt, eliszaposodott 's a' többi; ha az élet még bagyában, vagy keresztben eltsirásodott; szalmája akár odaki a' tarlón; akár a' kazalban és az asztagban megfüledt, elsárgult, megdohosodott 's a' t. — Az abrak hasonlóképpen vagy már a' tarlóban, vagy a' kazalban, vagy az asztagban, a' felette sok és hosszús esőzés, és a' rossz öszverakás miatt; továbbá a' veremben, a' pajtában, az élésházban a' gondatlanság miatt, megforrott, megfüledt, meg keseredett, megrothadt, 's a' t.

Továbbá ha a' nyári legelője a' marhának lapos, nedves, sárrétes, iszapos; 's mérges füvekkel tellyes. — Ugy szintén ha a' nagy szárazság idején, az ehes marha, az erdőkben legellvén, mindenféle mérges

ges hernyókat és bogarakat a' fa-levéllel, és gyenge ágakkal öszve eszik.

3. Ha a' barom rosz és veszedelmes *Vizzel* él; a' millyen p. o. az álló tó, a' rothadt, hüdös, sáros viz; az eső viz; de kiváltképpen a' hamar megrothadó hóviz.

4. A' sok kergetés, kiváltképpen az erős szélnek ellenébe való hajrás; ereje felett való tereh húzás: úgy szintén a' szüntelen való állás.

5. A' vizellet' és a' ganéjj' fenn akadása.

§. 286.

Mind ezek a' Jegyzések, tsak annyiban Tárgyai ezen Munkátskámnak: a' mennyiben sok gonosz és istentelen Tselédek, és Pásztorok 's a' t. Marháinkban, akár a' rosz lelkűség, akár a' restség, akár a' részegség miatt, bennünket tetemesen megkárosítván, az *Orvosi Törvény* szerént is, magokat a' büntetésre méltókká tészik.

§. 287.

Minémü Rendeléseket kellyen tehát az Orvosoknak és az Elöljáróknak, a' *Jár-*

vány és Ragadós Nyavalyákra nézve ten-
ni; hogy az Isten és a' Haza ellen való
rettenetes bűnbe és büntetésbe ne essenek!
az *Orvosi Veterinariai Törvény*, itt azokat
terjeszti előnkbe; tudniillik:

1. Az egészséges barmokat a' betegek-
től, mennél előbb elkell választani; és e-
zeket a' betegek-től mennél távolabb tartani!

2. Tellyes tehetségek szerint azon tö-
rekedjenek, mind az Orvosok, mind az
Elölljárók: hogy az ezen *Nyavalyának*,
mind az *Elkészítő*, mind az *Alkalmatos-
ság szerint való okait!* a' még egészsége-
sekre nézve, hova tovább, már ez akár-
miben kerüllyön is! el-távoztassák, el-há-
rittsák!

3. A' már marhadöggel tellyes Hely-
ségtől fogva, legalább három mértföldökre
lévő távolságig; minden járás 's kelés, sze-
kerezés, Vásárra, vagy Legelőre való haj-
tás, a' Felső Kormányokon ülő Birák által
keménnyen, és nagy büntetés alatt meg-
tiltassék! — E végre

4. Szükséges lészen, minden Kereszt- és Ország-Útak mellé; hólmi bizonyos marhadöge czimereit fellállítani! a' millyenek: p. o. Nagy és magas Oszlopokra felfüggesztett Táblákra; ezen Marhadögnek nevét, nagy és olvasható betűkkel, a' Helységbéli nyelveken fellirni! az ilyen szerentsétlen Helységeket meg nevezni! ezen mindenféle jövést, menést, szekerezést; a' *járvány nyavaljabéli marha nemnek* akárminémü szin, ok, út, és mód alatt lehető hajtogatását megtiltani! — Így szintén

Némelly Helységek, nagy és magas Oszlopokra, nagy és vastag szalma Tsútakokat szoktak Irással egygyütt felfüggeszteni: hogy így ezen veszedelmet, ki ki a' maga tulajdon, és a' közz haszon jobb voltáért, elkerülhesse! — Továbbá ez is szükséges; hogy:

5. A' Tekintetes Nemes Vármegyék, minden Szomszédjaiknak is, atyafiségossan tudtokra adják! hogy így közz akarattal, a' közönséges veszedelmet annál szerentséssebben elhárithassák, elnyomhassák! —

Erre nézve, ezt is parantsollya ezen *Orvosi Törvény*; hogy:

6. Az ilyen veszedelmes nyavalyában fetrergő Barmokkal vesződő ködmenes, mentés, és bundás embereket; ugy szintén a' kutyákat, és matskákat; még a' marhadögtől tiszta Helységektől eltiltsák; az olyan Helységekből vándorló kutyákat agyon lövén, a' földbe mélyen béássák! — A-zomban

7. Ha a' még egészséges marhákat, három mértföldnyire elnem hajthattyák; legalább mennél távolabb lévő szép, tiszta, magos, és ablakos istállókra szállítsák; az istállóknak ablakaikat és ajtaikat, midőn a' szép napfény, és a' levegőnek szükséges mivolta megengedik, felnyitogatván; ezekben a' levegőt gyakran szelejjék! ezen istállókat tisztán tart-ák; mennél jobb vizel és takarmánnyal ápolgassák! — A' bennek lévő levegőt, ha külömben kívül 's belől száraz; tüzes szántó vasra töltött jóféle eczettel gőzöllyék; vagy Ördög szarral füstöllyék! — Mind ezeknél sokkal jobb

volna, az istállókat amaz híres *Asvány savanyúval* gőzölni! *) — Némellyek az ilyen állatoknak megmosásokat javasollyák: de ezt, Doctori Tanács és helybe hagyás nélkül senki se tselekedje! — Ezeken kívül az is szükséges:

8. Hogy ez ilyen Dögben elhullott marhákat bőröstől együtt a földbe, legalább 7. vagy 8. lábnyira, az udvartól; az istállótól, az utzáttól; az Ország úttjától, és a legelőtől távol béássák; még pedig már bé kerített, vagy békerítendő helyre! hogy egyéb állatok is hozzá ne férhesse- nek, hogy a disznók, kutyák, és a farkasok ki ne áshassák; és így ez a kártékony *Ragadós - Nyavalya* tovább tovább ez által is ne terjedjen!

9. Az ilyen *Ragadós* és *Veszedelmes marhadög* idején; semminémü marhát levágni, és ezt Mészárszéken kimérni, tellyességgel nem szabad; míg a Helységbé-

*) Gáliczkő olajt, és megtisztított salétrom port egyarányu mennyiségben venni! ezen elegyményt üveg pléhetskékkel keverjék!

li Elöljárók, ezt a' marhát, és ennek hú-
sát, ahoz értő Orvosok által meg nem vi's-
gáltatták; vagy magok a' Helység' No-
táriussa, és az Elöljárók; ezen Könyvnek
út mutatása szerint szemessen meg nem
vi'sgállják! és a' melly Mészáros ezt el-
titkollja, az, a' *Kis-Aszszony Havának*
24-kén 1754-dik esztendőben költ Felsőges
Rendelések szerint: 4 héti tömlöczre, és
20 tallérokra büntettetni fog!

Melldre nézve Hazánknak bölts Tör-
vényei is, úgy hozzák magokkal: hogy a'
nagy marha dög idején, a' marhán sem-
mifelé járni; azokat semmifelé hajtogatni
Hiteles Passualis Levelek nélkül nem szabad.

10. Ha pedig az útban, vagy a' Vá-
sárban, valamelly marha ilyen dögben el-
esik: a' többi marhával, 14 napokig tar-
tó Contumaciát kell tartatni! és reájok vi-
gyázni; hogy azon két hetek alatt nem
mutatták é magokat, némü némü *Raga-
dós Nyavalyának* bizonyos, és már elöll
számlált Jelei?

II. Fej. A' marháknak törvénytelen eladásokról.

§. 288.

I. Osztály. A' Lovaknak illyes nyavalyáikról.

A' Lovakban ritkán uralkodik valamely *Járvány Nyavalya* (*Epidemia*): mindazonáltal, az hidegessős esztendőekben: a' Nátha (*Catharrus*); a' Tüdőhártya gyulladása (*Peripneumonia*); a' lovak között gyakran járványúl uralkodnak.

Személylesen pedig (*Sporadice*) a' ló igen hamar és leg könnyebben meg betegszik; ha izzadtan megittattják, vagy izzadtan hideg vízben megúszattattják; vagy az igen nagy, és erős hideg szélnek felettébb sebessen hajtyák: ekkor a' ló a' mostan említett három nyavalyák közül egyikbe; sőt néha mind a' háromba egyszerre béesik; még pedig mennél fiatalabb, mennél véresebb, mennél tüzesebb, és mennél kövérebb a' ló; annál hamarább megdöglik; vagy legalább meggyógyíthatatlan száraz kehbe (*hectikába*) esik; vagy pedig megtaknyosodik.

Lássunk már ezen *Veterináriai Orvosi Törvényben*, azon fontos okokról! a melyek valamely lónak eladását megsemmisítik! a melyek im e' következendők, ugymint:

1. A' lónak régi, hosszas; valamely belső részének rothadásától származott, és meggyógyíthatatlan nyavalyája. Illyenek

2. Különösen a' tüdőknek nyavalyáik. p. o.

a. Nehéz pihegés vagy nehéz párahuzás (*asthma chronicum*) (*Schwerer Athem, Daß Reichen, Engbrüstigkeit*).

Sympt. Diagn. Ennek Jelei: Az órrczimpáinak, az oldalaknak, az egész hasnak, különösen a' vékonyaiknak, kiváltképpen a' sebes futás után, erőszakos, fúvómódra kifeszülő és öszvehúzó mozgásai. Sokszor az ilyen ló, ha hegynek sebessen megy, és hegynek nagy terhet húzz; azonnal szárazon és erőszakosan húrútoll, szive dobog; szájját eltáttya; elfúllad; elfárad; elszédül; mint a' részeg úgy tántorog; néha pedig a' gya-

kori, nagy, és száraz húrútolás miatt az agyvelő vérrrel megtelvé, a' szél megüti; a' hámból kidüll; és az út közepinn megdöglik: nem Vásárra való tehát az ilyen ló.

§. 290.

A' Tüdőknek az efféle nyavalyáit többnyire okozzák: Az Ágas bogas hús növények (*Polypi Pulmonum*); az életerek megtsomózások (*Aneurisma*) (*Pulsadergeschwulst*), a' vérereknek kiszakadások (*Rexis venarum*); Vizihójagotskák (*Hydatides*) (*Wasserblase*); Hús növény (*Sarcoma*) (*Ein Fleischgewächs*); A' tüdő szárai szoroságok (*Angustatio bronchiorum*); Vastag fattyú hártya (*Pseudomembrana*) — ezek mind gyógyíthatatlan nyavalyák. — Továbbá!

3. Tüdőgenyettség (*Empyema*) (*Brußtgeschwür*); az, midőn a' tüdők, vagy a' tüdők hártyáik; vagy pedig a' tüdők közhártyájok meggyülladván; egy genyettséggel teli zatskó (*Vomica*) támad; melly elpattanván, a' genyettség a' tüdőkre kiomlik.

Sympt Diagn. Jelei. A' magában is mindenkoron nehéz lehelletvétel, midőn legkis-

sebb mozgásra is szemlátomást nevelkedik; a' nehéz fájdalmas és nyögést okozó fekvés; az egészséges oldalára pedig ennek feködni, éppen lehetetlen is; 's a' t. Ez is akadály az Eladásban és Vevésben minden bölts Nemzetek *Orvosi Törvények* szerént.

4. Melyvizibetegség (*Hydrothorax*) (*Brustwasserfucht*).

S. D. Jelei. Ennek leheltvétele igen nehéz, hideglelése szüntelen való; szemei mindenkoron könnyben úsznak; azomban, lábai nem dagadnak; teste semmit sem fogy; nem szárad; erejében megmarad; a' húrútya száraz 's a' t.

Az egész Testvizibetegségében, tsak a' test dagad; egyéb tagjai, lábai, minnyájon a' természetes állapotban megmaradnak: (nem úgy mint az embernél): de a' húrút, itt is szüntelen való és száraz, 's a' t.

5. A' szívzatskóvizibetegsége (*Hydrocardia*) (*Herzbeutelwasserfucht*).

S. D. Jelei. Itt is nehéz a' páravétel; de különbben a' szív itt is dobog 's a' t.

6. Megrögzött torokfájás (*Angina chronica*) (Halstuch).

S. D. Jelei: A' lehelletvevés és a' lenyelés nehéz és fájdalmas; innen hamar elfülad és fárad; szőre borzadt, egész teste bádjadt; hidegleli, szárad; nyelvét kiölti; nem eszik; ha enni akar, a' takarmány szájából kiesik, le nem nyelheti: toroka dagadt; nyelve motskos, feketés; szájja ürege sebbel tele. Melly nyavalyát leginkább okozni szokott, az izzadt állatnak hirtelen való meghülése, ennek hirtelen való megitatása, megúsztatása.

7. A' Taknyosság (*Phtisis serosa, Coriza equorum, Morbus pituitosus*) (Zungenrost).

S. D. Jelei. Ennek az órralyukaiból szüntelen sűrű, és mindenféle színű takony foly ki: az álla alatt való ikrás húsokon kemény, hideg, és fájdalom nélkül való daganat vagy tsomó vagyon: melly ha már, valamellyik állkapczához mozdúlhatatlanúl hozzá ragadott; azomban a' ló bádjadt, és naponként fogy: ezt minden halladék nél-

kül agyon kell ütni *) mivel külömbben sok lovat elronthat. — Erre annyival inkább szemessen kell vigyázni; mivel még ez a nyavalya a lovat nagyon el nem éri: addig ez ilyen ló eszik és iszik; és minden kötelességét, mint az egészséges véghez viszi.

Ez a nyavalyájok a lovaknak, majd minden egyéb nyavalyáik között legveszedelmesebb; mivel:

a. Meggyógyíthatatlan. *b.* Mivel felle ragadós: tehát ez a nyavalya nemcsak megsemmisíti az eladást; sőt a *Vet. Orvosi Törvény* szerint, még az Árulója is tetemes büntetést érdemel: minden Európai pallérozottabb Országoknak, úgymint *Anglia*, *Francia*, *Burkus*, *Bavarus* (vagy *Bajor*); *Németh*; *Olasz*; *Dán*; *Svéd*; és egyebeknek bölts Törvényeik szerint.

Minthogy pedig a Taknyosság, a ló fajnak minden lehető nyavalyáji között leg-

*) Ama tudós és nagy tapasztalású Professorok *Wolstein*, *Tolnay*, *Waldinger*, *Sander* 's a többik tanátsok szerint.

nevezetesebb, igen ragadós, és legkártékonyabb nyavalya: megérdemli; hogy ezen *Orvosi Törvényben* bővebben leirattassék! annyival inkább, mivel a' ló, igen drága, hasznos, szép, sokszor, sok százakat, és ezreket örö állat.

Azomban, sokszor megtörténik: Hogy valaki nagy drága pénzen megvén, bizonyos szép lovat egészséges gyanánt, egynehány napok múlva szörnyű megilletődéssel láttya! Hogy tsak a' mostanában vásárlott lova taknyos! — Ekkor a' Vevő, a' Törvényszék előtt, az előbbeni Tulajdonost istentelen tsalárdsággal vádollya: e' pedig ezzel akarja magát igazítani: Hogy az ő lova egészséges vala, és a' mostani kezek alatt taknyosodott-meg! — Itt tehát az Itélő Birák, az ő Törvényszékeket hiteles hűséggel szolgáló, Fő Orvosoknak adják által: Hogy a' kérdésben lévő lovat vizsgállya-meg! *Ha taknyos nyavalyája friss-é vagy régi?*

Itt ezen Kérdésnek megfejtése végett; mindjárt eleintén meg kell jegyezni: Hogy

a' lónak ezen nyavalyája kétféle tudniillik
Vagy:

1. *A' testben önként termett taknyos nyavalyája (Morbus idiopathicus)* Vagy:

2. *Mástól másra ragadott taknyosság (Morbus heteropathicus).*

1. *A' mástól másra ragadott taknyosságot*, némelly lovakban, ezen nyavalyának mindjárt 5 — 6, másokban pedig 12 — és 16 napjaiban, *Fiborg* állítása szerint, a' *Forró* vagy pedig a' *Hideg és taknyos természetű Hideglelés*, az ő tulajdon nyavalyás Jeleivel (*Symptomata*) azonnal megmutattya, tudniillik; az ilyen megtaknyosodott lónak minden szőre felborzad, égfele áll, az egész ló olyan, mintha más színű volna; fülei annyira 's mennyire lekonyúltak; tövei hidegek; a' ló kedvetlen, bádjadt és lankadt, nem legel, nem eszik; fejét leereszti, szemei bádjadtak, zavarosak, 'könyvessek; párahúzása természet felett sebes, sőt a' sebes meghajtás után félben is szakadozó; szívverése (*Pulsusa*) hasonlóképpen sebes, kitsiny; hol üressebb,

hol tellyesebb; — ezen nyavalyás Jelek (*Symptomák*) pedig rövidebb vagy hosszabb ideig 29 — 36 — 40 és 44 napóig, sőt hetekig is eltartanak.

Néha ez a *Hidegtelelés* egynéhány napok, vagy hetek múlva megszűnik. — Néha pedig ez a *Taknyosság* mérge, más belső Részeket megtámadván újj *Lassú hidegtelelést* okoz. — Néha pedig, ez a mérge, a tüdőket megtámadván, ezekben gyulladást, és egyebet szerez, mellyel a lovat, az öszvért, és a szamarat hamar megöli. — Néha végezetre, minekutánna 5. 6. 7. napokig, a híg, általlátszó, és szelid taknyos nedvesség folydogált, ez ezután 5. 6. 7. napok múlva megsűrűdik és sárgás lészen, 's egyszersmind az Órlyukak megdagadnak, benne holmi kis fejér hójagotskák támadnak; mëllyek elpattanván, ezekből időjártával, kisebb 's nagyobb béesett, ajakas, szalonnás, kékes és barnás fenekű, rágós sebek támadnak: azomban, a két áll lapoczkák között való toroktájján kisebb 's nagyobb, hová

tovább fájósságb tsemók tapasztaltatnak , amaz hires *Fiborg*, és *Tolnay Sándor*, a' Pesthi Fő Anya Oskolabéli tudós Tanító Ur' állítása szerént; néha a' jobb, néha a' bal állkaptzákhöz ragadnak; az órrlyukakból néhol rövidebb néhol pedig hosszabb időre (egynéhány hetek, hónapok, sőt esztendők mulva), zöldes, kékes, hamúszinü, és feketés rothadt, és bűdös genyetség folyki; melly az órrlyukakat, sőt mind a' két gégéket is megtámadván, az ilyen lovat megöli.

2. Lássunk továbbá: *A' testben önként termett Taknyosságról!* — Melly leginkább terem a' ló vérenek abból az elromlásából, mellyet im e' következő okok szereznek; t. i. a' nemvakarás, a' nemkefelés, a' tisztátalan tartás; a' sok éhezés, a' sok szomjuhozás; a' penészes, iszapos és rothadt füvel, szénával, szetskával és abrakkal való nyomorgatás; a' nagy meghajtas, 's kergetés, és izzasztás után egyszeri esztelen megitatás, hideg vízben való úsztatás,

tás, az erős szél ellen való sebes hajtás,
's a' többi!

De vallyon ez az: *Önként származott Taknyosság*; az éppen mostanában leírt *Hidegleléssel* jár-é; vagy pedig éppen nem?

Laubender Bernhárd a' Bajor Ország' Anya-Várossában Monakhiumba lévő, Fő Baromorvoslásbeli Oskola' tudós Tanítója, sok egyéb Természetvi'sgálókka! egyetemben, ebből az okból tagadja: „Mivel ú.
„m. ő, ez a' testben származott, és ugyan
„azon testnek tulajdon lakos nedvessége,
„soha sem lehet, a' maga tulajdon testé-
„nek olyan megesküdt ellenségévé; hogy
„ez ellen, illy veszedelmes és halált okozó háborút indíttson, 's *Hideglelést* tá-
„maszson.” *)

Fiborg pedig, a' Természetnek titkai-
ban, legalább ezen Tudományra nézve,
legmélyebben járó és felette fáradhatatlan

*) *Das Bernh. Laubenders Prodromus einer Polizeylichgeriehlichen Thierarzeneykunde*
p. 149.

Bnvárja erőssen állíttya *) ezen okból:
 „Hogyha ú. m. ő, ezen Taknyos nyava-
 „lyának tsak igen igen tsekély, és tsak az
 „órrlyúk nyálkás hártáján lévő kis nyilá-
 „son, a' vizes edénykék által beszivott mér-
 „getske, 5 — 6 — 12 — legfellyebb 16 na-
 „pok alatt; az egész testben forgó vért
 „*Hidegtelelésbe* hozza? mennyivel inkább,
 „minekutánna, az egész testben kerengő
 „vérnek tészitája nagyobb részént elfajúlt,
 „lúgsós, savanyú, erős tsipős, sőt némű
 „némű rothadt forrásba jött: miért ne okoz-
 „na, sokkal inkább, tulajdon testének ve-
 „szedelmére óriás lépésekkel járó *Hid-g-*
 „*lelést*, 's ennek legveszedelmesebb ne-
 „meit és halálos következéseit?!”

Hogy pedig, ez a' nyavalya, némelly lóban hamarább, másban ismét későbben üt-ki, okozza.

a. Ezen ragadványos méregnek *személyes mennyisége és minéműsége*; tudniillik, mennél több, mennél régibb, mennél ru-

*) Ugyan ezen *Munkának* 148. lapján.

tabb és különbb-külömbbféle színű bűdös ez a nedvesség: 's azomban, mennél frissebben és melegebben érdeklette, az órrlyúkának megsértett, vagy ép nyálkás hárttyáját: vagy akárhol is 's akármi módon megmezítelenített és megsebhettett tagot. — Úgy szintén

b. Mennél bővebb nyavalyás magot (*Praeseminium, Causam Proëgumenam, vel Praedisponentem*), talált azon testben, azon alkalmatosság szerént való ok (*Causa procatarctica, excitans, seu occasionalis*) annál hamarább és annál veszedelmesebben elragadott a' más lóra.

Allásai (Stadia) vagynak a' tudós Marha-Orvosok (*Veterinariusok*) szerént, úgy mint:

1. *Az Első Allás* az, midőn a' Hidegletés a' nyavalyának mindjárt elein, az ő előlszámlált nyavalyás Jeleivel magát mutogattya: ezeken kívül; ha az állkapczákon, és ezek között a' torok tájjékon, ujjaink begyeivel tapogattyuk, itt holmi apró tömótskákat érzünk; azomban, az órrlyúka-

kon a' vizes nedvesség megindúl: de még ezen *Állásban* a' Taknyos ág nem ragadós!

2. *A' Második Állás* ott kezdődik, a' hol az eddig való *Hidegletés* megszűnt; a' hol az órrlyúkból folyó nedvesség már genyettséggé vált; az órrlyúkban lévő nyáikás, hártján kis hójagotskák származnak; az áll alatt lévő ikrás húsok daganatyaik nőttön nőnek; fájdalmaik naponként érezhetőbbekké lesznek.

Fiborg éles és elmés tapasztalmánnyai szerént, a' nyavalya, már ebben a' *Második Állásban* ragadványos: tsak hogy, az ebből való oltovány későbbben, úgymint: az oltás után, mintegy 44 napok múlva üt-ki a' lovon. — *A' Harmadik Állásbeli* Taknyosságból véghez ment Olásban pedig, hamarább elragad ez a' nyavalya: mivel az órrlyúkak az oltás után, már 6 dik napon, meggyúlladnak; 16-dik napján pedig, az órrlyúkból ismét a' híg és általlátszható nedvesség is foly ki: mellyek is ezen nyavalya' érkezésének tsalhatatlan Jelei. Továbbá —

3. *A Harmadik Állását* a' taknyos nyavalyának abból esmérhetjük meg: Hogy az Órrlyukakból való folyomány bűdös, mintegy törődött vérrel elegyes; az órrlyukak' nyálkás hártájok rákfenés kelevényekkel tellyes; az egész taknyos ló szőre szinetlen; imitt amott serte módra feláll; a' ménnló - tsőjjének tokja, holmi vizengős kelevényekkel rakva 's a' többi!

Lássuk továbbá a' tulajdonképpen való módját, melly szerént, ez a' veszedelmes Taknyoss - nyavalya, egyik lóról a' másikra ragadhat!! — Ugyan is:

1. *A' Mesterséges oltás által*, t. i. midőn a' Taknyosságnak 2-dik és 3-dik állásában, az ilyen ló, órrlyukaiból kifolyó genyettséges és rákfenés nedvességbe, valamelly oltótöt, vagy keskeny kis késetskét (*Lancetát*) bé mártván; az egészséges ló órrlyukának nyálkás hártájába igen igen tsekély szúrással bé visszük; vagy a' kis késsel véghez vitt nyilásba bé dörgölyük. -- Innen

2. Ha az egészséges ló, a' taknyossal egy válából, vagy vödörből iszik is; ha egy abrakból, szetskából, szénából, egy jászolból eszik is; könnyen mindazonáltal ez a' nyavalya el nem ragad; hanem ha mind ezen takarmányokról, és edényekről; azon taknyos nedvesség, azon frissibe és melegen, az órrlynkakra mázolódván, ezeknek nyálkás hártájokra reá tapad, reá szárad. — Ezért is

3. Némelly nagy Tudósok, *) és híres Tanítók (*Professorok*); sok, sőt számtalan egészséges lovakat fél esztendeig, és tovább is, olyan istállókban tartatták; melyekben vélek egyszerre több taknyos lovak, még pedig tserélve és egymás mellett állottak. Sőt *Szánder János és Henrich Braunschveigi Professor* a' taknyos lovaknak keféjeikkel és vakaróikkal is tisztogattatta az egészséges lovakat: mindazonáltal illy' hosszas idő alatt is, mind ezeknek Tanubizonyságok szerint, ezen lovak meg-

*) Mint: *Fiborg, Wollstein, de Saint Bel, Kersting* 's a' többi.

nem taknyosodtak. — Mellyekre nézve, mind ezek az említett Tudósok egy szóval és szájjal erőssen állittyák: Hogy az illy taknyos lovak' istállójok, nem is olly veszedelmes, mint az emberek közönségesen képzelődnek: kiváltképpen, ha a' Kotsissaik vigyázók, okosak és szorgalmátossak. — Ugy vagon, és annyival is inkább

4. *Szánder és De Saint Bel* Professzorok; a' taknyos lovaknak nyergeikkel, pakróczáikkal, zaboláikkal, álladzóikkal, és köz rudjaikkal is sok próbákat tettek. — Személyesen *Bel* a' legforróbb nyárban, a' taknyos lovaknak nyergeiket, és pakróczáikat, több hónapokig az egészséges lovakra rakatta: mindazonáltal mind ezek közül egyetlen egy is, meg nem taknyosodott. — Sőt a' mi több

5. *Fiborg* a' taknyos genyettséget, több ízben, az egészséges lónak szőrire tsepegette és kenette: mindazonáltal meg nem taknyosodott: de tsak úgy; ha a' bőrön semmi seb és persenés nem találtatott. — Azt is írja továbbá *Fiborg* és *Kersting* is

6. Hogy a' taknyos ló szájjából a' zabolát kivévén, azon friss és meleg nyálosan, az egészséges ló szájába tette: ennek mindazonáltal semmi baja sem lett. — Ugy szintén

7. Ha az órrlyukakból kifolyó taknyos genettséggel és friss nyállal békent kenyeret, és egyebet le nyel is az egészséges ló: ez által is el nem romlik. Ha pedig ellenben

8. Az ilyen taknyos lónak friss nyálát, az egészséges lónak órrlyukaiba kenik: úgy meg taknyosodik. — Nem különben

9. Ha a' taknyos ló vérét, az egészséges ló' vér tésztájába valamely lyúkon, vagy seben által befetskendezik: elromlik. — De ha az ilyen vért, akármiben bé nyeli is; sőt ha ezt az órrlyukaiba kenik is, seb és nyílás nélkül, el nem romlik. Továbbá

10. Ha a' taknyos ló testéből tsak most eresztett meleg húgyát is, az egészséges ló órrlyukaiba kenik; megtaknyosodik. — Ha pedig ezen húgyot, tűzhez tévén, megmelegítik, 's ezen tűz által, a' természetes

lúg savát vagy repülő lugos-szeszit elrepítik: éppen semmit sem árthat. Az is igaz

11. Hogy az egészséges lovak, a' taknyosokkal egy istállóban állván; ezeknek *Láthatatlan gőzölgések* által elnem romlanak: — de ha a' *Látható párát*, egymás órrából egyenesen beszívják, órrok öszveérvén; bizonyosan elromlanak. — Éppen így

12. Ha az egészséges lovak, a' taknyos lovaknak, akármihez, és akármire ragadott meleg órr-genyettségek', meleg nyálok', meleg izzadságok', meleg húgyok' gőzeiket órrok czimpáiknak megilletésekkel, órrok-lyukaikba fell-szívják: kétségen kívül megtaknyosodnak. — Végre jegyezzük meg!

13. Hogy *Fiborg*, a' taknyos lovat, sebesebben meghajtatván, ennek *Láthatatlan gőzölgését*, üveg harangba öszveszedte; úgy szintén, a' *Látható órr-párázattyát*; az üveg harangot, az órrlyukaik eleikbe tartván hasonlóképpen edényre vette: ekkor, ezen kétféle gőzzel tellyes üveg harangot, hóval vagy jeges vízzel bé-

borítván, ezen gőzök tseppekbe sótt vízzé által változtatván, e' szerént, az üveg hangban egy sótt két kalányi vizet is, össze gyűjtött, mellyből is, az órr-lyukak béoltattván (fellyebb az 1 és 2 számok alatt leirtt módok szerént) az egészséges lovak megtaknyosodtak. — Továbbá

14. Éppen így taknyosodik meg az egészséges ló; ha egyszerre a' taknyos után egy vederből vagy válúból iszik: de nem azért; mivel a' taknyot lenyeli; hanem azért, mivel az órra czimpái a' vízbe leduggódván, a' taknyos nedvesség egyenesen az órrlyukait érdekli: következésképpen, e' szerént, egy valóságos és mintegy mesterséges *béoltás* eszközöltetik.

Mind ezekből felette világos: Hogy az órr-lyukak, ezen taknyos méregnek, legközönségesebb ország-úttjai, és legbizonyosabb fogadói (*conductores*). — Továbbá az is megtetszik: melly véghetetlen sokféleképpen megrontyák, ezen *Baromvoslásbeli Orvosi Törvényt* mind azok az Embertársaink, a' kiknek vigyázatlanságok

és gondviseletlenségek miatt, sok drága lovak megromlanak: annyival inkább, mivel ezt kevés vigyázattal is meg lehet előzni, és a' lovakkal szerentséssen elkerültetni!

Lássuk tehát már mostanában! Mellyek azok a' bizonyos, tulajdon, személyes, és tsalhatatlan nyavalyás Jelek (*Signa, vel Symptomata diagnostica*) (*Diagnostische Kennzeichen*); a' mellyeknek útmutatások szerint, egy akármely Törvény-Szék' bölts Orvossa, minden Törvényes Kérdésben lévő taknyos' lovat, letett hite's kötelessége szerint megvi'sgálgni tartozik!?

Itt sokan sokféle *Jeleket* személyyeznek: Egyik így; más pedig más *nyavalyás Jelekhez* ragaszkodván: de mindazonáltal legbátorságossabb ország út e' tekintetben, hogyha a' Logikusoknak (*v. philosophorum*) ezen bölts Törvényekhez szabjuk magunkat t. i. *Minden lehető atyafiságos gondolatokat öszve kell szedni; és egymástól éppen elnem szaggatni!!* Ugy szintén ama bölts Orvosoknak regulájok szerint (A'

mint ezen Munkának már az Első Darabjában is, tanácsul kétszer is említődött!)

1. i. *Minden némü nyavalyákban, és nyavalyákról, mennél több nyavalyás Jelek szerint kell ítéletet hozni! —* Mivel egyetlen egy Nyavalyás Jel (*Symptoma*), sem lehet egyedül és magánossan vévén a' napóra-mutatója! — Annakokáért is lássuk

a. Némellyek ezt állittyák: Hogyha valamelly *Lónak* *órrlyukaiból*, *sűrűs, sárgás, kékes és mintegy törődött vérrel elegyes nedvesség folyki*: az a' ló bizonyosan taknyos. —

b. Mások ismét: *A' bűdös páravételt vagy párahuzást* vélik ilyen Nyavalyás Jeleknek lenni.

c. *Pintér és Vitet* pedig azt hiszik: *Ha az órrlyukakból kifolyó nedvesség a' víznek fenekére leszáll*: akkor a' Taknyosság bizonyos: ha pedig ez a' nedvesség *csak a' víz' tetején uszkáll*: akkor csak *Ke- het* vagy *Torokdaganatot* (*Morbum glandulosum*) (*Drüsen = Frankheit, Rehlucht*) jelenthet. — De azomban, mind az ezzel

járó egyéb nyavalyás Jelek; mind pedig a' Chemiai Vi'sgálmányok (mellyek ezen takony folyadekben, tsak bizonyos sót, vagy savanyúságot, és némü némü (*ammoniai*), vagy repülő lugsót találnak) megmutatják, hogy: magában, valamint minden egyéb nyavalyás jelt is, éppen a' nap óra-mutatója gyanánt tartani nem lehet.

d. A' Tudósok többnyire ebben egyeznek meg: *Hogy az órrlyukakban, az órrlyukak üregjeit elválasztó közzfalon, és ennek porczogóján lévő, 's külömbb külömbb-féle színeket jádzó kelevények; a' Taknyosságnak bizonyos Jelei: de azomban ezek sem elégséges Jelek magokban.*

e. *Tolnay Sándor, a' M. Kir. Fő Anya Oskolában lévő Baromorvoslásbéli Tudománynak tudós Tanítója (Professora); három meg-esmértető Nyavalyás Jelekkel bélyegzi ki a' Taknyosságot; t. i.*

1. Az állkapczák között a' torok tájékán némü némü kemény, hideg, és fájdalom nélkül való tsomós daganatok vagy-

nak; mellyek gyakran vagy az egyik, vagy a' másik állkapczához ragadnak.

2. Az órrlyukakból holmi nyálkás, és taknyos nedvesség foly ki.

3. Az ilyen lovak, mindenkoron annyira mennyire lankadtak.

f. Amaz hires Professor *Fiborg* ezt állitja: Hogy a' Taknyosságnak, tulajdonképpen való kelevényei kitsinyek és üregesek; eleintén a' hójagotskák fehérek, aprók; mellyeknek hegyeik elpattanván, későbbben himlőhasonlatosságuak; a' széleik dombossak, fejéressek, néha veresek, néha pedig kékesek; a' fenekeik egyenetlenek, és szalonnás színűek. — Egy szóval: mennél feketéssebb ón szint jádznak: annál veszedelmesebb természetűek ezek a' kelevények: mivel ezek éppen akkor öltöznek ilyen rákfenés szint magokra, midőn már az órr'-csontot megtámadják, és elrágják. — Innen ha az ember, az órrlyukaknak üregjeikbe, újjait bédugja: újjai begyei ezekben némü némü keményes, durva, és kedvetlen érzést tapasztalnak.

Mindezeknek következtében: Hogy a' bölts Orvos, a' Törvény-Széknek 's e' mellett letett Hitének és kötelességének e-
leget tessen: Valahányszor valamely Tör-
vényes Kérdésben lévő lovat vi'sgálóra vé-
szen, e' szerént tselekedjen!

1. Mindeneknek előtte vezettesse ki a'
világosságra; és itt tekintsen először is a'
szemeire, és kinyílt szemekkel vi'sgálja-
meg ezeket; mint és hogy vagynak? mind
a' ketten tiszták é vagy zavarosak? a'
szemhejjak vékonyak é vagy dagadtak?

2. Ezután ezen lónak homlokát végye
szemügyre; nintsen é ezen, itt vagy amott,
valamely természet ellen való darabosság;
kinövés, avagy valamely hasonlatosság sze-
rént lévő bőrön való nyavalya; éppek e-
zen a' szőrök! a' két fülei között való üs-
tokét is vi'sgálja meg!

3. Ennekutánna végye vi'sgálóra, az
órrlyukakból kifolyó taknyos nedvességet!
Ezen vi'sgálódást pedig igen siettetni és
szerentsésíteni fogja az Orvos; Ha ezen
vi'sgáltatandó Lovat, elébb legalább fél,

vagy egy fertály óráig megfuttattya; vagy ha ezt nem tselekeszi, vagy nem tselekedheti: tehát keményen szorítsa össze újjaival az órrlyukait; vagy valamely tollal vagy gyenge vesszőskével tsiklandozza az órrlyukakat: hogy a' ló ptrüszszentsenki nedvességet, mellynek szemelyes és tulajdon minémüségét, a' fellyebb előlszámlált szinek és próbák szerént vi'sgályon meg!

4. Ez is meg lévén, mossák ki az órrlyukakat; emeltesse fel a' lófejét; és felnyitván egymás után az órrlyukakat; vi'sgályja meg az ezekben lévő nyálkás bőrt, hogy millyen színű t. i. Világos veres é; vagy halavány és hólt színű? nem láttatnak é benne holmi vessző- vagy lineahasonlatosságu vonások? vagy inkább a' tulajdonképpen való Taknyosságnak már igen bőven és hosszassan leirt kelevényei? sőt (a' mint fellyebb is világossan irva vagyon), az újjai begyeivel szorgalmatossan tapogassa meg az órrlyukaknak belső üregjeiket; hogy: nem érez é ezekben imitt amott, némü némü kedvetlen

kisobb 's nagyobb keménységeket és darabosságokat!?

5. Végezetre tapogassa meg, mind a' 10 újjai begyeivel, az állkapczák között fekvő ikrás húsokat! ha mind a' két felől megdagadtak é azok, vagy' csak egyik felől? kemények é, gömbölyegek é, vagy szélessek? fájdalmassak é; vagy pedig éppen minden fájdalom nélkül valók? mind a' két állkapczákhoz hozzájok ragadtak é? avagy csak egyikhez valamellyikhez? továbbá, a' két állkapczák között tanyáznak é ezen ikrás húsok tsumói, úgy szintén utollyára, mozgathatók é, vagy pedig már éppen mozgathatatlanok?! 's a' többi. — Mivel ezen tsumók mennél mozdithatatlanabbak: a' taknyosság is annál gyógyithatatlanabb.

Továbbá, a' még csak jövevény Természet-Vi'sgálók' kedvéért, cz a' *Megjegyzés* sem minden haszon nélkül való léssen!: Hogy a' fiatal lovaknak állkapczáik, mindenkoron tellyessebbek (mivel még kövérebbek, véressebbek, és velősebbek)

mint a' vén lovaké; és hogy a' fiatal lovaknak nyelvek töve, sokszor szembetűnőképpen dombossan felemelkedik: de azért ezt, a' Taknyosságnak semminemű Nyavalyás Jelének tartani nem lehet, és nem is kell!

Lássuk még utollyára, amaz híres Professor *Fiborg* (*Viborg*) *) szerént, a' mennyire lehet summássan, a' *Taknyosság*nak ím e' következő meg esmértető belyegeit! ugymint:

1. Ha a' lónak órrlyukaiból több hónapokig, sűrű sárgás, kékes, zöldes feketés, genyettséges nedvesség folyki.

2. Az egyik, vagy mind a' két állkapczákon, gömbölyeg. ikrás hús dagاناتok vagynak.

3. Az egész szőre felborzad, és kihúll.

4. Az ágyékában lévő ikrás húsok dagadnak.

5. Imitt amott testén vizes kelevények mutogattyák magokat.

*) *Viborgs Sammlung von Abhandlungen für die Viehärzte. 3-tes Bändchen Seite 269.*

6. Ha a' ló, taknyos lóval soká egy istállóban állott; egy válúból abrakoltatott, szetskáztatott; egy sarágjából evett, egy edényből ivott; egy kotsiba sőt egymás mellé fogadtatván, órrok czimpáit gyakran öszve dörgölték; nagy izzadság után is, egy vakaróval és ugyan azon kefével tisztogatták; sokszor egymáséval feltserélt pakróczczal takarták; órrok czimpáikat egymással számtalan öszve dörgölvén, az órlyukaknak *Látható kiparádzásokat* hány-szor bé nem szivhatta? a' fris és a' meleg veszedelmes taknyos nedvességet órrlyukaikba hány-szor bé nem mázolhatta?! 's a' többi!

Mind ezen hosszasan, mondattakból; minden Tudós Barom Orvosok' (*Veterináriusok'*) Tapasztalásaiknak, állittásaiknak, és Tudományaiknak summás Velejek egyedül tsak ez; tudniaillik:

Hogy: akármelly Tulajdonos, akármelly taknyos lovát, mind addig, míg tsak magában, ezen nyavalya által meg-nem döglik használhattya; ezt egészséges

lovakkal egy istállóban tarthattya, (csak hogy, mind a két oldala felől, legalább két lépésnyi távolságra álljon amazoktól)! azomban egy sarágyából szénázhattya; egy váluból szetskázhattya, abrakolhattya; okosan egy edényből itathattya; a több lovakkal közös pakróczczal takarhattya, ugyan azon vakaróval és kefével tisztíthattya; lovagolhattya; egy kotsiba járhattya! Egyedül csak arra vigyázzon: hogy órraczimpáját az egészséges lóval soha öszve ne dörgölhesse! — mivel ezt a taknyos nyavalyát, más egészséges lóval; egyedül csak az ő igen veszedelmes meleg párázatyanak, és dögleletes meleg taknyának, az órlyukakba való bémázolása által közölheti. — Mind a kettőt pedig, egyedül egy kifelé feszítő kantár szárral mindenkoron tökéletesen meg lehet akadályoztatni.

Már ha a ménes között szabadon leghet: akkor hamarább és könnyebben árt hat, (de akkoron is, csak a mostan megtiltott módon), az egészséges kiváltképpen az esmerős lovaknak: de a taknyosságnak

Első állásában (in primo Stadio), soholsem, és semmiképpen sem ragadványos.

A' Taknyos lónak törvényes felbonczolása által lett megvi'sgáltatásáról.

I. *Külsőképpen vi'sgállya-meg a' már igen bőven leirt módok szerént!*

II. *Belsőképpen végye vi'sgálóra!:* azért is

A. *Ennek külső testtakarékját lehuzatván, vi'sgállya meg, nem voltak é a' bőr, és a' hús között, némü némü vizzel telyes kelevények?*

B. *A' fejt úgy vágassa-fell; hogy az órrlyukaknak nyálkás bőrét is, megnézegethesse! Ha vagynak é azon kelevények; és ezek mennyik, és millyenek? nints é ott a' bőr, és az otlévő közzfal tsont, porczogó; tsiga - homlok - rosta - és ék-tsontok; ugy szintén az állkapczák, a' tsontfene által elrágva? Az állkaptzák között fekvő torok üregben, nintsen é valamelly tavazó nedvesség? még pedig; mennyi és millyen:*

C. *Ugy szintén a' párádzó géjét is végig meg kell nézegetni!*

D. A' mely üregét felnyitván, a' tüdőket kell megvi'sgálni! — nintsenek é ezek vizes kelevényekkel rakvák? nintsenek é felpuffadva? nem mirigyessesek é? nintsenek é benne genyettséggel tellyes tályogok; a' gombos tő fokához, vagy a' kásához hasonló apró fekélyek? ha a' tüdők ketté vágatnak, és ezen vágáson tenyerét keresztül húzza akárki, nem érez é a' benne lévő mirigyesség, apró tályogok és fekélyek miatt némü némü fűrcszőlő darabosságot? Ezután

E. A' has üregében lévő belső részeket vi'sgálja meg! így p. o. a' *Májj* nem felette nagy é; nem kemény é, nem mirigyessé; holmi vizes hójagotskákkal, vagy genyettséges tályogokkal nem tellyes é? 's a' többi!

F. Ennekutánna szemléllye meg, a' *gyomrot*; a' *lépet*; az egész *belck tsatornáját*; az ezeken lévő *hájat*; a' *veséket*; a' *vesék tsőit*, a' *húgy hójagot* 's a' többit; hogy mind ezek, mennyire távoztak el, a' természetes állapottól?!

8. A' Főnek nyavalyái, mint p. o. A' Lónak sz. lúd vagy tsendes bódulása, Tsi-rás betegsége (*Phrenitis, Furor equinus, Mania mitis*;) (Collet).

Sympt. Diagn. Jelei: Az ilyen lónak minden érzékenységei megzavarodnak: a-zomban hideglelése nints: mindentől féll; szomorú, álmas: mentében, ha a' Paroxysmus reá jonn: azonnal megáll, tántorog, reszket: ha pedig a' nyavalya rajta tágít; akkor el indul és tovább mégyen.

9. A' lónak dühös bódulása, Tsi-rája (*Mania furiosa*) (Rascher).

Sympt. Diagn. Jelei: Ha a' nyavalya reá jonn: akkor mindent pusztítt; szaggat: ront, és tör: fejét kőbe 's fába üti veri. — Mivel szeme világa, füle hallása és minden egyéb érzékenysége megzavarodik: minekutánna pedig a' nyavalya megszűnn; ekkor az egész ló, felette bádjadt, lankadt; és szomorú. *)

*) A' fiatal lovaknak Tsi-rájjok mindenkoron dühös szokott lenni. A' vén lovaknak pedig leginkább szelíd Tsi-rájjok vagyon.

10. A' Nyavalyatörés (*Epilepsia*) *Fallsucht*.)

Sympt. Diagn. Jelei: Ebben a' ló lábairól leesik; reszket, inai rángatódnak; a' Nyavalyatörés elmúlván felkél: de bádjadt, szomorú, és lankadt. — Az ilyen lovak között némellyek, ha vizre hajtyák, a' vízbe ledúlnak, és ebben hevergőznek. — Némellyek ilyenkor minden fekete és vörös tüneménytől és tárgytól megijjednek, rettegnek, hortyognak, sőt néha a' kotsit is elragadják, öszvetörök; a' gazdát koldus-sá tészik, néha meg is ölik.

11. Keh, vagy Torok daganat (*Morbus glandulosus*) (*Drüsenkrankheit, Kehlsucht*).

S. D. Jelei: Ez leginkább az első, második; és harmadik esztendős tsikóknak a' nyavalyájok; melly többnyire származik, a' levegőnek hirtelen való változásából; midőn tudniillik, melegről hidegre; szárazból nedvesre egyszerre által változik: vagy meg fordítva! — A' hideglelésnek több *Jelei* között, leginkább e' követke-

zendők a' bizonyosabbak; ugymint: az órrlyukak meggyulladások, kisebesedések; az áll lapotzkák alatt lévő ikrás husoknak tüzes daganattiyok; az órrlyukaknak tsepegések; eleintén ugyan vékony, vizes, ezután pedig a' nyálhoz hasonló nedvesség tsepegdeg el: mennél bővebben folydogáll: ez a' nyavalya annál hamarább eltűnik: de igen sokakat meg is öll: azért is az ilyen vétel, tsupa vak koczka.

12. Tüdő gyulladás (*Peripneumonia*) (Lungen-Entzündung); Tüdő rothadás (*Phthisis Pulmonalis*) (Lungenfucht).

S. D. Jelei: Lankadság, szomorúság, nyögéssel járó lehelletvétél, takarmány nem kivánás, hideglelés, forróság, szomjuság, hurut, a' pulzus változó, gyors, -erős, nagy, kemény; néha meg nyomott, kitsiny. Midőn a' tüdőnek nagyobb része meggyullad; a' fájdalom minden lehellésre nevedik; néha ilyenkor a' szív is dobog; valahányszor melyit megnyomjuk, a' fájdalom mindenkoron nevelkedik; különösen

pedig a' Tüdő hártya gyulladásban (*pleuritide*) a' fájdalom annál nagyobb.

13. Koliika, Hasrágás, Hastekerés (*Colica*) (*Koliké, Darmgicht*).

S. D. Jelei: Lankadság, szomoruság, nyughatatlanság, ásitozás, feje letsüggése, fülei lekonyulnak, egész teste reszket; farkát felemeli; lehellése nyögöss; derekát öszve huzza; menése fájdalmas és tántorgó; ganéjja megsült és száraz; a' vizellet igen kevés, vagy éppen semmi sints. —

Továbbá a' kólikás lovak, az első lábaikkal a' földet kapállyák; magokat földhöz verik; ide 's tova henteregnek; a' szörnyű fájdalom miatt ottan ottan felugranak, bélgyulladásba esnek; ha ez a' nyavalya gyakran járja: az efféle vásárlás is tsak kockavetés!

14. A' vizellet fennakadása (*Ischuria*) (*Harnstrang, Harnverhaltung*).

S. D. Jelei: A' szüntelen hugyozásra való erőltetés; epekedés, nyughatatlanság, a' hátulsó láboknak széllyel hányások; az

akadozó menés; a' test reszketése, izzadása, gyakran való lefekvése 's a' t.

15. A' vizellet szüntelen való tsepegése, vagy Vérvizelés (*Diabetes*) (Lauterfalle). — Minthogy ezek többnyire a' Veséknek romlásokkal ijesztenek; ezek is fő fő vásári hibák *Orvosi Törvény* szerént.

S. D. *Jelei*: Az ilyen lovak, szüntelen gyengülnek, soványodnak, kiszárodnak 's a' t.

16. A' *Rühről* (*De Scabie*) (*Von der Kraude, Kråße; Schåbe, oder Grinde*). *Kosznak* helytelenül nevezik a' rosszabb Magyarok; mivel a' *Kosz*, minden állatnak, csak a' fején lévő senyvedéket jelenti: a' *Rüh* ellenben az orcának és a' főnek békét hagyván; az egész testen lévő bőrt ellepi, és ezt, mint a' moly, akármelly gyapjúból készült ruhát vagy posztót, éppen úgy elrontya, úgy megemészti.

Minthogy pedig minden bőr nyavalyák egyaránt igen ragadóssak: e' pedig a' Magyar példa beszéd szerént is, talám egy a' legragadóssabbak között. Innen minden

jó, helyes, és bölts Polgári talpon álló Országoknak *Orvosi Törvények* szerént, senkinek meg nem engedődhetik az ilyen lovat Vásárra vinni: sőt ugyan ezen és azoknak bölts Törvényeik szerént, minden Polgár, valakinek valaha és valahol lova az istentelen restség, gondviseletlenség és tisztátalanság miatt megrühesedik, példás polgári büntetést érdemelne meg: mivel ez a Természet bölts Urának, a' legkegyesebb czellyát rosz lelkűségével öszve zavarja. Ennek kegyes kegyelmeivel nem áll, hanem vissza áll! — Annyival is inkább; mivel a' Természet' minden lépései után Argusi szemekkel vigyázó Tudósok, erősen állítyák: „Hogy a' tisztán tartott, a' „hűséges gondviselet alatt lévő, jól táplált, és egészséges tiszta, 's helyesen padlásolt, 's nem poros istállóban állott ló, „soha, legalább példa nélkül ritkán rühesedik-meg: hanem ha ragadványság (*Contagium*) (*Unstetfung*) által; és ez a' *Rüh* „is, csak holmi tiszta és kopasz foltokból „áll,” a' mint a' többek között ama Tudós

Pilger is állítja *) az ő tulajdon egészséges lovain, megtöbbszörözött és fáradhatatlan próbálmányai és tapasztalásai után!

Ezen nyavalya, mindenek előtt esméretes lévén, hosszassan kibéllyegezni éppen nem szükséges: hanem az helyett inkább csak ezt jegyzem meg rövideden: Hogy a' Természet Vi'ssgálók a' *Rühet*, különbözőkülömbbféleképpen osztják-fel, úgymint:

1. *Szárakra és Nedvesre* **) és mind a' kettő ragadványos természetű. — A' *Szarvas marháknak és a' Juhoknak* Rühök többnyire *Szárass*; a' *Lovaké* pedig gyakrabban *Nedves*.

S. D. a. A' *Szárass Rühnek* megismerete: ő béllyegei im e' következők, úgymint: a' bőrön lévő apró és sűrű pörsedékek (bibirtókok); mellyek eleinten némű némű kedves érzékenységgel járó tsiklándozást és viszketegséget okoznak: de ezután igen hamar következik igen nagy forróság, bőr-

*) *Laubenders Prodomus S.* 185.

**) *Profess. Alex. Tolnay Artis Vet. Compend. Pathol. p.* 146.

feszülés, és a' meglepett részen való fájdalom, ezt ha annak idejében nem gyógyítják, az egész testet ellepi.

S. D. b. A' Nedves Rühnek fakadékjai nagyobbak, magassabbak, hamar meggyúllnek: az efféle nemében, a' tsiklándozás és viszketegség ugyan kisebb; de a' fájdalom, annál nagyobb; a' senyvedékek hamar össze futnak, és szalonnás varakká válnak.

A' lovaknak *Rühök* legelsőben is olyan részeken üt-ki a' hol szőreik hosszabbak, p. o. a' ló üstökében, hájában, és farkában: ezután lassanként az egész testén.

2. *Kopaszra; Sárgára és Pöffedő vagy dagadozóra.* *)

S. D. a. A' Kopasz Rüh az, midőn ez a' nyavalya a' külső bőrötskét (*Epidermis*) mintegy korpává megemésztvén, a' szőr lehull; a' külső bőrötske pedig felkorpásodván, pór módra lepötyög.

S. D. b. A' második neme a' Rühnek sárga és verhenyeges varral lepi meg a' bőrt; mel-

*) *Báró Szind, a' Lovak Orvoslásáról, p. 176.*

lyen némű némű húsos, veres és holmi apró darához hasonló var-szemetskék, igen nagy viszketegséget és nyúghatatlanságot okoznak ezen lónak.

S. D. c. A' harmadik neme a' Rühnek emésztő természetű, a' bőrt felmarja, által lyúkgattya, ezen dagadozott sebeket okozván, ezt rothadásra készíti.

S. D. Az újjontan támadandó *Rühnek*, ezek a' tsalhatatlan jelei. t. i.

1. Ez ilyen ló, minden falhoz és fához dörgölődzik.

2. A' megdörgölt részt melegség futya-el.

3. Az ilyen helyek megkopaszúlnak.

4. Ha a' *Rüh* száraz lészen, kissebb pörsenések támadnak; és az egész bőr feltarjagosodván, kissebb 's nagyobb korpás pillangókban húll-le. — Ha pedig

5. *A' Rüh nedves* fog lenni; akkor elein is mindjárt, nagyobb, magassabb, és némű némű tsipős és világos nedvességgel telyes pörsenések látszanak.

Ha pedig a' *Rüh* már nagyobb, sőt a' legmagassabb gráditsra lépett: bizonyos béllyegei ezek:

S. D. 1. Az ilyen ló, testének nagyobb része kopasz, és a' melly egynéhány szál szőrei is imitt amott vagynak, azok is felborzattak, égfelé állanak.

2. A' *Rüh* kelevények a' bőrön, mély lyukakat rágtak, annyival inkább a' serényes tájjékokon. — A' bőr fahélydarabosságú, kemény, véres, azomban minden szőrszálak eredeti színeket elvesztették.

3. Az ilyen állat bádjadt, lankadt; a' tolvaj hideglelés emészti, vagy igen keveset, vagy pedig éppen semmit sem eszik. — Szemei szüntelen könnyveznek.

4. Az órrlyukai szüntelen szárazzak, czombjai felpuffadtak.

Jegyzés. Ez a' nyavalya', eredetiben és még gyengébb fűvében, valamint más akármelly bőr-nyavalya is könnyen gyógyítható. De ellenben, ha a' *Rühesség*, a' most legközelebb előlszámlált négy pontok szerint, már a' legfelsőbb pólczra hágott:
akkor

akkor legtanácsosabb, egyszerre megöletni; a' legböltsebb (*Veterináriusok*) Barom-Orvosok p. o. *Fiborg, Wolstein, Kersting, Pilger, Ammon, Mogalla, Hofman*, és egyebek szerént!

17. *Bőr - Féreg, (Vermis cutaneus)*
(Der Wurm).

Ez a' nyavalya is ragadós, igen veszedelmes, és mindenek szerént éppen gyógyíthatatlan, és ha elnyomja is valaki, a' tsak tündéres gyógyítás; mert ennek bizonyos következései; egy *stnlődő Tüdőgyulladás, halálos Koliika, emésztő hideg-lelés, vagy Vizibetegség*; ez tsak a' lóneinek tulajdona. — Az adásnak és vevésnek törvényes akadállya.

S. D. Ennek Jelei: A' ló eszik és iszik: azomban legelsőben is a' fején, az ajakain, a' pofáin lévő rágohúsokon, az órrán, a' nyakán, a' térdein, a' kanczának a' tölgyin, a' ménlónak a' vaszaráján, a' tökszékek zatskóján, a' czombjain, innen és így az egész testen kitsiny tsomók, mellyek hosszukás daganatokká vagy do-

bokká válnak; mellyek eleintén czúkor-borsó nagyságuk; végezetre pedig minckelőtte meggenyettségesednének, magyarónyi sőt diónyi nagyságra meg nőnek; és mig ezek kipattogoznak és kelevényekké válnak; eltellnek 12 — 14 napok; melly kelevényekből kiszivárgó genyettséges mérreg öszve tapasztya a' szórt, melly alatt fekvő kissebb vagy nagyobb darab hús meg fenésedvén ki kerekedik, a' hol egy gömbölyű, szalonnás fenekű, és mely seb támad. — A' sinorformájú kelevények közül néha egy meggyógyull: és ennek helyében néha több újjak támadnak, úgy annyira, hogy az ilyen varas kelevény egyik a' másik hátán fekszik: a' bennek tanyzó nedvesség pedig mindenkoron fenés, rágó, és emésztő természetű: azért is a' sebek óránként hova tovább terjednek, a' bennek lévő hús, sárgás, veres, tarkás, barna, és bűdös lészen.

18. *Szédelgés (Vertigo) (Schwindel).*

Némelly Országokban ez a' nyavalya nem akadállya a' vevésnek és az eladás-

nak. — Holott az ilyen ló használlása kotsi előtt is, annyival inkább hátallva, nem csak tetemes károk' - hanem sokszor élet' - veszedelmével is öszve vagyon köttetve. Azomban ez a' nyavalya gyógyithatatlan, és hosszú életü sem lehet; soha és sohól az ilyen ló.

A' *Szédelgés* kétféle: *Éles* és *Sinlödő*.

Az *Éles* az, melly rövid ideig tart, (ha igaz!) és ez megengedi a' Vásárra való hajtást.

A' *Sinlödő* ellenben, tellyességgel ellenzi.

S. D. Jelei. Profess. *Valdinger* szerint, az ilyen ló szeminek felső héjja annyira mennyire megdagadott; és az egész tekintetéből némü némü szívszorongatás tetszik ki. A' nyavalya jelenlétében szemei megmerevednek; ilyenkor a' szív dobog, és a' szív-verései (*pulsusai*) igen sebesek, igen rendeletlenek. — A' párázat-vevés annyira mennyire sebes, bajós, és félbenszakadozó; az ő négy megmerevedett lábain úgy áll, mint még annyi osz-

lopokon; és ekkor 's az ilyen állapotban lévő lovak fejeket ide 's tova hánnyák, a' nyavalya megszünvén, felettébb sok vízszinü (vagy görtsös) hügy folyik el a' lótól.

Midön a' nyavalya keményebben fogja, egy kevés ideig tántorogván, 's ilyenkor izzadván, lábairól leesik.

A' nyavalyafogásai bizonytalan időken jönnek elő; néha minden 12 órák alatt, néha napjában egyszer; néha pedig, egy egész hétig, sőt egész hónapig is elmarad. — Innén a' Szászok Országában (*Saxoniában*), ezen nyavalyának Törvényes ideje 42 napra határozódott. — Mint-hogy pedig az *alkalmatosság szerént való okok* (*Causae occasionales, Excitantes, pro-catarcticae 's procatarxes*) (*Die gelegentlichlichen Ursachen*), a' mint ezek kisebbek vagy nagyobbak, többek vagy kevesebbek; 4 — 6 — 8 hetek múlva is ismét előhozhatják. Sok tudós Természet Vi-sgálóknak tapasztalások és állítások sze-

rént: bátorságossabb, ezen Törvényes há-
tárt hátrább tenni!

19. *Belső hájog (Cataracta)* (Der schwarze Staat). Ez kétféle: *Kezdő (Incipiens)* (Der schwarze Staat), ekkor, mivel még a' szemsillaga egészszen fekete, könnyen megsalhattya a' vigyázatlan és tudatlan embert.

Megért; (Confirmata seu Cataracta) (Der graue Staat); a' Németek *ősz hájog-nak* nevezik: mivel ilyen állapotban, a' szemfény először kékes, azután pedig hová tovább fejeirebb lészen, és ilyenkoron sokkal inkább szembetünőbb: a' tudatlan ember ekkor ismét Csóka szemünek nézhetné! — Ez a' szemnyavalyája is nagy akadállya a' Vásárnak!

S.D. Jelei: Ezen nyavalyához már megszíról is hozzá lehet vetni; mivel az ilyen ló fejét mindenkoron magassan hordozza; fülei egyenessen felállanak, két olyan sebessen mozognak, azomban éppen olly seb-
tiben hol egyiket hol a' másikat veti hát-

ra; lábait a' vak ló, a' menés közben igen fellszedi.

.De a' legtsalhatatlanabb Jele, a' *szemfénynék mozdúlhatatlansága (Mydriasis)*.

E' végre a' setét istállóbol a' lovat hirtelen világosságra kivezetvén, a' szemfénnyére (vagy tsillagára) kell nézni; ez a' tsillag mennél sebesebben és kissebre öszve húzódik; a' szem annál jobb; mennél érzeketlenebb ellenben a' nap sugátira: annál kisebb vagy nagyobb már a' belső hájog.

Vagy pedig fogja bé a' tenyerével a' vizgáltatandó lónak szemét, tartsa úgy egy kevés ideig: ezután elvévén tenyerét, nagyon meg fog tejszeni; mint fogja magát a' szem viselni! t. i. ha a' befogott szemtsillag ki nem szélesedik; a' kinyitott öszve nem húzódik: már meg vagyon a' belső hájog; és így kell mind a' két szemmel egymás után tselekedni!

Végezetre, ez is meglehetőös próba: nyuljon 1. 2. vagy 3. újjaival a' szemei felé; de tsak tsendessen, és minden szél tsi-

nállás nélkül; ha erre szemelt bé nem zárja, vagy fejit el nem kapja: már tokelletes a' vakság!

20. *Hónapos szemfájás (Ophtalmia Lunaris); (Mondblindheit).* — Ez bizonyos időbéli, és a' hóldjárásával tartó szemfájást jelent; a' midőn az ilyen szemek megveresednek, vérbe borúlnak, szüntelen könnyeznek, szemhéjjaik néha keményebben, néha ismét gyengébben meggyúlladnak, megdagadnak, sőt ki is fordúlnak; hol külső, hol belső hájogot okoznak.

Burkus Országban ezen nyavalyának Törvényes Vásári határa 4 hetekből áll. *Vürtembergi* és a' *Bádeni* Országokban 8 hetekig tart. — *Szász* Országban 28 napokig. — *Bájer* Országban pedig ezt nem is tartják Törvényes Vásári akadálnak.

21. *Tsökhönösség, Megátalkodság (Contumacia); (Stätigfeit, Stetigfeit, Stühigfeit).*

Ez nem nyavalya; mivel mindazonáltal majd csak nem hihetetlen károkat okoz az ilyen ló; nem csak a' drága idő

elvesztegetésével, a' drága szerszám öszve szaggatásával, a' drága kotsi öszve törésével; az ember egészsége és élete kotzkázatásával: Többnyire majd minden böltsen alkotott Országokban Törvényes Vásári akadály lehet; ha már a' ló vén, és ez az igen veszedelmes erkölts megrögzött benne.

22. *Sikettség, (Surditas, Cophosis)*
(*Taubheit*).

Minthogy ez a' nyavalya, néha *gyógyítható* néha pedig *gyógyíthatatlan*: innen majd minden Országokban 40 — 42 napok vagynak Törvényes határul téve. Innen a' Siket lovat legjobb volna értelmes Orvossal meg vizsgáltni: hogy *Csúz é, (Rheumatismus)* ezen nyavalyának fundamentoma? vagy pedig valamely alkotmánybéli hiba?

S. D. Jelei. A' siket ló görbén hordozza fejét; nem eszméll nem halgat semmit a' szóra és kiábálásra; bádjadtt, szomorú, minden kedv és tűz nélkül való, ha korbáttsal reá vágnak, szörnyen megijjed, megugrik, és magán kivüll vagyon.

Jegyzés! Ha tsúzos a' sikettség; akkor a' gyengés fülbe való kiáltásra is fülei igen érzékenyek: ha pedig *eredeti* és *alkotmányos*, akkor akármelly nagy zörgésre és kiabálásra is minden érzékenység nélkül valók.

§. 291.

II. *Osztály.* A' *Szarvas marháknak eladását megsemmisítő nyavalyák* kétfélék t. i.

A. *Élesek (Acuti)*, az az, olyak, a' mellyek az állatot csak hamar egynehány órák vagy napok mulva megölik.

B. *Sinlődtetők (Chronici)* azok, a' mellyekben előbb 's tovább fetrengvén, napról napra inkább elszáradván, legalább is 40 napok mulva döglük meg a' marha.

A. *Az Éles nyavalyák* azok, a' mellyek mindenkor nagy náthával, szüntelen való és kemény hidegleléssel 's gyulladással vagnak öszve köttetve; a' millyek:

1. Az agyvelő gyulladás (*Phrenesis*);
(Hirntvuth, Entzündung des Gehirns).

S. D. Jelei. A' feje és fülei az ilyen állatnak felállanak; szemei kidudorodnak; vérrel felfordultak; irtóztatók; az állat igen nyughatatlan; nehezen és nyögéssel lehell; szüntelen ordít, bög, dühösködik, öklellni akar, feje és egész teste reszket; szüntelen bódúlt, minden érzékenységei megzavarodnak; nem hall, nem lát, minden emlékezetét és jelenvalóságát elvesztette, igen könnyen meg is döglök ebben.

2. A' Szájjfájás (*Inflammatio oris*); (Maulsche).

S. D. Jelei. Ez a' Járvány többnyire kezdődik a' Tavasz' végével; és végződik az Ősz' kezdetével, (de tsak a' nagy szárazság idején). — Ez ilyen marha szomorú, lankadt, nem legel; annyival inkább nem kérődzik; feje, és fülei lelógnak; szőre borzas, teste forró; szomjas; köhög; nyögéssel lehell: — mivel szája, nyelve, ínye dagadt fáj: azért nehezen rág, nehezen nyel, a' szájából eleinten híg; ezután pedig sűrű nyála folyik; a' nyelve he-

gyin, szélein, hátán, a' foghusán; fejr-
piros hójagok látszatnak.

§. 292.

* *A' veszedelmes és ragadós Járványnak Jelei, ezek:* Ha a' szájja párája bűdös; ha a' hójagok, és a' sebek a' nyelv gyökerén vagynak, és kékes színűek; fogaik megindulnak, inognak; 's a' t. ebben is el döggöllhet.

3. *A' Torokgyik (Angina) (Rachen-schwehe).*

S. D. Jelei a' gyógyítható Torokgyiknak ezek: Ha a' torok, annyira meggyullad, hogy a' takarmányt nem rághattya, nem kérödzheti; nem nyelheti, a' lehelle-vétel bajos és fájdalmas: azomban a' nyaknak külső 's belső daganattya vagyon; melly fájdalmas, bizonyos helybéli, kerek, és nedves: szemei hasonlóképpen meggyulladtak; szájja tátott; nyelve száraz, kemény, meggyulladt, és mint a' gereben szúrós; továbbá a' nagy forróság, hideg-lelés; köhögés, szorulás; végezetre a' vizellet kevés és veres.

S. D. Jelei a' veszedelmes Torokgyiknak
 im ezek: A' toroknak, és a' száj üregé-
 nek felette fájdalmas, hosszas, éppen a'
 melyéig elerő, pestises, bűdös, kékes fe-
 kete daganattya; a' marhának tekintete
 komor, és kedvetlen; szemei szikráznak,
 fejéből kidagadnak; szájja 's nyelve meg-
 gyulladott, száraz, gerebenyes; a' nyelve
 gyökere apró kelésekkel rakva; óra az ég-
 felé áll; szarvai hátára dűllnek; fülei le-
 konyúlnak lelógnak; az egész test forró;
 a' hideglelés szüntelen való; szomjusága
 megolthatatlan; *pulsusa* sebes, eiős, és ke-
 mény; szorulása nagy; ereje hirtelen le-
 verődik; a' lehellés akadozó, nyögétselős;
 a' lenyelés igen fájdalmas, vagy éppen le-
 hetetlen; végezetre egy görtsös és fojtoga-
 tó húrut: párázattya, vizelettye, ganéjja,
 dögszagu bűdös.

4. A' Tüdőgyulladás (*Peripneumonia*)
 (Lungen = Seuche, Lungen = Entzündung). —
 Ez igen gyakorta való és járvány nyava-
 lyájok, kivált a' fiatal szarvas marháknak.

S. D. Jelei: A' hideglelésnek közönséges jelein kívül ezek, u. m. füleik, és száruaiknak töveik melegek, le nem fehetnek; ha valaki tovább hajtani akarja, elébb a' hátulsó lábaikkal indulnak, ezután úgy fordulnak az első lábaikkal nagy nyögéssel: azonban testek felette lankadt: szomorúak; semmit sem esznek, nem kérődzenek; húruttyok nagy és száraz; lehellések nehéz, félbe szakadó, nyögő; órrok czimpáik kifeszült mozgásban vagynak; oldalaik fúvómódra járnak; *Pulsusok* eleinten kemény, erős, és sebes. -- Ha pedig már a' marhák *rothadt Tüdőgyulladásban* vagynak; ilyenkor a' *Pulsus* igen gyenge és alig érezhető; a' forróság égető; a' nyelv fekete mottókkal beborított; a' szájj és a' lehellés dögszagu hüdös; a' has felpuffadt, a' vizellet epés tüzes, és serszinü; a' has többnyire foly, ganéjja dögszagu, úgy szintén, a' vizellettye, párázattya, teste' kigőzölgése 's a' t.

Ha *felbontyák* az ilyen nyavalyában eldöglött marhát; a' tüdei többnyire, an-

nyira mennyire mindenkor meggyúlladtak; kemény mirigyekkel rakvák, Ha pedig a' marha ebben sokáig kinlódott, sinlődött; a' tüdők többnyire az ő hárttyáikhoz ragadtak.

5. A' Szélkorság (*Tympanites*) (*Drommelſucht*) Ez nem egyéb; hanem a' levegőnek vagy szeleknek, a' gyomrokban és a' belekben természet felett való öszve gyülések. — Ez is járvány és leginkább Tavasszal és Őszszel lepi meg a' lapájjos, vizenyős, és kövér mezőkön legelő szarvas marhákat: az istállón pedig még sokkal hamarább, ha a' nyers lóherével mohón jól laknak.

S. D. Jelei: A' hasa felpuffadt az ilyen marhának, még pedig a' bal horpocza sokkal inkább, mint a' jobb; ha hasba ütik, úgy szóll mint a' dob; a' lehellés nehéz és egyenetlen; nem eszik; nem legel; nem kérődzik; szörnyű szomorú; se nem vizelhet; se nem ganéjlhat.

6. Lép daganat, — gyúlladás — nyavalya (*Lienitis*) (*Milch-Seuche, Milch-Entzündung.*) — Ez járvány nyavalyájok a'

Szarvas marháknak, és a' Juhoknak; ez néha, olly hirtelen megöli őket, mint a' Szel-
 ütés; néha 5 vagy 6 órák múlva; néha pe-
 dig 3 vagy 4 napok múlva jár végire a'
 marhának. — *Oka* mivel a' fene a' lépben
 Oriás lépésekkel terjed.

S. D. Jelei: Minthogy ez a' nyavalya
 az állatot igen keménnyen megragadja: en-
 nek bizonyos jeleit felfedezni, igen nehéz:
 ez mindazonáltal közönségesen igaz: Hogy
 itt semmi Hideglelés, és ennek semmi je-
 lei nintsenek: itt az evés, a' légeles, a' ta-
 karmány kívánás; a' kérődzés mind meg-
 vagon.

S. D. Tulajdon Jelei: A' szemek lin-
 kadtak, szüntelen könnyezőök; a' lehellés
 mély, és nehéz; feje, melye, gyakran a'
 hasa, sőt még a' lábai is dagadtak.

Jegyzés. Ebben a' nyavalyában, a' fe-
 jős teheneknek és juhoknak tölgyeik dagad-
 tak: végezetre pedig; mind a' hügyök,
 mind a' ganéjjok véres.

A' Felbontzolásakor ilyen nyavalyában
 a' *Lép* mindenkoron dagadt, fonnyadt, kék

szinü; habos fekete vérrel tellyes; szörnyű nagyra nõtt, és egészszen fenés.

7. A' Májj gyúlladás, Májj veszés. (*Hepatitis*) (Leberentzündung.) Ez is egy, a' Szarvas Marháknak veszedelmes nyavalyáik között.

Jelei: A' lankadtság; szomorúság, szüntelen való Hideglelés; a' száraz, hosszas, minden estvefelé minden mozgásra megújuló, és nõttönn nõvõ húrut: enni nem kíván; nyelve motskos; a' belehellés bajos, a' kilehellés könnyebb, a' szonjúság nagy; a' húgy kevés, veres, és lángszinü.

S. D. A' tulajdonképpen való Jelei: A' szemei eleintén véressek és véressek; azután sárgák: a' jobb oldala az utolsó oldaltsontok körül dagadt, és ha az ujjakkal megnyomják, fáj is: ez az oka, hogy az ilyen állat, az ilyen nyomásra vissza húzza magát!

A' legbizonyosabb Jelei: Hogy az ilyen nyavalyában lévõ állat, mindenkor a' jobb oldalán fekszik; és a' hátulsó lábait,
mint-

mintha nehezebbek vólnának, úgy húzza maga után.

A' Felbonczoláskor. A' májjat meggyulladás, mirigyekkel tele, és fenésnek talállyuk: az epezatskó pedig fekete bűdös, és rothadt epével tellyes.

A' Marha dög-Marha Pestis (*Lues cornutorum*) (Vichseuche, Viehpest, Magenseuche, Ebserdüren). — Ez a' szarvas marhának nyavalyájik között, egy igen veszedelmes és ragadós nyavalyájok, *közönséges Jelei*: A' hideglelésnek rendes symptomai.

S. D. Tulajdon Jelei: A' szemeik eleinten kevésbé vagy inkább meggyúladtak; lankadtak, görtsössek, könnyvezők, genyetségesek; az órrok lyukaikból először vékony vizes; azután sűrű taknyos, és bűdös nedvesség foly-ki; a' szájok és nyelvek motskos, taknyos, bűdös; a' torkok környéke apró fenés kelevényekkel rakvák; a' lehelés bajos; a' hurut nagy: ide járúl a' 4-dik gyomroknak megromlások; a' belek korrogások; a' has dob módra felfúvódik; fogait csikorgattya; az ilyen marha bög, or-

dít; a' húgy tsekély és veres. — A' *Tche-
nek* elvetélnek. — Ezután következik az
egész vér megromlása; rothadása; innen a'
hasmenés; a' rothadt vérhas; a' hol a' ga-
nej, és a' testből való minden kitakarod-
mány, mint' a' dög bűdös; végezetre, a'
rothadtságnak virágjai és kiütései a' bőrön
kívül megjelennek.

A' *Felbontáskor*, a' 3-dik gyomrot,
melly is Száزرétűnek (*Centipellionak* vel
Omasus-nak) neveztetik, kívülről meggyúl-
ladva, és fenésnek lenni talállyuk: belőlről
pedig, az eledelt megégve, és az ujjok kö-
zött elmor'solható porrá válni szemléllük;
sőt ha valaki ennek belső hártájját gyen-
gén döröli: azonnal elmálik: ettől ezután
a' 4-dik gyomor (*Abomasus*) is; sőt az
egész belek tsatornájja meggyúllad: az epe-
zatskó pedig nagy és megrothadt bűdös epé-
vel teli vagyon. — *Ennek húsa veszedel-
mes volna!*

9. A' Hasmenés (*Diarrhoea*;) (Bauch-
fluß.) — Ez is járvány nyavalya (*Epide-*

mia) — melly is kétféle, úgymint *Egészséges és Veszedelmes*.

a. Az Egészséges leginkább Tavasszal uralkodik, és tart mintegy 10, 18 vagy 24 napokig: ez nem ragadós, nem is dögleletes.

Az egészséges Hasmenésnek Jelei: A' ganéj zöldszinü, és ez minden hasrágás, hasfájdalom, és erőltetés nélkül folyik el; éppen nem bűdös: azonban a' marha vidám, jó izün és jó kedvel legell, és kérődzik.

b. A' Veszedelmes Hasmenés, az esztendőnek akármelley részében kiüthet, és járványossan uralkodhatik: de leggyakrabban Őszszel.

Ennek Jelei. Ebben a' marhát hideg-leli: ezért is, szőre borzas; szomorú; fülei lelankadtak; teste bádjadt, szemei tsipások, sárgássak, szomjusága nagy; nem eszik, nem legel, nem kérődzik; ganéjja híg, mint a' viz ugy foly; azonban bűdös, külömbb külömbbféle szinü; takonnyal, savóval, kövérséggel és vérrel elegyes; e' mellett fájdalommal, erőltetéssel és nyó-

géssel ganéjl; minden szempillantásban gyengébb. Ha már igen sovány: húsa sem megenni való.

10. Vérrhas (*Dysenteria* (Die Ruhr).
Ez is *Járvány ragadás*, többnyire veszedelmes és dögleletes: mivel leginkább rothadt természetű: a' mellyet, kivált ha a' marha istállón vagyon, már az istálló ajtóban megállván, a' marha húgynak és ganéjjának dögleletes szagából meg lehet érezni, és tökéletesen megesmérni! és ekkor annál ragadványosabb. Húsa sem mézárszékre való.

11. Vérrhugyozás (*Mictus cruentus*) (Blutharn). — Ez a' *Járvány és ragadás* nyavalya, közz ugyan minden házi állatokkal: mindazonáltal a' Szarvas marhák között, leggyakrabban megtörténik az igátvonó, és megerőltetett ökrökön és bivalokon.

Ennek *Oka* leginkább a' vesékben; a' húgytsőkben (*Ureteres*); és a' húgyhójagban vagyon: *Vagy* ha a' húgy műhelyében (*Renibus*) (*Vesékben*); *vagy* a' húgy úttyán, kő vagy főveny vagyon; *vagy* a'

vérnek tsipősségétől, *vagy* valamelly mér-
ges füveknek megevések miatt. — Némelly
goromba Béresek is megérdemlenék a' bün-
tetést az ő nagy doronghoz hasonló ostor
nyeleikért; mellyekkel a' szegény ökröket,
tulajdon Gazdáiknak bizonyos károkra, ve-
séken verik, ütik, kínozzák, és elrontyák;
még pedig tsak túl a' Dunán való Fejér és
egyebb Vármegyékben vagyon ez a' kár-
tékony Ostornyél a' maga igen veszedelmes
divattyában. Melly is igen sokszor *Vese-
száradást* (*Phthisis venalem*) okoz a' drá-
ga ökrökben! E' sem mézárszékre való.

A' *Véres tej* is a' fejős tehenekben, ki-
vévén néha a' tsetsbiimbóknak megrepedé-
seket; többnyire ezen természetes okokból
származik: Nem szopja meg tehát a' kígyó;
sem nem a' Boszorkányok rontyák meg; a'
mint némelly tudatlan és babonás fejér sze-
méllyek álmodoznak.

S. D. Ennek Jelei: A' húgy kevés, vér-
rel elegyes, *vagy* tiszta vér; mennyire vé-
res légyen pedig a' húgy, est meg lehet
ennek fenékseprejéből esmérni; a' szemei

bádjadtak, szomorúak; egész teste nehéz bádjadt; kivált a' marha' hátulsó része: innen a' hátulsó lábait mintegy maga után húzza: midőn pedig húgygyozik; egész szőre felborzad, és nyög a' nagy fájdalmak miatt. — A' tehén pedig ilyen nyavalyában sokszor el is vetell. Ennek húsa megehető.

12. A' Húgynak megállása; a' húgynak szorulása; és a' húgynak - tsöpögése (*Ischuria, Dysuria, Stranguria*) (*Harnverstopfung; Harnstrenge; Harnwind.*)

Okai. Mind a' három nyavalyáknak leginkább a' vérnek és a' vizelletnek csipőssége; a' vizellet úttyának görtsei; a' veseknek, a' vizellet tsőjjeinek; és a' vizellet hójagjának taknyossága; az ezekben lappangó kő, vagy főveny; az ezeknek daganat-tyok, vagy fájdalmak: hanem hogy a' két utolsóbb nyavalyáknak *Okai*k sokkal keményebbek. Ennek húsát is meg lehet enni.

§. 293.

A' Szélütés az Eladásban és a' Vevésben kifogást nem tézen: Mivel ezt senki előre nem láthatta. Ez a' legegészebb,

legifjabb, és a' legkövérebb fiatal marhán is megtörténhet: itt tehát a' kár, a' legtermészetesebb Törvény szerént is, a' Vevőre háránlik: annyival inkább, ha megbizonyosodik: Hogy ezt a' kövér marhát, nagy forró meleggel, akár a' sebes hajtással; akár pedig nagy tereh húzással zaklatták; és ronthatták-meg.

§. 294.

B. A' Sinlődtető Nyavalyák (*Morbi chronici*) (*Die langwierigen Krankheiten*). — Ezek a' nyavalyák a' Doctorok értelmek szerént azok, a' mellyek 40 napoknál tovább tartanak; és a' mellyek között némelylek *Gyógyíthatók*; mások pedig a' természetnek rendes folyamottya szerént: *Gyógyíthatatlanok* a' millyenek p. o.

1. A' Szédelgés (*Vertigo, Scotomia*), (*Schwindl*).

S. D. Jelei: A' szomorúság; álmoság; magaelfelejtése, nem elhetés; szemeik bádjadtak, szomorúak, zavarossak, könnyvezők; feje, fülei lelógnak, lekonyullnak;

(de ezek a' főnek minden nyavalyái között megvagynak); az ilyen állat tántorog; lábai a' hajlásokban tsúklanak, biczegnek; az ilyen marha hol jobbra, hol balra szüntelen, mint a' karika, forog: melly is leginkább egyetlen egy és tulajdon jele.

2. A' Vérhügygyozás (*Mictus cruentus*) (Blutharn). — Erről lásd a' legközelebb való 11. Szám alatt, az *Éles nyavalyák* között: mivel ez néha oda tartozik.

3. A' Sárgaság (*Jeterus*;) (Gelbfucht).
S. D. Jelei: Az ilyen állat lankadt; a' fejét leereszti; fülei lekonyúlnak; szomorú; szőre mindenkor borzas; nem ehetik, nem kérődzik; vagy ha kérődzik is tsak nyámmogva, tsak mint egy kéntelenségből; a' szeme fejére és az egész bőre sárga; nyelve tisztátalan, és sárga nyállal bé van borítva; teje, vaja, túrójja sárgás és keserű; úgy szintén minden testéből való kitakarodék, úgymint: izzadsága, vizellete és ganéjja epe szagú és zöldes színű.

A' Felbontáskor; Ennek egész húsa, és minden belső részei sárgák; a' májja ke-

mény, megdúgult; úgy szintén az epetsa-
torna is; az epezatskó pedig barna-szürkés
materiával tellyes. — Húsa egészségtelen.

4. A' Nyavalyatörés (*Epilepsia*, *Mor-
bus caducus* &c.) (Die fallende Sucht).

S. D. Jelei: Ez illyen állat, az úton
menvén, véletlen és egyszerre reszketésbe
jön, lábairól leesik; néha a' földön min-
den tagjai rángatódnak; néha mint a' fa
megmerevednek, szájja tajtékzik; szemei
elfordúlnak, megmerevednek 's a' többi:
tágítván pedig a' nyavalya rajta, a' föld-
ről felkél; de bádjadt, lankadt, és még
ezután is sokáig tántorog. 's a' t. Húsa nem
elvetni való.

5. *Hectica* (*Phthisis Pulmonalis*) (Pun-
gensucht; Schwindsucht).

S. D. Jelei: Az illyen marha szüntel-
en való lassú és tolvaj hideglelésben nyo-
morog: ezért is mindenkor bádjadt lankadt,
lassú szomorú, minden szőre feláll; fülei
lelőgnak; szemei beestek, kitsinyek; szün-
telen szárazon köhög; lehellése nehéz, ba-
jos, fájdalmas, nyögős; gyakran izzad; te-

ste szárad; ereje naponként fogy, hová tovább a' lehellése is bűdös; oldalai vagy horpacczai soha sem tellyessek 's a' többi.

Jegyzés. Ha az ilyen Sinlődtető Nyavalyák eránt, a' Birák előtt Kérdés támad; hogy: *Itt és mostan a' kár kié legyen?* — A' Doctor, a' *Törvényes-Felnyitás* után, minden nyavalyának külső 's belső Jeleiből legeggyenesebb vélekedését adhattya! Húsa egésségtelen.

5. Zihálló tüdejü (*Asthma*) (*Dampf*). A' Szarvas marháknak éppen az a' nyavalyájok ez; a' mint a' Lovakra nézve már a' 289. §. a' 2. Szám alatt leiródott.

7. Rüh (*Scabies*) (*Räude*). Mivel ez igen ragadós, rút; és kártékony nyavalya; a' mint már fellyebb, a' 289. §. a' 16. Számja alatt bőven le vagyon írva: tehát a' Szarvas marhára nézve is, egy bizonyos Vásári akadály, minden bölts *Polgári és Orvosi Törvény* szerént. — Húsa utálatos.

8. A' Marhának El- vagy Ki-száradása (*Tabes*) (*Das Ausdrehen oder Abdorren; Sich nicht füttern*). Minthogy ebben a' nya-

valvában, mindenkor valamely alkotmányos hiba vagyon; melly miatt ezen állapot a' tolvaj hideglelés emészti; ilyen hibák, a' többek között p. o. némely belső részeknek öszvenövések veszedelmes megrekedések és megdugulások 's a' többi megkeményedéseik, mirigyek voltak; némely idegen testeknek, a' millyenek, a' tőnek, a' vas vagy egyéb szegnek a' belső részekben 's egyébüt való lappangásaik. — Ez az állapot is egy törvényes vásári akadály.

9. A' borjú tartó leesése (*Procidencia vel Prolapsus uteri*): — Ez kétféle: *a.* Néha csak a' nyaka esik-ki ezen résznek. — Néha pedig *b.* A' borjútartó, mint egy kifordított kesztyű, fenékkal kiesik. — Az emberekben könnyebb ezt meggyógyítani: de ellenben az oktalan állatokban, nehezebb tökéletes gyógyítást reményleni: azért ez is egy méltó vásáros akadály! — de a' húsát meg lehet enni.

10. Franczia Nyavalya (*Lues venerea, vel Syphilis seu Siphylis*) Die Französische Krankheit), — Ezen nyavalyát a' közönsé-

ges Barom-Pásztorok, és Mészárosok, hogy ottan ottan, némelly 'teheneken uralkodik, eleitől fogva mindenkoron szentül hitték. — A' tudós Természet-Vi'ssgálók pedig, ez eránt, minden időben külömbb-külo'mbbféle vélekedésben voltak, és máig is vagynak.

A' tudós, *Florini* a' többek között, erről ezt állította *) „Hogy ez a' nyavalya, „mind eredetire, mind okára, mind mivoltára, mind következésére nézve, éppen „az, mint, az emberekben; tudniillik: „Hogy ezt is, a' felettebb való bujaság, „és tisztátalanság okozza”!

Stuestrunk hasonlóképpen ezt írja **) „Hogy ez valósággal tisztátalanság a' tehenekben; és hogy az ilyen tehén' teje, „turója, vagy sajtya, vaja, és húsa, nem „csak utálatos és tsömört szerző; hanem „más kárt is okoz, az embereknek egészségében, és életekben.”

*) *Florini in seinem Hausvater V. Band. Cap. LVII. p. 696,*

**) *Stuestrunk in sua Medicina aedilitia.*

Ámbátor a' teheneknek ezen nyavalyáját, némelly Természet-Vi'sgálók; tsak egynehány és bizonyos Helvécziai Kantonokban tartják *Honnyi* vagy *Hazai* (*Morbus endemicus*) nyavalyának lenni: mivel mindazonáltal ez a' nyavalya; többnyire majd minden Országokban törvényes vásári akadálynak tartatik: szükséges lészen, ezt, annyira a' mennyire tsak lehet, hosszatskábban leírni!

S. D. Annakokáért is lássuk ezen nyavalyának megismerető *Jeleit*; úgymint

1. Némelly Tudósok azt állítják: Hogy az ilyen Franczos tehén, szüntelen másokra úgráll, szava többnyire rekedt; midőn fekvéséből felkél, az órra' hegyiŕe támaszkodik; tulajdon tölgyit szopja, és a' felső ajakát gyakran fintorgattya 's a' többi!

2. Mások szerint ismét; az ilyen tehének, szüntelen a' bikáért dühödnek; különösen minden hónapnak elein; és éppen innen vette nevezetét a' tehenekre nézve az úgy nevezett: *Hónaposlovaglás* (*Monatsreiterei*): de azomban igen sikertelen itt a' bikahágás; mivel, hogyha szintén 2 —

3 — 4 esztendőben egyszer borjut kapp is: többnyire elszokott vetélni.

Továbbá, minekutánna, ez a' nyavalya felette elhatalmaz; az ilyen tehen elsoványodik, húrútya szárazz lesz; szőcszine megváltozik; öszve kuszállódik; szemekönyveznek; béésnek; bádjadtak homályossak, üveg színűek.

3. Némellyek még ezt is hozzá adják: Hogyha az előszámlált nyavalyás jeleken (*symptomata*) kívül: a' marha levágattatik. A' mely-üregében lévő oldaltsontokhártyáján (*Pleura*) (*Rippenfell*) a' tüdő szárnyain; az általhártya' mind a' ket oldalain; a' májján, a' veséken; a' vékony- és a' vastag-belek fodorháján, lentse- boisó- bab-szőllőszem- sött szöllőgerezd-nagyságú és hasonlatosságú hójagok és kelevenyek, még pedig néha, hosszú szárokon tsüggeni láttattnak: ekkor a' téhennek ezen leírt nyavalyája bizonyos.

4. A' Természet-Vi'sgálók közzül, némellyek úgy hiszik: Hogyha szintén, ezen megromlott vérnek tsipős mivolta, a' hú-

sos részeket megtámadván, rágja is: de a'
 tsontoknak békét hágy; és hogy a' tehenek-
 nek, éppen úgy, mint az embereknek,
 holmi Franczos sebjeik, kelevénnyeik; bőr-
 alatt való franczos bótykeik; kankójok;
 dobajok; és schankerjek, 's egyéb effélék,
 tellyességgel nintsenek; és végezetre, hogy
 ez nem is ragadós: ez mindazonáltal, tsak
 ugyan szent igazság: Hogy az ilyen tehen-
 nek húsa, utálatos, tsömört és nyavalyát
 okozó: azért is sem mészárszékre, sem vá-
 sárra nem való! — Vigyázzanak tehát e'
 tekintetben is, mindennemű Városi és Fa-
 lusi Elöljárók! — hogy a' Mészárosok akár
 tudatlanságból, akár rossz lelkűségből, effé-
 le egészség'- és életbe járó kárt, sem ma-
 goknak, sem embertársaiknak soha és sem-
 miféleképpen ne okozhassanak! — Az il-
 lyes veszedelmek elhárítások' végett, igen
 jó, sőt szükséges volna! a' mészárszékek
 eránt való fő vigyázatra; mindennemű Hely-
 ségekben, szoros esküvés alatt, valamely
 betsületes lelkű Fő Közbiztost állítani: a'
 ki is a' marha felbontás' alkalmatosságával,

ezen könyvnek út mutatása szerént, a' marhának belső részeit vizsgálná meg!

§. 295.

III. Osztály: A' Juhoknak vagy Birkáknak eladását megsemmisttő Nyavalyákról, a' mellyek hasonlóképpen kétfélek u. m.

A. Élesek (*Acuti*) azok, a' mellyek egynehány órák, annyival inkább 1. vagy 2. napok alatt megölik a' jühot. — Illyenek —

1. A' Júhdöge vagy Pestise (*Pestis, vel Febris putrida ovium*) (Schaaf, Pest: oder Faul-Fieber).

S. D. Jelei: A' Jüh szüntelen való hideglelésben vagyon; lankadt, szomorú, nem eszik, nem legell; nem kérődzik; (*Pulsassa*) gyenge; gyapja borzas szinetlen, lehull; szemei zavarossak, görtsössek, nedvesek, tsippássok; feje és fülei lelógnak; nyelve taknyos, sárga hójagokkal tellyes; ajakai kiszültek; lehellete bűdös; ganéjja lágy és bűdös, sőt dögszagú; nyaka és lábai dagadtak; ezután a' nagy gyengeség után, hirtelen megdöglik.

A' felnyitáskor meg tetszik: Hogy a' mely - és a' Has - üregében lévő minden belső részek; különösen pedig: a' tüdők, a' májj, a' lép, és a' belek megrothadtak; apró kelevényekkel rakvák; az ezeken lévő fagygyú pedig elmálik, és arany színű sárga. — Ennek husa minden állatnak ártalmas volna!

2. Kerengölés, Motozás, vagy Szédelés (*Vertigo, Scotomia*) (*Schwindl, oder Drehen - krankheit*).

S. D. Jelei: Ez illyen jüh, mintha részeg volna, testét nem bírja; az órrát a' földfelé szegvén, mint a' karika jobbra vagy balra, de szüntelen, ugyan azon oldalra 's oldala felé forog; azomban füleit a' nyak mentiben hátra szegi. 's a'. t.

Ennek husát bátran meg lehet enni, 's mézárszéken is kimérni.

3. Köhögés (*Tussis*) (*Husten*). — Ez leginkább Őszi és Tavaszi nyavalyájok a' jühoknak. — Ez kétféle: *Nedves* és *Száraz*.

a. A' Nedvesben, az órrlyukakból híg és vizes nedvesség folyki.

b. *A' Szárazban* az órrlyukak, a' nyelv, a' szájj, a' szájj üreg, és a' gégekfejeik mind szárazok, kiszültek: ekkor az állat hidegglélős: ezt a' *Száraz Hurutot*, a' *Torokfájás* vagy *Torokgyik* (*angina*); és a' *Tüdő gyulladás* (*Peripneumonia*) szokták követni.

4. *Mételly*, *Tökmagúgeleszták* (*Vermes hepatici*) (*Sebertwürmer*).

(*Linnaeus nominat: Fasciolas hepaticas*). — *Tökmagú gelesztáknak* azért neveztetnek, mivel ezek a' májj geleszták vagy férgek; ollyak az ő formájokra nézve, mint a' tökmagok. —

Ez igen gyakori veszedelmes sőt nemzettséges vagy fájós nyavalyájok a' juhoknak és a' birkáknak: ezek a' veszedelmes májj zsellérek, gyakran okoznak, oly *Sárgaságot* (*Jeterus*), a' mellyből *Vizibetegség* származik. — Melly nyavalyás készülményhez; ha hozzájárul az igen ritka és szük marokkal való sózás, vagy éppen nem sózás; kivált a' sónak mostani szörnyü drágaságában: a' rossz és hitván takar-

mánnyal való tartás, 's a' többi; a' lapányos, tavas, vizöntevényes iszapos, az őszi hideg nedves, és deres legelő; de leginkább a' hosszszas és hideg esőzések az ég alatt való legeltetések. Így rakásra döglük a' birka.

Ezek a' májj férgek, nem csak a' birkákat és jühokat lepik meg, hanem néha a' sertéseket, teheneket, lovakat, és szamarakat is megszállják.

S. D. Jelei. A' mételyes állat szomorú, nyughatatlan; szemei zavarossak, lankadtak, görtsössek; az inyek dagadt; a' nyelv lágy és motskos; a' torokallya, a' has és a' lábok hidegen dagadtak; a' szokatlan eledeleknek kívánása; mivel az ilyen birkák szüntelen a' jühakól földit és falát rágják és eszik. (*Motu automatico: scilicet; scopo acidum in 1-is viis, et acrimoniám scorbuticam in 2-dis infringente*). (A' természetnek önkényes ösztönéből: hogy t. i. az első útakbantavazó savanyúságot; és a' másod utakban rothasztó tsipősséget enyhítsék).

A' testnek felnyitása még sokkal jobban meg mutattya ezen nyavalyát; mivel az ilyen dög, vagy beteg juh vagy birka husa sárgás és ónszinü; a' kövér hártya (*membrana adiposa, tela cellulosa vel tunica adiposa*) egészszen semmivé lett; a' mely - ürege, úgy színtén a' hasé is tele nagyon sárga savóval; a' tüdők lágyak, és vizihójjagokkal rakvák; a' májj fonnyadt dagadt; az epezatskó pedig, és az epezatskó tsatornája (*ductus cysticus*) megveszett epével, és tökmaggelesztákkal a' 12 újjnyi bélig tömve vagynak. Mellyre nézvéen; az *Orvosi Törvényt* tetemessen meg rontyák az olyan Tisztek és az olyan Számadók, a' kik az ilyen mételyes júhokat, jó eleve ki nem választyák; meg nem hizlallyák; és mészárszékre nem adják!

5. *A' Hasmenés és a' Vérhas, (Diarrhoea et Dysenteria)* (Bauchfluß und die Ruhr). — Mind a' kettő Őszi nyavalya. — Illyenkor a' *Hasmenés* leginkább a' bárányokat; a' *Vérhas* pedig az öreg juhokat sanyargattya. — Ezen birka nyavalyákról

éppen úgy kell gondolkozni, mint a' Szarvas marhákéről. Ennek húsa eleinten megehető.

6. A' Vérhugygyozás (*Haematuria, mictus cruentus*) (Blutharrn). Valamint az ökrökön Őszszel igen hamar meg történik a' Vérhugygyozás; a' teheneken pedig a' vérestéjj fejes: éppen úgy a' birkákon és a' juhokon, a' fris, kövér, erős, tsipős, és mérges plántákkal tellyes legelő miatt; kiváltképpen Őszszel.

S. D. Jelei. A' szemeik véressek, és veressek; testek nehéz; a' járás bajos; kivált a' hátullyokat szemlátomást húzzák magok után; a' vizellet véres; sőt néha tiszta vér is, 's. a'. t. Ezt is eleinten meglehet enni.

7. A' Himlő (*Variolae*) (Blattern). — Ez külömbb külömbbféle, tudniillik jó és rossz; ritka és öszvefütott.

S. D. Jelei a' rossz Himlőnek: Az óltott himlő úgy jó; ha a' teteje sárga barnás, és béesik: ellenben a' természetes himlőben mind ezek halálos jelek: úgy szín-

tén továbbá; ha akármely himlős állat hasmenésbe, szegezésbe, tüdőgyulladásba, és rothadt hidegbe esik; ezen himlője *tellyes-séggel halálos*, és ragadványos is! — Husa utálatos; és éppen nem mézárszékekre való! —

8. A' Szent Antal tüze, Orbancz, (*Ignis Sacer; Erysipelas; Columellae: Ignis S. Antonii*) (Die Roße, der Rothlauf).

S. D. Jelei. Az egész testnek reszketése; azomban a' borsozás és, a' forróság szüntelen egymást váltják fel; a' lehellés nehéz és alkalmatlan; szájja és nyelve száraz; a' húgy kevés és veres; a' has szorult; a' gyapja lehull; a' daganat veres ró'sa színü; ha illetik fáj: néha pedig daganat sinsen: de azért a' sérelmes résznek, mind daganattya mind fájdalma meg vagyon,

Ez mindefféle állatot meg szokott támadni: mindazonáltal a' lovat, a' birkát és a' juhót; leg gonoszabbúl meg kínozza, és gyakran meg is öli.

A' *Dögfelnyításakor*, a' bőr és a' kövérhártya között (*textus cellulosus*); igen

bőv, savós, olajos, és sárgaszínű nedveség vagyoh: ugy szintén a' mely- és a' has-ürege savóval tellyes: a' tüdőknek, a' májnak, és a' lépnek külső részeik, vizi-hójjagokkal rakvák; a' húsa pedig kék és halavány; és azért is utálatos, dögleletes, és éppen nem megenni való!

9. Tölgy gyulladás; Tsöts gyulladás (*Inflammatio mammarum seu uberum*) (Euter-Entzündung). — Ez származhat külömbkülömbféle időkben, és külömb külömbféle okoktól.

Magyarázat. Ez a' nyavalya meg történik.

a. Néha mindjárt az *Ellés után*: midőn a' gyenge báránykák, has menésbe esvén, annyira elgyengüllnek: hogy az anyaik tejeiket kinem szophattyák.

b. Néha a' *szoptatás alatt*: midőn az anyabirkák; az ő tölgyöknek szerfelett való tsiklándozások, vagy fájások miatt; az ő báránnyaikat magok alól elüzik, és szopni nem engedik.

c. Néha pedig az *Elválasztás után*; gyullad meg a' tölgyök, a' Johászoknak gondatlanságok, restségek, néha pedig a' felettébb való kedvezés miatt: ez a' nyavalya tehát, kettős tekintetben is *Tárgya A' Marha Orvoslási Törvénynek.*

10. Mérges *Vipera* tsipés (*Morsus viperarum*) (Wipernbiß).

S. D. Jelei: Az egész testet ellepi a' fájdalmas daganat, a' szüntelen való forró hidegletés; bajos, munkás, pihegős, és nyögős lehellés; az életerőnek egyszeri leverése; az egész testnek reszketése; a' megharapott rész pedig azonnal zöldül; kékül, feketül; fenébe esik; mellyet követ egy hirtelen való eldöglés.

Jegyzés. Az ilyen mérges kigyónak tsipősségét, némelly Tudósok, bizonyos okokból tagadják: mások ellenben erőssen állittyák; azomban hogy Hazánknak némelly Réseiben is gyakran meg történik p. o. *Mármaros, Ugotsa, Beregh, Szathmár* és a' *Bánátbéli* némelly *Vármegyékben*, a' szörnyű magos és Erdős Kárpátus

hegyein, a' vizes és rétes völgyekben; beszélik.

B. A' Juhoknak sinlődtető és az eladást megsemmisítő nyavalyáikról.

A' birkák, és mindenféle marhák, Hazánknek szoros határaihoz képest igen igen számossak; azomban a' levegő tsalóka; nyáron a' legelő; télen a' takarmány szük; sőt sokszor ennek szüksége olly nagy; hogy még a' rossz, penészes, és rothadt takarmányból sem ehetik a' marha eleget: annyival inkább mivel nálunk, az esztendőnek sokszor hasonfele téből áll: sok helyeken pedig a' legelő vizenyöss, lapájjos, mindenféle mérges füvekkel telyes; minden essővel, a' viz megfutván, poros, iszapos. — Illyenek a' többek között p. o.

1. A' Rüh (*Scabies*); (Rauden, Schönben). — Ez kétféle;

a. Száraz, melly többnyire a' főt, füleket, ajakakat, és a' szemhéjjakat, lepi meg. — Az illyennek húsa utálatos és nem is egészséges!

b. A' Nedves ellenben, az egész bőr külső részét elborította.

2. A' szemfájás, vagy Szemgyulladás (*Ophthalmia*); (*Augen-Entzündung*). Ha ez Járvány, Vásárra nem valok: de húsokat meg lehet enni.

S. D. Jelei: Ez leginkább nyáron uralkodik; és az ilyen állat; kerüli a' világosságot: annyival inkább a' nap sugárait; szemei szomorúak, bádjadtak, könnyvezők, tsippások; szemhéjjaik meggyulladtak, veresek, dagadtak; nagyobb részént bézáródtak. —

3. A' birka golyva' (*Struma*), *Kropf-Geuchte*).

S. D. Jelei: Ez forró tüzes vagy hideg természetü. — Nő a' fülek gyökerén, akkora mintegy tyúktojás, vagy mint egy fél ököl.

Okozza leginkább a' hideg nedves levegő, és a' levegőnek szüntelen és hirtelen való változása: ugy szintén a' vizenyős lapájos; és mérges füvekkel tellyes legelő;

az álló, pótsójás, és rothadt hó vagy eső vízzel való élés. —

4. A' vizibetegség (*Hydrops*); (*Wassersucht*). —

Az ökrök és a' Lovak is eshetnek Vizibetegségbe: de sokkal gyakrabban a' Ju'hok, a' bikák, és a' Sertések: a' Sertések pedig leginkább melyvizibetegségbe szoktak esni kivált a' kövérek, és innen szelítésbe.

S. D. Jelei. A' test tunya, roskadt, a' menésre lusta, lehellése nehéz, pihegős; szomjusága nagy és szünet nélkül való; gyakran de igen keveset huggyozik; a' lábai pöffednek 's dagadnak, továbbá ez a' daganat lágy, hideg, nem fájós, a' nyomó újjnak enged; de úgy hogy minden nyomó újjnak gödrei azon módon benn maradnak.

5. Tüdőgyulladás (*Peripneumonia*) *Lungen-Entzündung*).

S. D. Jelei. Az állat lankadt, szomorú, szüntelen szározon köhög; a' lehellése bajos pihegős; a' hidegleli; nem eszik; nem

kérődzik; a' meg szünés nélkül való forróság és szomjuság gyötri: a' (*pulsusa*) szívverése sebes, erős, nagy és kemény. — Ha pedig a' *Gyulladás* a' tüdőknek már nagyobb részit elfoglalta: ekkor a' lehellés fájdalmas, oldalt szegező, pihegős, nyögős, félben szakadós, gyakran elmaradó; ilyenkor mindenféle állat, mint a' szárazon való és döglő tsuka, ugy tátogat; a' szív gyakran dobog; szív-vereése elnyomott, kitsiny, gyenge, egyenetlen, kinn maradozó; ha a' tüdők tájján lévő oldalt megnyomjuk, az állat vissza huzza magát, mivel a' nyomásra a' fájdalom nevelkedik; erre a' juh vagy birka beget, a' marha elbödüll; a' hasa kemény; vizellete kevés és veres; emésztete száraz. — Ebből származik

6. A' Tüdőrothadás (*Phthisis pulmonalis*); (Lungenfucht). —

Sympt. D. A' legközelebb előlszámlált nyavalyás *Jelek* itt már, minden órában nagyobb veszedelemre mutatnak; az egész test alkotmánya minden szempillantásban roskad; végezetre egy megállithatatlan has-

menés sürgeti a' külömben felette nyomorult életnek közelítő végét: ebben a' nyavalya mivoltában már, a' szívverés gyenge, igen változó; hol sebessen futó, hol kinn maradozó és akadozó; mintegy jádodó, küszködő, és meg számlálhatatlan; néha egérfarku (*mynrus ex μῦς mus egér, és ἄρα cauda fark*); az életerő egészszen leverettetett; lehellete bűdös, húgya és ganéjja dögszagu 's a' többi.

7. A' Métély, Tökmag geleszták (*Fasciola hepatica, Vermes hepatici*); (Ebertwürmer). Erről láss fellyebb a' 4-dik szám alatt: a' rövid nyavalyák között (*Inter morbos acutos*).

Ez a' nyavalya a' Juhoknak gazdaságos tenyésztés végett lehető eladását megsemmisíti a' *Veterinariai Törvény* szerint: de húsokat a' Mészárszékeken bátran ki lehet mérettni!

8. A' Nyavalyatörés (*Epilepsia; Morbus caducus; — animatus; — comitialis; — Herculeus; — sacer*); (Die fallende Sucht — Krankheit).

S. D. Jelei. Ez ilyen juh vagy birka, a' többivel együtt legellvén, veletlen és egyszerre meg reszketi magát; lábairól leesik; szemei elfordulnak, meg merevednek; nyelvét rágja; szája tajtékzik: Némelly nyavalyatörésben egész test megmerevedik: másban pedig minden tagok rángatódnak 's a' t. — Tágítván pedig rajta a' nyavalya, azonnal magához jön, pihegve lehell; ennekutánna nagy nyögéssel felkáll; elis indul: de igen szomorú és bádjad; se nem iszik, se nem eszik.

Ez is akadállya a' gazdaságos czélból lejendő Eladásnak: de azomban a' húsát meg lehet enni, és a' mészárszéken is ki lehet mérni; ha eleve levágják. Ámbár a' sinlődő nyavalyákban lévők; töbnyire sem vásárra, sem mészárszékre nem valók!!!

IV. Osztály. A' Sertéseknek eladását akadályoztató Nyavalyákról.

§. 296.

Ezeknek is kétfélék a' nyavalyáik, úgymint:

A. *Élesek (acuti)* azok, a' mellyek hamar, egynéhány órák és napok alatt megölik a' Sertést: de egyszersmind ezek is lehetnek; *Járványos es Ragadós nyavalyák* is; ugy annyira, hogy némellyek, az emberekre is el-ragadnak (a' mint már felyebb is említődött). — A' kiváltképpen való nyavalyák ezek:

1. *A' Torok gyík (Angina)* (*Kachen Scuche*).

Jegyzés. — Ez a' Sertéseknek néha *Járványos*: de azomban mindenkor igen veszedelmes, és igen pusztító nyavalyájok.

Oka a' többek között igen gyakran ez: — Hogy a' Kanász, a' legforróbb kánikulai napokban is, megszsziről haza eresztvén, 's a' leg sebessebb nyargalással hazáig futván, igen megizzadnak. — Azomban a' Kanásznak ezen bolondságára, 's a' sertéseknek ilyen veszelmes meg izzadásokra; a' gondolatlan, néha pedig talám éppen a' rossz lelkű Tselédek, semmit sem ügyelvén; a' kútból éppen akkor meritett hideg vízből tsinált moslékra reá botsáttyák, ezt a'

Sertések egyre másra mohón egyszerre fel-fallyák. — Melly kettős bolondságnak a' legtermészetesebb következése ez: Hogy ezek a' felette nagy forró hévségben, és a' sebes futásban, igen megizzadott, 's kü-lömben is, minden állatok között, leg he-vesebb vérü állatok, egyszerre olly *Torok gyíkot, daganatot, és gyulladást* kapnak; hogy reggelre sokszor az egész ól-béli disznókat dögölve talállyák: — Imhol az *Orvosi Törvény* szerént ismét, mind a' Kanászra, mind a' Tselédekre nézve, egy példás büntetést érdemlő bűnhődés (*reatus*)!

S. D. Jelei. A' lehellő és a' nyelögé-gének fejeik (*Larynx et pharynx*) meg-gyulladnak, szemlátomást dagadnak: de a-zomban, mind a' kettőnek kemény, hosz-szas, feszült, meleg, forró, égető daga-nattyok; éppen nem a' megérésre és ge-nyettségre, hanem a' fenére igyekeznek. — Ezért is a' lehellés nehéz, igen bajos, és fájdalmas; a' nyelés pedig sokszor éppen lehetetlen is; a' száj tárt; a' nyelv motts-kos sárga halavány; a' szemek kidülled-tek;

tek; a' hideglelés forró, és szűnés nélkül való; innen szomjúhozik; nyelve és szája száraz; köhög; helyit nem találja, szemlátomást gyengüll. A' veszedelem nevelkedvén; a' lehellése kinn maradozó, folytogató; az orrlyukaiból híg, bűdös, dögszagu, rothadt nedvesség foly ki; ezek után pedig tsak hamar megdöglik; a' szerént, a' mint az izzadság után hirtelen kevésbbé: vagy inkább meghült.

2. A' Sertének rothadása, tövestől fogva való kihullása (*affectio setarum putrida*) (Borstensfüule). — Ez is egy veszedelmes nyavalyájok a' Sertéseknek: mi el ez a' nyavalya, a' sertéseknek vérek' rothadásából származik.

S. D. Jelei: Ez ilyen sertés szomorú; szokott eledelét utálja; az egész húsa el-
lággyull; tagjai elgyengülnek; lábai reszketnek; a' hátakon lévő serték véres gyökere-
restől kihullván, egészszen megkopaszúl. —
Meg nehezedvén a' nyavalya, a' szél az
ilyet gyakran megüti; a' hátullyát nem
birja, és egy lépést sem tehet.

Ez ilyen sertés husának megétele is e-
gésztelen! azért is sem Vásárra, sem mé-
szárszékre az ilyen sertés nem való!

3. *Tetves, lentsés, bórsós, avagy mi-
rigyes húsa a' disznónak (Scrophulae suis-
lae); Finnen, Hirsensucht, Verlen-Krankheit
der Schweine).*

S. D. Jelei. Az ilyen sertés még lá-
bán is kedvetlen, lankadt, szomorú; csak
immel ámmal eszik; többnyire mindenkor
fekszik ha csak módját ejtheti; szüntelen
nyöszörög; pofáji pöfödtek, dagadtak. —
A' lentsék a' Sertéseknek minden lágy ré-
szeiben, a' szalonnában, a' húsban: de
mindazonáltal legsűrűbben látszanak a' vas-
tag húsokban, és a' nyelvének hasán.

*S. D. Jelei a' vér veszedelmesebb meg-
romlásának:* a' lentsék kékessek; a' serté-
sek már megszüről nehéz szaguk, sőt
büdössek; szájuk lehellete szenvedhetet-
len; szavok rekedt; járásuk nehéz, kellet-
len; lábaik gyakran akadoznak, botlanak;
a' hátullyokat mintha a' szél gyakran meg-
ütne, úgy húzzák magok után; ha a' há-

tokról egy kis markotska sertét kiszakasztunk, ezekről majd csak nem letseppen a vér. — Ez is utálatos és egészségtelen eledel, és nem mézárszékre, sem nem Házi szükségre való húsa vagy szalonnája!

4. A' Hasmenés és a' Vérhas (*Diarrhoea*, *Dysenteria*); (Bauchfluß, und Ruhr).

Ezen veszedelmes nyavalyákba, leginkább Őszszel és Tavasszal esnek a' sertések, még pedig a' levegőnek szüntelen való hideg nedves változásai, és a' megfázás miatt.

A' *Hasmenés*; azért veszedelmes kiváltképpen a' Sertéseknek: mivel ezeknek testek igen húsos lévén; felette kevés nedvességek vagyon: ha tehát testek, a' *Hasmenés* által ezen tsekély nedvességektől is megfosztatik: azonnal vérek lúgsós forrásba, ebből pedig rothadásba esik. -

A' *Vérhas* pedig még a' *Hasmenésnél* is, sokkal veszedelmesebb, és annyival hamarább meg öli őket. Eleinten ennek húsát meg lehetne enni.

5. A' Májj- és a' Lép - nyavalyája (*Hepatitis et Lienitis, v. Splenitis*) (Echber und Milzſucht).

Ezen Sertéseknek nyavalyáik; mind *Okaira* mind *Jeleikre* nézve, ugyan azok; mint a' *Szarvas marháké* és a' *Juhoké* voltak.

6. A' Rühök, vagy Poklosságok a' Sertéseknek (*Scabies vel Lepra porcorum*); (Gründ oder Rauden).

S. D. Jelei: A' serté naponként inkább inkább lehullván, az egész Sertés megkopaszodik; a' bőrén tsipős és rágós matériával tellyes apró kelevények látszanak; a' mellyeknek varaik néha szározok, néha pedig nedvessek: azomban a' sertés igen nyughatatlan; szüntelen dörgölődzik, soványodik 's a' t. Illyen nyavalyában való sertés hús sem meg enni való; ha tsak elébb meg nem gyógyul, vagy meg nem gyógyittyák.

7. Meg-veszés (*Hydrophobia, Rabies canina*); (Wasserscheue, Hundswuth).

Magyarázat: Természet szerént, csak a' Kutya veszhet meg; és csak azok a' Ragadozó állatok, a' mellyek a' Kuttyával egy fajban vagynak: a' millyenek p. o. az arany kutya, a' Tigris, az Oroszlány, a' Párducz, a' Medve, a' Farkas, a' Róka, a' Borz, a' Matska, és némelly Természet-Vi'ssgálók szerént, a' Kakasok; 's a' többi. — Ellenben a' Vad és a' Házi Szarvas állatok, mint p. o. a' többek között: a' Bika, a' Bival, az Ökör, a' Tehén, a' Ló, az Öszvér, a' Szamár, a' Juh, a' Birka, a' Sertés magában soha meg nem vész: hanemha, ezen veszettség mérget, (az az, a' nyálokat) a' mostan előlszámlált Ragadozó állatok, a' megmarás és megsebesítés által, ezen állatokkal közlötték legyen!

Ezen Veszettség mérge, a' másik állattal közöltetik; a' kisebb vagy nagyobb sérelem; a' megharapott állatnak hidegebb vagy melegebb vére: és végre a' méregnek személlyes mivolta szerént; 's a' t. néha hamarább, néha később, néha egy-néhány nap mulva ütki; néha 12. — 28. —

30. — 's 40. órák alatt; néha 20. 30. 40. 50. 60. 's 100 napok mulva; néha fél esztendő; néha pedig 9. 's 10 hónapok mulva: némelyekben esztendő, sütt esztendők mulva; másokban pedig a' megharapott embernek gyermekeiben, sütt unckáiban is kiüt a' Veszettség; a' tudós Természet Vi'sgálóknak tapasztalásaik és állittásaik szerint. De ha egyszer már a' Veszettség-matériája a' második utakra (az az a' vérbe) által ment; és a' veszettség tökéletességre ment: némelly állatokat igen hamar megöll. Tudniillik tapasztalták, hogy 1/2. 1. 2. 3. — 5. 's 6 napok alatt, akárminly ember és állat is elveszett belé: némelly Természet-Buvári azt állittják, Hogy minden egyéb állatok között; a' Sertés, a' Juh, 's a' Birka, leghamarább megveszsznek; későbben pedig az Ökör és a' Ló.

Én magam láttam Bétsben; hogy egy embert, a' maga tulajdon megveszett ebe estvéli 10 óra tájján meg harapván, más nap reggel 9. 's 10 óra tájban, és így 12 órák alatt már minden érzékenységeiben

megzavarodott, és 28. — 's 30 órák alatt meg is halt.

Bereghszász Városában is szemeimmel láttam; hogy egy Vármegye Hajduja, a' nagy meg marás után 25 v. 26 órák alatt meg halt.

§. 297.

A' Természetnek tudós és gondos Vís-gálói, a' *Veszettség* nyavalyáját, három időszakaszokra osztják fel, tudniillik:

1-ször. *Az első Időszakasznak Jelei;* mint a' *Veszettségnek* személyes előljárói, im ezek: u. m. Az ilyen megveszendő kutya; vagy pedig a' már megveszett kutya, vagy farkas által megharapott akárminémű állatok közül egyik elébb, másik utóbb kezd szomorkodni, minden dolgát kedvetlenül tenni; a' kutya természetes állapottyában, ha szintén majd minden egyéb állatok felett, igen hűséges és tsapodár állat légyen is: mindazonáltal tulajdon gazdájára is el-mor-dull; rendes eledelit gyakran megszagol-lya, 's azomban ott hagyja; azért is an-nyira mennyire kezd lankadni, füleit 's

farkát leereszteni; szüntelen a' magánosságot keresi; mivel minden állattól irtózik; feje kábult, szemei bádjadtak, zavarosak, és könnyveznek; a' kutya mintegy nyöszörögve dörög; a' ló nyerít; az ökör ottan ottan el-bődüll, és néha szokatlanul órdit; a' disznó rőfög; de minnyájon különös, és mintegy irtóztató hangon. — A' megharapott tag vagy rész pedig szüntelen viszket és fájj.

2-szor. *A' megveszés második Időszakaszának Jelei*; már, mind nyilvánosságban kifejtődznek. — Itt már a' kutya, jóllehet, igen engedelmes állat legyen is: mindazonáltal annyira megzavarodott sőt megtompult egész érzékenységének alkotmánya; hogy az ő leg kedvesebb gazdája hívására sem ügyell legkissebbet is; fél-helyen szüntelen fekszik; a' nagy főfájás miatt, a' könnyek szemeiből esső módra tsorognak; a' nagy forróság miatt szörnyen szomjúhozik, 's a' szomjuság miatt szörnyen epedvén, száraz nyelvét szájából gyakran kiöltögeti: itt már a' kutya

nem ugat, hanem csak rekedt hangal tsahóll; már mind inkább inkább nyúghatatlanodik; szepegg; lehellése bajos, munkás és félben szakadozó, mivel a' tüdők, és ezeknek száraik görtsössen öszve húzódnak; innen az epekedés, a' nyúghatatlanság a' legmagassabb gráditsra hágnak: ezért is nintsen sohol nyugodalma; most helyéből felugrik, ismét lefekszik; most tsahóll, majd ismét szokatlan, és a' természetet borzasztó hangon órdit. Ugy szintén a' matska, és mind azok az állatok, mellyek *Linneus* szerint a' kutya fajjára tartoznak; a' viznek, és mindenféle fényes dolgoknak, p. o. tükörnek, aranynak, ezüstnek, és mindennemű fényes ásványoknak látásától irtódnak; a' nap- a' tűz- és a' gyertya-világát is éppen nem szenvedhetik. — Innen igen böltsen és ezen nyavalyának természetét igen derekasan kimérintő névvel nevezték, ezt a' nyavalyát a' régi Görög Tudósok (*Hydrophobiának*) (*Viztől irtódzásnak*). — Azomban, jollehet már ezen Időszakasznak végefelé né-

melly megveszendő embereknek vérek, és érzékenységeik annyira fel zavarodnak; hogy dühösségbe jönnek; tulajdon feleségek és gyermekek ellen agyarkodnak; bőlsőbéli ártatlan magzattyokat lábainál fogva széllyel szaggatni akarják (a' mint ezt a' N. Méltóságú Gróf Cziráky Antal Ő Excellentiájának, Börgöndi Pusztai Majorjában szolgált Kanászszában ez előtt egy-néhány *) esztendőkkel magam tapasztaltam: ez mindazonáltal szerentséssen meggyógyult, és ezután még mintegy kilentz esztendeig élt az ember). — Még ez a' nyavalya, az időnek ezen szakaszszában, egy okos és illendő Orvoslis által meggyógyítható.

3-szor. *A' Harmadik Időszakaszban*, ezen nyavalyának jelei már mind bizonyosak, és a' nyavalya gyógyíthatatlan.

*) Teként. N. Székes Fejér - Vármegyében Junius Hónapnak 30-kán 1806. esztendőben történt ezen említett Kanásznak nyavalyás megromlása.

1. Azért; mivel itt már, a' nyelvő-gége, minden színes tárgyra; annyival inkább a' lenyelendő dolgoknak ösztönnyére, nem tsak görtsössen öszve húzódik; hanem egészen bé is záródik. — De

2. Azért is; mivel, már az itt álló nyavalya, még a' fútó tűzhöz hasonló erejű orvosságoknak sem engedhet elegendő időhatárt a' gyógyulhatásra; nem; avagy tsak 20 vagy 30 órákat is! holott itt már hosszabb idő is kevés volna!

Itt p. o. már az ember' ábrázattyanak minden vonásai görtsössek; ajakait és szemöldökeit a' görts szembetünőképpen rángatya; szemei az irtódzásig meredtek; szüntelen köpdöss, megszűnés nélkül éjjel 's nappal lármáz; minden ész nélkül mindent öszve zűr 's zavar; senkinek beszédjire nem ügyell, és senkinek beszélni nem hágy; szüntelen nyakához, és melyéhez kapdos; itt már a' viznek nem tsak látására; hanem még említésére is kezei és lábai inasrángotásba jönnek. — Az időnek ezen cikelyében, mindenféle állat dühösködik;

törr, ront, szaggat, marr, harap, rüg, vág, szökik, úgrik. — A' kutya mint a' vak légy, hegyen, völgyön, úton, útfélen, a' földfelé szegezett fővel, farkát a' két tsánkjai közé tsapván, farkas ügetéssel baktatt; fülei tellyességgel le lógnak; szemei tüzes lángban forognak; szájja szüntelen tátva áll; a' szájából kilóggó nyelve száraz, ón színü kékes; barnás, sőtt fekete. — Így futkos ide 's tova egynéhány órákig, sőtt néha két 's három napokig is ez a' szegény állat; valakit és valamit elöll 's útol talál uttyában, sőtt még a' fát, követ, és vasat is egyre mardossa és harabdállya. A' tűz-gyertya- és a' nap-világossága; úgy szintén az arany, ezüst, tükör, víz, és egyéb dolgoknak fényesége, már ezen időtájiban, halálos inasrángotásba hozzák. — Ezután pedig tsak hamar meg lassúdik, és mint valamelly részeg tántorogva jár. — A' kutyák, és egyéb egészséges állatok, az ilyen veszett kutyát meg esmévén, többnyire kikerülik és előle elfutnak. — De ellenben az is

gyakran megtörténik: Hogy az erejekben bizakodó, nagy, erős, és mérges állatok; az ilyen megveszett állatot meg ölik, sőt széllyel is szaggattyák: ha szintén, többnyire tulajdon életeknek veszedelmébe, sőt veszteségébe kerül is ez a veszedelmes diadalom! — Ezek után, a' sok nyughatatlanság, éhség, szomjúság, az éjjeli 's nappali futás miatt, halálössan ellankadván, szüntelen való inas rángotások között lábairól leesvén, testéből párája kimegyén. — Továbbá; mind a' Felséges Rendelések, mind a' Közönséges bátorságnak Törvénye; arra kötelez bennünket: hogy az efféle meg döglött, vagy megölt állatokat felhelyen, a' hol semmi állat nem jár, és jó mélyen, hogy semmi állat ki ne kaparhassa, ássuk el és ásassuk el!

Minthogy pedig a' már tökéletességre ment *Veszettség*, egy, a' *Telleyességgel meggyógyíthatatlan nyavalyák* között: a- zomban a' megveszett ember (kivált ha dühös veszettségben vagyon); elégséges vigyázat nem lévén reá, másoknak kárt

és veszedelmet, sőt talám halált (ha t. i. illendő sőt szükséges vigyázat reá nem volna; vagy mezitt lábokkal valaki n:eleg nyálába hágdassna) okozhatna: annakokáért némellyek ezt állittják: Hogy az ilyen szerentsétlen teremtésnek, egy nagy fazék vagy sajtár - hideg vizet, nyakába borítván, nyomorúlt életét meg lehetne rövidíteni?! A' mellyet mások eképpen czáfollnak meg: Sok egyéb *meggyógyíthatatlan nyavalyák*, sőt *Sebek* is vagynak az emberi nyavalyáknak és sebeknek soraiban: de azért sem az Isten', - sem a' Haza', - sem a' Természet' - sem az Orvosi' - és sem semminémü Nemzetek - törvénye, sőt még amaz kegyetlen Más Törvénye is az efféle gyilkosságra soha, sohol, és senkinek semmi just és szabadságot nem engedett. — A' mi pedig továbbá, a' megveszett ember által okozható kárt illeti: ez sem adhat senkinek semmi szabadságot az emberiség ellen való tselekedetre: mivel a' megveszett ember, ha valamennyire dühös is: mindazonáltal minden egyéb állatok-

nál sokkal szelídebb, sokkal ártatlanabb: könnyű tehát ettől csak tsekély vigyázással is őrizkedni, 's az illyet a' közönséges bátorságnak szükséges határi között megtartani és meg tartatni.

Továbbá jegyezzük meg! Hogy valamennyi bolondító, részegítő, és vért felforráló ételek, italok, és nyavalyák vannak: mind ezek, majd minden emberben és állatban különböző és személyes állapotot jádzanak p. o. ha 5. vagy 6. személyekből álló ház nép, valamelly mérges gombákkal jóllakik: ezek közül egy sír, másik danoll, harmadik tántzoll, negyedik aluszik, ötödik dül füll, dühösködik, mindent ront, öll, és vág 's a' többi. Éppen így kell gondolkodnunk a' részegségről; a' forró nyavalyákról; és végre a' *Veszettségről* is, a' melly nem egyéb, hanem a' forró Hideglelésnek egy leg felsőbb és egy legveszedelmesebb grádittsa, vagy Neme. Utollyára, ámbár első tekintettel úgy látszik is: hogy a' *Veszetségnek* és ennek

Jeleinek, illy hosszszas leirása, az *Orvosi* vagy a' *Veterináriai Törvénynek* határin kívül esik is: mivel mindazonáltal sokszor a' Tulajdonosnak gondatlansága, 's ez illyen megveszett állatnak annak idejében való szükséges elnem ölése; sokszor sok és temérdék veszedelmet, és kárt okoz; sokszor egy illyen megveszett kutya, egy egész gulyában, tsordában, ménesben, sertés nyájban; sőt embereken is, nagy darab környéken kipótolhatatlan károkat téssen: annakokáért az illyen veszedelmes állatnak Tulajdonosa, mind az Isten', - mind a' Haza' - mind az Orvosi - Törvény szerént, nyilvánóságos bűnhödésbe (*reatus-ba*) esik; és méltán meg is büntettethetik. — Hogy tehát, ezen veszedelemnek annál szorossabb határ vettessék! ezt a' veszedelmes nyavalyát, az ő tulajdon Jeleivel, azért kivántam, hosszabbatskán ki bélyegezni; és e' részben, a' mennyire tsak lehetett, a' Felséges Rendeléseknek is eleget tenni!

B. *A' Sertéseknek sznlödtető Nyavalyáik;* mellyek az eladást akadályoztattják leginkább e' következendők:

1. A' felette nagy Soványság vagy Elszáradtság (*Macies*; *Schwindsucht*).

2. A' Táplálhatatlanság vagy midőn az eledel az állaton nem fog; (*Atrophia porcorum*; *Musshhrrung*). — Ezek, mind a' ketten leginkább az olyan malaczoknak a' nyavalyájok; a' mellyek igen gyenge korokban a' tsetstől megfosztattván, elnyomordtak; ketté görbedtek; melly görbeség miatt, belső részeik is öszvehúzódván, szükséges kötelességeket a' belső részek meg sem tehetik: következésképpen sem vérek jól nem forog; sem gyomrok nem emészt; és így eledelt sem kívánnak 's a' többi. Természet szerint a' hizlalásra többnyire alkalmatlanok: holott az egész Sertés tartásnak egyedül ez az egy czéllya vagyon; hogy a' sertés mennél jobban meghizzon!

3. Vagynak olyan Sertések is; a' mellyeknek bizonyos időbéli *Nyavalyatoréscik* és *Inasrángatásai* vagynak; ez is akadály az Eladásnak!

4. Úgy a' hizlalni való Sertésnek a' hasas mivolta is egy igazságos vásári akadály: mivel ez is ellenkezik a' czéllal.

III. Fejezet: Az Állatok Fajzásainak idejeiről és Számokról.

§. 299.

Ámbár első tekintettel úgy látszik; hogy ez a' Tárgy, az én Könyvetském lineáján kívül esik: mindazonáltal, mivel itt is támadhat néha ollyas *Veterinariai Törvényes Kérdés*; kívántom-é Tárgyról is rövideden írni.

Az Állatok az ő Tenyészésekre nézve, két Rendekre osztódnak; ugyan is, ezek:

A. *Az Elevent szülők (Vivipara)*, azok, a' mellyek tulajdon nemekbéli kannal, a' természet által kiszabott idő, mód, és ösztön szerint közösüllvén, a' méhekbe belövellett magból, tulajdon nemekhez hasonló

fajzatot nyervén, ezt a' rövidebb vagy hosszabb időben lehető megérésig méhekben hordozván, egész testel és szükséges tagokkal, méhekből, egygyesült igyekezettel kinyomják. Illyenek a' két lábú állatok t. i. az ember, és a' majom minden ő nemeivel egygyütt; a' négy lábú, és tölgyet viselő állatok: sőt még a' halak között is egy-néhány nemek, tudniillik a' Czethalnak nemei. Itt némellyek, azt állítják: Hogy ez, nem a' Halakhoz, hanem a' Szoptatókhoz tartozik. — De talám itt mégyen éppen által a' bölts, és minden erőszakos ugrást utáló Természet' Ura; a' szoptató állatokról a' halakra; e' tehát a' láncz szem és felemás: de csak ugyan, vagyon egy *Elevent ellő hal* is; a' melyet a' Természeti Történeteknek megírói: *Nyálka halnak* (*Blennius viviparus*) neveznek.

§. 300.

Az Orvosi Törvényben, ez a' Kérdés is, méltó helyet érdemel; tudniillik: „*Vagyon-e, minden állat' születésének bizonyos, és meghatározott ideje.*” ? — Ezt némellyek egy átallyában állítják; mások el-

lenben ezt mondják: „Hogy az állatok születésének nem hogy meghatározott órája és napja volna: sőt néha sem hete, sem hónapja sincsen. p. o. némelleyek szerint: a' ló, az öszvér, a' szamár, a' marha és a' bival tehén, és más némelley állatok, születéseknek ideje szélességére nézve, éppen úgy 10 hónapból áll; mint az emberé: holt más Természet Buvári ismét, a' kanczaló felől, azt tartják: Hogy néha nem 10 hónapokra ellik-meg; hanem 11; sőt némelleyek tapasztalták; Hogy a' kancza az ő vemhét egész esztendeig is elhordozta.

§. 301.

1. Jóllehet mindenféle állatok, mind közönségesen, mind személylesen, nagy különbözést szenvednek, az ő szülésekre nézve: mindazonáltal e' tekintetben az Aszszonyember legkülönösebb. — Mellynek *Okai* leginkább e' következendők; tudniillik

1. Mivel minden állatok között; egyedül tsak az Aszszonyembert járja a' hószám: mellynek kinn maradása, a' fejér személynél, akárminémü okból történt legyen is;

mindenkor ezer meg ezer változásokra szolgáltatott igen természetes okot és alkalmatosságot: még pedig mennél egészségesebb, kövérebb, és véresebb volt a' feje személy: ebben az állapotban annál szerentsejtlenebb. — Innen

2. *Aristoteles* is világossan, ezt állítja: *) Hogy az Aszszonyember, az ő terhes állapottyában, minden állatok között; a' legtöbb és a' legkeservessebb változásokat, és majd csak nem hihetetlen nyavalyás állorczákat jádzik; még pedig minden terhével másokat és éppen különbözőket. — Méltán mondja tehát amaz híres *Stháli Doctor*: „*Hogy a' méh, ezer meg ezer nyavalyáknak természetes oka és fundamentuma.*” — Ebből a' természetnek elfajult járásából, valóságosodott - meg, annyival inkább.

3. Ama Paraditsomi aszszonyi átok: **) *Megsokasztom felette igen a' te fájdalmidat;*

*) *De Historia Animal. Cap. 9.*

**) 1. *Móses* 3: 16. vers. *Illyen átkot tsapott a' Teremtő az Aszszonyember fejéhez! az ő*

és a' te méhedben való fogadásodnak fájdalmat; fájdalommal szüled magzatodat. — A' minthogy az aszszonyember, minden állatok között, mindenkor a' legkinossabb, sőt sokszor halálos fájdalmak között hozza magzattyát e' világra. — Végre

4. Ez is, különös megjegyzést érdemel: Hogy az aszszonyember szülésének órája, napja, sőt talám hete is, minden állatok között legtsalókább: mellyből a' kegyes Teremtőnek erántunk való nagy szeretete tündöklik-ki!

2. *A' Majom.* Mivelhogy a' természet' birodalma, mind a' három Országainak kiszabott rendi szerént, mind a' teremtésnek, mind a' teremtvényeknek tsudálandó, bölts, és gyönyörúséges lánczában, a' *Majom* az ember után, a' legelső lánczszem minden tekintetre nézve: annakokáért annál tsudálatossabb; hogy erről az emberhez leghasonlatossabb teremtvényről; mi emberek legkevesebbet tudhatunk. Úgy hogy a' Termé-

újságon való kapdosásáért, sőt az ő Isten-Aszszonyságra való vágyódásáért!

szetnek legtitkossabb, és legbelsőbb Buvárja sem tudhattya ezt is p. o. Hogy a' nőstény majom mi módon terhese-dik-meg? terhét mennyi ideig viseli? egygyetlen egy fajzattyát miképpen neveli-fel? Hogy fajzattyát bolondúl szereti; és hogy a' bolond szeretet miatt, sokszor karjai között agyon szorongatya; ezt a' ma majom szeretettől költsönözött példa beszéd nyilván bizonyítja: továbbá hogy a' majmok, minden egyéb állatoknak tselekedeteik után tsudálatos kívántsissággal ólálkodnak; és hogy, mind azokat követni kívánnyák, a' bizonyos: és hogy ezek hazájikban kisebb 's nagyobb társóságban élnek, az is bizonyos: hogy mindazonáltal a' majmok között sok-Férjfiúság (*Polyandria*); vagy pedig sok-Aszszonyúság (*Polygynia*) uralkodik-é? — mind ezek, az ő hihetetlen szemességek, vigyázások, és ravaszságok miatt, mind eddig nagy homájban maradnak a' Természet Vi'ssgálók előtt.

3. *Az Elefánt.* Az Á'siai Elefánt, a' Teremtőnek minden szárazon élő állattjai

között legtetemesebb, legnagyobb terem-
tése; úgy hogy ez, még az Áfrikai Elefán-
tokat is nagyságával sokkal fellyül müllyá. —
Az Elefánt a' borját az ő hasában másfél
esztendeig hordozza; és mindenkoron tsak
egygyet ellik.

4. *A' Giraffa* magasságára nézve te-
tésőbb minden szárazonn élő állatoknál;
mivel ennek magassága 16 vagy 17 láb-
nyi, és ezen fellyül 3 vagy 4 hüvelynyi. —
Terhét esztendeig hordozza, és egygyet
ellik.

5. *A' Teve* hasonlóképpen esztendeig
hordozza terhét; és egyszerre mindenkor
tsak egygyet ellik.

6. *Az Aranykutya.*

7. *A' Tigris.*

8. *Az Oroszlány.*

9. *A' Párdutz* ezen négy állatok min-
nyájan 100 és egynéhány napokig hasasak;
és egyszerre 1. 2. sött 3. is kölkeznek.

10. *A' Farkas* 77 napokig hasas; és
Aprilis hónapban; háromtól fogva kilenczig
kölkezik egyszerre.

11. *A' Róka* 63 napokig hordozza terhét; és egyszerre 4. 5. vagy 6. kölkezik.

12. *A' Kutya* hasas voltának ideje és határa felől igen nagyon különböző értelemben vágynak a' Tudos Természet-Vi'sgálók: ezt pedig úgy gondolom, és e' részben való gondolkozásom meg sem tsall: Hogy tudniillik, ezt egyedül okozza, a' kutyáknak nagyságok és természetī tulajdonságok között lévő véghetetlen nagy különbbség. Mert ugyan is; némelly kutya fajt: már az ő anyja hasában nagyobb és nehezebb; mint más 4 's 5 esztendős korában; már pedig a' legközelebb mondattakból is világos az; hogy mennél nagyobb valamelly állat: annál hosszabb idő kivántatik annak az ő anyja hasában lehető megnövésére és tökéletesedésére is. Innen igen nagyon tsudálni lehet: hogy *Aristoteles* a' *kutya* felől ezt állítja: Hogy ez kölkeit tsak 2 hónapokig hordozza. Kétségen, kívül, zsebbeli kutyákról szóllott az a' régi nagy Bölts. — *Varro* pedig *) három

*) *De Re Rustica* Cap. 16.

hónapokra vitattya. — Némellyek úgy tapasztalták; hogy 61 napokra kölkezik. — *Albertus Magnus* is három hónapokra határozza. *) Mások végezetre 72 és 73 napokra látták kölkezni: éppen annyi időre, mint a' *Farkasok* szoktak. Úgy is kell lenni; mivel a' farkasokkal egyenlő nagyságúak; mert a' Természetben nintsen ugrás. Ezek egyszerre kölkeznek 3-tól fogva 12-ig; többet igen ritkán.

13. A' *Nyúl*nak, mind a' kannya, mind a' nösténnyek, a' kanzásnak idején, a' bujaságnak nagy tüze miatt. — A' nöstény 31 és 32 napokig hordozza a' kölkeit. — Első hassal csak 1. vagy 2. ellik: ezután pedig 3-mat, sőt 4-et is. A' Régiek, hermaphroditusoknak lenni hirték.

14. A' *Matska* esztendőben kétszer haggzik, úgymint: Tavasszal Februárius végén; és Ősz felé. A' nöstény 59 — 60 napokig hordozza kölkeit.

*) *De Animalibus Libro 6. Cap. 2.*

15. *A' Bival* tehén esztendeig hordozza borját, és mindenkor egygyet ellik: a' más-fele tehén borját, maga alatt semmiképpen meg nem szenvedti.

16. *A' Tehén* 9 hónapokig hordozza borját. Leginkább ezen három hónapokban, úgymint: Aprilisben, Májusban és Juniusban szoktak a' *tehenek* üzekedni, vagy bikát kívánni. — *A' bivalborjut* soha semmiképpen alatta meg nem szenvedheti. — Ilyen nagy antipathia vagon ezen állatok között!

17. *A' Ló.* A' kanczaló leginkább Aprilisben, Májusban, és Juniusban sállik: a' vemhét 11 hónapig hordozza; és így majd tsak nem esztendeig: egyszerre tsak egyet ellik. — A' ki Mártziusi tsikót akar nyerni; kanczájját Aprilis hónapban hágassamag! — *Varro* *) a' Lovakról azt mondja: Hogy a' melly tsikókat a' kanczák 10 hónapokra ellenek; azok mindenkoron gyengék és hibás tsikók.

*) *De Re Rustica Libro 2. Cap. 14.*

18. *Az Öszvér.* Hogy a' kancza öszvérnek a' Ménnöszvértől tsikaja légyen még a' leggondosabb Természetvi'sgálóknál is hallatlan dolog: sőt akár a' ménnlótól, akár pedig a' ménnszamártól a' kancza öszvérnek tsikáját látni is, igen igen nagy ritkaság! úgy annyira; hogy az illyet pénzért szokták mutogatni. — Az efféle felemás állatot (Öszvért), mindenkor vagy a' ménnló és kanczaszamár, vagy a' ménnszamár és kanczaló hozzák valóságra.

19. *A' Szamár.* A' kanczaszamár 290 napokig hordozza vemhét: és ez ritkábban ellik mint a' ló.

20. *A' Sertés.* Az emse 16 — 18 hetekig hordozza malaczat; és egy hassal 6 — 8 — 12 malaczokat is ellik; többet igen ritkán. Elég egy, legjobb és legderekassabb malaczos disznó alatt is, 8 malaczokat meghagyni. — A' Természet gondos Buváriknak Irásaikban, olvasunk példákat: Hogy az okos és szorgalmatos hizlalók; a' jó és nagy fajú és annak idejében 's helyessen kiherélt Sertéseket 6, 7, 8 mázsákra is fel-

hizlalták: sőt a' szabad erdőkben lakó vad kanokról is írnak a' *Burkus* és egyéb Irók ilyen példákat. — *Magyar* és *Sveczia* Országokban a' természetnek némü némü játéka által, találni egész nyáj lókörmü és igen nagy testü Sertéseket: a' Tekintetes *Fáy Mihály* Úrnak is volt, egész egy ilyen nyájja *Abaúj Vármegyében*.

21. A' *Jüh* és a' *Birka* 5 hónapokig hordozzák hasokban báránnyait: néha későbbben is ellenek; és ezeket *Idétleneknek* (*Chordos*) nevezi *Plinius*. *)

22. A' *Ketske*. 21 és 22 hetekig hordozza hasában báránnyait; és egy hassal ellik 1. 2. 3., sőt igen ritkán 4. is.

23. A' *Szarvas* leginkább Augustus végén és September elein üzekedik; és borjút 40 hetekig hordozza; végre Május hónapban 1. vagy 2. ellik.

24. Az *Öz*, a' November véginn, és a' December elein 2 hetekig üzekedik; és végre Májusban vagy Junius elein 1. 2., néha pedig 3 borjút is ellik. — Többekről halgatok.

*) *Libro 8: cap. 27.*

B. A' Tojás szülő állatok (*Ovipara*).

Illyenek többnyire, a' *Madarakon* kívül, minden két életű állatok (*amphibia*) p. o. A' *Krokodilus*, *Gyík*, *Tekenős beka*, és többnyire minden *békák* nemeik; a' *kt-gyók*, *halak*, *bogarak*, és *férgek*. — Ezek is gyakran elhibázzák, a' tojás kiköltésének idejét; vagy megelőzvé, vagy elmulatván a' rendes órát és napot.

Aristoteles tanúbizonyysága szerént; némelly szárnyas állatok, 20 vagy 21 napok alatt költik-ki tsirkéiket, mint nálunk a' házi tyukok: de ha mind a' kakas, mind a' tyúk fiatalok és tüzessek; mind az Ország, mind az idő, mind a' költőhely egyaránt jó meleg, 18 19 napok alatt is kikelnek a' tsirkék. — Ellenben, ha vén a' kakas, vén a' tyúk, és már hideg természetű; hideg az idő, hideg az Ország, hideg a' költőhely; 22, 23, 24, 25 napok múlva bújnak-ki tojásaikból. *Plinius* szerént is, télen későbben kelnek-ki a' csirkék; mint nyáron: sőt ezen Természetvizsgáló világosan állit-

tya: Hogy a' tyukok nyáron 18 napok múlva költenek: télen pedig 25 napra. Ezt is mondja, és természetes dolog is: Hogy mennél nagyobbak, és mennél keményebb héjúak a' tojások: annál későbbben kellnek-ki, mint p. o. a' ludak, a' hattyúk, a' darvak, a' túzokok, a' pujkák, a' réczék 30 31 napra költenek. 's a' többi!

Sléziában Trebitzer nevezetű Kerületben, Obernick nevű Helységben, írják egy lúdról; hogy ez két egész esztendeig hozozott egy tojást magánál, és akkor tojt egy, két akkora tojást, mint a' közönséges lúd-tojás szokott lenni; ennek héjja is két olyan vastag volt, mint közönségessen szokott lenni; és 14 tojás sárgáji találtattak benne. *) Tehát, jádzik a' Természet, az Állatok Országának, nem tsak az ő nemessebb tagjaiban, mint: az emberekben az I. RÉSZBEN 53, 56, és 67. §§. szerint: hanem még az ő kisebb állattyaaira nézve is.

*) Lásd: *Natur - Wunder- und Länder-Merkwürdigkeiten v. S. C. Wagner Dritter Theil* p. 84.

T O L D A L É K.

A' Physiognomiáról vagy az Ábrázat vonásaiból lehető Itéletről.

§. 303.

Ámbár ez a' Tudomány az én Könyvetskémnek egyenes czéllján és határán kívül essék is: mivel mindazonáltal, ezen Munkátskám, Magyar Hazánknek mindennémű Kormányain ülő Biráknak; Tisztviselőknak; és minden névvel nevezendő külső 's belső Elöljáróknak 's egyéb efféléknak készítettem; a' kiknek is; szép, jó, hasznos, sőt szükséges; mindennémű bűnhödő embertársaikat, avagy legalább ezeknek tsak természeti hajlandóságait is, mindjárt az első tekintetből, annyira a' mennyire tsak lehetséges lehet, megesmérni! *)

*) Ide illik amaz híres Poétának Ovidiusnak felkiáltása!

O quam difficile est crimen non prodere vultu!

Nehéz a' bűnösnek bűnét úgy tagadni,

Hogy ne kellyen más színt orczájának adni!

Melly-

Mellyre nézve, úgy gondolkoztam, hogy ezen Munkátskámnak betsit. ezzel a *Toldalékkal*, kissebbíteni nem fogom! —

§. 304.

A' Túdós Világ öröktől fogva törekedett azon: Hogy az embernek született erköltsi béliyegeit, az ő ábrázattyának és egész testének külső vonásaiból, kitanúlhasssa! annakokáért némelly tenyereink lineáiból okoskodók (*Chiromanticusok*) kik között találtattak mindenkoron Túdós Emberek is; még máig is, a' tenyérnek barázdájiból: más *Physiognomicusok*, az ábrázatnak vonásaiból: némellyek tsupán tsak az *agykoponyának alhotmányából*; mint a'ma mostani híres *Gall Doctor*; ki is már *Európának* legnevezetesebb Várossait eljárta, tudományának próbáit adta; sőt ebben közönséges Helyeken tanításokat tett: némelly *Franczia* Túdósok pedig a' *Gall Doctor* boszszújára tsak a' *lábszár tsontokból* tréfálódnak.

A' mi a' *Physiognomiai Tudomány*nak betsit illeti: Ezt magából a' Szent Irásból, a' Teremtőnek tulajdon szájjavallásából is ajálhatni. — Mert ugyan is; maga a' Teremtő, úgy szólkitya-meg *Kaint*, mintha őtet a' Mindentűdó előtt, egyenesen az ő tulajdon ábrázattya árulta volna el. — „*Miért gerjedett-fél*, úgy mond, *a' te haragod; és miért változott-meg a' te ábrázattod?*” *)

Ezt bizonyította, ama minden Halandók között legböltsebb Király *Salamon* is **) világossan megvallván, hogy: „*A' Physiognomiai Tudományból tanulta*, úgy mond, „*ő is az embereknek gondolattyaikat megismérni.*”

Szentül hidték ezt eleitől fogva a' Terészetnek tudós Vi'sgálói. — Maga *Hippocrates*, a' ki egy igen példás jó érzékenysű; egy igen kinyilt szívű; egy minden

*) 1. *Mós.* 4: 6.

**) *A' Böltsesség' Könyv.* 7: 20.

gyermeki hijábanvalóságoktól, és tsalfaságoktól felette idegen, és nagy lelkű 's a természet titkaiban árgusi szemekkel vizsgálódó ember vólt: világossan állittya: *)
 „Hogy a' *Physiognomia*, az ábrázatnak vonásai, az embernek jó, vagy rossz erköltszeit világossan kijelentik!” — Ezzel egy értelemben voltak, a' régi Túdós Világnak több Tagjai is p. o. *Aristoteles*, *Galenus*, *Palemon*, *Filemon*, (*Philemon*) *Meletius*, *Diocles*, *Adamantius*: és az újjak között: *Lavater*, *Lichtenberg*, *Pernety*, *Parsons*'s a' t.
 §. 306.

A' közelébb élt Túdós *Physiognomisták* között, hires ama *Johannes Baptista Porta*. — Ama nevezetes *Doctor Vallesius* **) számos *Physiognomista* Doctorokat emleget. — Így szintén *Lemnius* is.

A' Törvény Tudók között pedig *Vicentius Carrarius*: ***) a' *Physiognomiai*

*) 2. *Epidem Textu* 1. *Sectione* 5.

**) *De Sacra Philosophia* *Cap.* 32.

***) *De Medico et ejus Officio* *part.* 2. *n.* 359

Tudományt, a' Doctornak és akármelly Bironak éppen szükségesnek lenni állítja.

Sőt némellyek el annyira vetemedtek a' Physiognomiái Tudománynak dicséretében; hogy ezt merik állítani: „Tsak a' jó és helyes Physiognomiájú emberek lehetnek, úgy mond jó erköltsűek; és hogy tsak az ilyenek illenek, az Országoknak kormányaikra, így szól *Aristoteles*.” *) — Éppen ilyen értelemben vagyon, amaz igen híres tudós *Lucretius* is. **)

§. 307.

A' mi sokkal több az is igaz: hogy maga a' Teremtő is válogatást tészen az emberek között, az ő ábrázattokra és tagjaikra nézve; így szólván *Aron Fő Papnak*: *Ha valakinek a' te magod között, valamely fogyatkozása lejend az ő testében, ne áldozzon az, az ő Istenének kenyeret.* 18. v. *Egy férjfiúnak sem kell az Oltárhoz járúlni; a' kiben valami fogyatkozás lejend:*

*) *De Republica* Cap. 1.

**) *De Rerum natura* libr. 5.

*ha tudniillik: vagy vak, vagy sánta, vagy kurta, vagy felettebb hosszú valamellyik tagja. 19. v. A' kinek vagy keze, vagy lába megficzamodott. 20. v. Vagy görbe, vagy szemfujó, vagy hájogos szemü, vagy varas, vagy rühes, vagy megszakadt (tökös) 21. v. Valamelly férjfiúban, az Áron Pap' fiai közzül; valamelly fogyatkozás lejénd az ő testében; ne mennyen-fel az Oltárhoz; hogy tüzzel megemésztendő áldozatokat áldozzék az Úrnak! Fogyatkozás vagon az ő testében! ne közelgessen azért az Oltárhoz: hogy az ő Istenének kenyerét megáldozná! 's a' többi. " *)*

§. 308.

Most legközelebb, a' *Physiognomiában*, az egész tudós Világnak figyelmetességét legjobban magára vonta, amaz híres *Helvetus*, volt *Tigurumi* Prédikátor *Lavater*; a' kinek, útmutatását fogom; de tsak röviden követni: azért is lássuk:

*) 3. Mós. XXI: 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23.

A. A' Hajjról és a' Szőrről.

1. A' meglett embereknek szőke, fe-jér (de nem ősz) hajok; jelent: hideg *tak-nyos természetet*: következésképpen; 'egy-gy-nge, félelmes, engedelmes, és szelíd em-bert: annyival inkább; ha ez a' fejer hajj, egyszersmind, puha mint a' selyem.

2. A' fekete vagy gesztenye színű hajj; ha erős és lófark-keményiségű; mindenkor, annyira mennyire *száraz és tüzes termész-etet* jelent.

3. *Hippocrates* és *Galénus* megjegyzet-ték: hogy a' pintlis, vagy a' homlok felső részén, egy szegelletet formáló, gesztenye színű; annyival inkább a' barna, vagy a' fekete hajj; annyira mennyire mindenkor *egy hirtelen indulatra* mutat.

4. Ha a' hajj fekete rövid, kemény, és kondor: jelent egy *bátor*; de azomban a' *mások nyomorúságán kevéssé meginduló szívet*.

5. A' hajj, ha arany színű, sőt halavány szökére hajló sárga, *könnyen hajló, és irgalmas szívre* mutat: de a' setét, tűz, és haragos veres *Hippocrates* szerént, *egy dühös és boszszúálló indulattal* rettent.

6. Ha a' hajj és a' szömöldök színekre nézve különbözök: *Nem nagy erkölsbéli (recommendatio)* ajánlás!

7. A' kik, idő 's nap előtt megkopszúlnak, ezek, vagy ifjúságokat, a' *Vénus* és a' *Bacchus* zászlója alatt tékozlották-el gonoszúl, vagy pedig valamelly forró nyavalyában lévő izzadság által vesztették-el véreknék és egyéb nedvességeknék minden olajját. — Végezetre a' mi a' *Szört* illeti:

8. A' kiknek kezeik könyékig, lábaik térdig, melyek, és hasok, mennél szőrösebbek: ezek a' *Vénusnak* annál derekasabb és tartóssabb unokái lesznek.

§. 310.

B. *A' Főnek külső formájáról.*

1. A' kinek nagy feje vagyon; de kitsiny homloka; és ez a' kitsiny homlok is,

hova fellyebb ék módra öszve húzódik; és mintegy tökéletes három szegűnek (*triangulumnak*) látszik: ez *ilyen embernél igen kevesen laknak a' Londoni Palotának legfelső emeletiben.*

2. A' kinek kitsiny gömbölyű, húsos, kövér, és hájos feie vagyon: *Ehez tanátsot kérni ne menny!* még pedig mennél kisebb, gömbölyebb, husossabb, kövérebb, és hájossabb a' feje: ez *annál ostobább, és nagyobb fa Jankó.*

Természetes Jegyzés! A' száraz fő ellenben mindenféle nemű embert felette ajánl:

3. A' melly ember fejének hátullya lapos, sőt mintegy völgyes: többnyire: *Ez is gyengén vagyon a' hegyelemben;* azonban az ilyen ember; *ostoba, makats, tsökönyös, lusta, és tunya:* még pedig a' főnek hátullya, mennél szembetűnőbb laposabb és völgyesebb: ez a' *Minervának* annál mostohább és szerentsétlenebb gyermeke szokott lenni.

§. 311.

C. A' Homlokról.

Mint hogy mihelyen, más Esmerős, annyival inkább esméretlen Embertársainkkal öszvetalálkozunk: azonnal annak *Homlokára*, *Szemeibe*, és *Szájára* tekintünk. — Ezért is, a' *Physingnomistáknak* és a' *Természet* gondos *Buvarinak*, értelmek szerént; a' bölts *Teremtő*; *Erköltsi Czimereinket*, *ábrázatunknak* leginkább ezen *három Vonásaira* függesztette-ki. — Lássuk azért is:

1. Ha a' *Homloknak* boltozattya, a' szömöldoktól fogva: oldalról tekintvén, igen szép csendesen, rendessen, és minden hirtelen való domborodás nélkül, éppen a' *Homloknak* hájts részéig hágg-fel. Ez ilyen *Homlok* jelent olly szelíd és tsendes szívet; a' mellyben semmi, zűrzavaros indulatok nem táboroznak; az ilyen szív nem haragtartó, nem boszszuálló. — Ez ilyen *Homlok*, gyakran éppen a' bámészságig való jámborságnak a' Jele. Továbbá az ilyen *Homloknak* természet szerént való erköltsi czimerei leginkább ezek: u. m. *Jámborság*, *igazság*,

kinyílt sztvűség, és egyenes lelkűség. — De végezetre, természetesen felvén, az ilyen *Homlok*; sem *nagylelkűséget*, sem *nagyrálettszülettséget* nem jelent. — Ellenben

2. A' nem hirtelen, hanem szép módjával bóltzott, kinyílt, feszes, és minden ránczok nélkül való *Homlok* mutat: *Egy példás tsendes lelkűséget.*

3. A' ránczos, és mindjárt a' szömöldöktől fogva rendetlen rövidebb vagy hosszabb barázdákkal felszántott *Homlok* pedig, jelent: *Egy nyúghatatlan lelket, és egy mindenféle zűrzavaroknak szelveszeivel tellyes szívet.* — Továbbá:

4. Ha ezek a' *Homlokot* felszántó, rendetlen sok ránczok, és barázdák, a' *Homlok*nak csak a' felső tábláját foglalják-el: az ilyen ember hajlandó a' *Megtébojódásra, Megbolondulásra (Mania Amentia).*

Jegyzés! A' Vénségnek ránczai hosszabbak, egymásból folyók, az egész *Homlokot* általérők, és a' szömöldököktől távolabb fekvő lineák.

5. A' kinek a' *Homlokán*, a' két szemöldökei között, két egymástól távol álló, mintegy a' szemekre bényúló, miudennek egyszerre szemeibetűnő, két mély lineás barázdái vagynak: ezek az ilyen embernek: *Nagy erejére, bátor szívére, mindenben való szorgalmatosságára, és alkalmazható voltára* mutattnak. — Ellenben, ha ezek a' mély barázdák egymást keresztül vágják: az előszámlált szép tulajdonságokhoz mindenben ellenkezőt jelentenek,

6. Ha pedig a' *Homlok*nak felső részén, kétfelől, két kinnálló tsutskás dombotskák vagynak; ez ilyen *Homlok*, mindenkor: *Egy epés természeti Hajlandóságra (Temperamentum Cholericumra)* mutat. Melly Temperamentumot bélyegezik e' következendők u. m. Az ábrázattya bőre többnyire barnás sárga; haja barna, fekete annyira mennyire kondor; órra többnyire a' közönségesnél nagyobb, hosszabb, és görbés; teste húsa kemény; teste alkotmánya erős, munkát győző; nem könnyen haragszik; de nem is könnyen békéll; továbbá a' bá-

torság, a' nagy lelkűség; a' nagy elmésség; a' munkában való szorgalmatosság, fáradhatatlanság; a' nagyra vágyás; a' betsület vadászása; érzékenység 's a' t. ennek erköltsi czimerei.

Valaminthogy az ilyen Temperamentum embernek, teste húsos; kemény, és erős: éppen olly erős, alkalmas, és áthatatos a' Lélek is, minden ő munkáira, és elmés képzelődéseire nézve is. —

Ez a' Temperamentum szüli a' Nagy Tűdósokat; a' Nagy Vitézeket; a' nagy és termékeny elméket: de e' szüli a' Nagy Impostorokat, Fanaticusokat, és az Eszelősöket is.

7. Ha a' két szömöldökön, mindjárt fellyül de közel; egymás felett két rövid kereszt lineák látszanak: ezek *kemény, makats, és érzéketlen lélekre* mutattnak.

8. Ha a' kinyílt, egyenes, vagy kifeszült, és rendesen boltozott *Homloknak* közepénn, a' vérér világosan meglátszik: ez *különös Talentumokra* mutat.

9. Ha a' hajjtól fogva a' szömöldökig egy tökéletesen és megszakadás nélkül, a' *Homlok*on linea vagyon: ez az *elmének gyengeségét* ábrázolja. — Ellenben:

10. Ha ez a' *Homlok*on alányúló linea; fellyül egy boltozatos karikát formál: ez egy *méllyenjáró mindent gránra megfentoló és tsendes elmének a' béllyege*.

11. Ha a' *Homlok* gömbölyű és kinnálló (mint többnyire majd minden gyermekeké) ez egy *gyenge és együgyű elmét* jelent: és mennel inkább kinnülő a' *Homlok*: *annál nagyobb gyávaságra és egygyűűségre* mutat.

12. Ha a' *Homlok* fellyülről gömbölyű's valamennyire kinnülő, egyenessen és rendszeren alászálló: ez egy *helyesen ítélő elmét, és könnyen hajtható értelmet's akaratot* jelent: de egyszersmind *jéghez hasonló hideg szívet*. — Néha pedig az ilyen *Homlok* béllyegez: Egy fekete vérű természeti hajlandóságot (*Temperamentum Melancholicum*) mellynek béllyegei ezek: tudniillik: Az ilyen *test* többnyire száraz, és erőte-

len: *szine* halavány; *szive* a' szomorúságban és magánosságban talállya legnagyobb boldogságát; a' *vére* tsipős; a' honnan többnyire az ilyen ember, olyan *Epicureus*, a' kinek istene a' tűzhelyen és az asztalon vagyon; *érzőinai* igen elevenek; innen az a' dolog, mellyet más számba sem vészen; ezt magán kívül ragadja; mind az örömben, mind a' szomorúságban, mód, mérték és határ nélkül való; ez ilyen ember közönségesen felvévén, mindenkoron öregebbnek látszik mint valósággal vagyon. *Májja* és *lépe* többnyire dugúlt, *hasa* szorúlt, legalább szüntelen kemény: Innen vagyon, hogy *vére* minden napon tsipösebbre és feketébbre változván, szomorú, és minden emberi társaságnak ellensége; makats, senkire nem hallgató, megátokodott; gyűlölése és üldözése rettenetes; nevetése idéetlen, (*mysantropicus*).

Ez ilyen embert, igen ritkán lehet jó vériben találni; ezért is kinyilt szemekkel kell vigyázni! az ábrázattya' minden vonásaira, házabéli környülállásaira! tanátsot

ke'l még a' *Barometrumtól* is kérni; ha nem csett-é benne mélyen le a' kényeső; kivált ha Nagy Úrral vagyon dolgunk! és ekkor is, előtte lejendő ügyünket véreflyása szerént való köntösbe öltöztessük; es mennél kurtábbra tsinállyuk! mert kulömben, igen igen nagyon apró pénzel fizettetünk-ki!

Ez illyen *Fekete vérüstég*, leginkább az ülő életet élő Tüdösoknak, Tiszteknek és szüntelen ülő Mester-embereknek tulajdonok. Meg kell tartani!: Hogy egyetlen egy Temperamentom sinsen elegymény nélkül: és hogy; nevét mindenkor a' személyes elegyménynek nagyobb mértékétől nyeri.

13. A' melly *Homlok*, egy darabig egyenes: fellyülről pedig egyszerre visszahajlik, és mintegy visszatorik: sőt ha oldalról nézzük némü némüképpen behorpadtnak látszik: kivált ha a' szömöldök (*vagy szem*) tsontok is éppen nem kinnülök: ezek egy tüzes és a' dolgot kevéssé megfontoló erköltsi béllýegre mutattnak.

14. A' magos *Homlokok*; *agyafürt és tulajdon eszek után járó embereket bellyegeznek.* — Végre

15. A' kinek *Homlokán*, a' Szem (vagy szömöldök) tsontok, mennél inkább kinnülők: az ilyen ember *mindenféle elmebeli munkákra annál alkalmatossabb.*

§. 312.

D. *A' Szömöldökökről*

1. A' ritka *Szömöldökök*, mind *Hippocrates*, mind *Galénus* szerént; *csalhatatlan jelei a' rest elmén k.*

2. Az egyenes, és minden boltozás nélkül való *Szömöldökök*: *Egy férjfiúi, erős, és bátor erköltsi bélyegre mutatnak.*

3. Az egy darabig egyenes, a' vége felé pedig szivárvány módra meghajtott *Szömöldökök*: *kinyiltszívűséget jelentenek.*

4. Az igen magossan ülő *Szömöldökök*: *Egy gondolatlan, magossan héjjazó, másokat semmibehajtó kevély lelket példáznak.*

5. Ha a' *Szömöldökök* között, egy hüvelyknyinél is nagyobb hézag vagyon: ez
ilyen

ilyen ember melyében: *Egy szelíd, tsendes, minden szép szóra viasz módra hajló szív lakik.*

6. Mennél alacsonyabban, és a' szemekmekhez közelébb ülnek a' *Szömöldökök*: *annál mélyebben járó, és annál fontosabb gondolatokat lehet az ilyen embertől várni: és annál nagyobb imposturától ebben tartani!*

7. A' félben szakadt, és a' szegeletes *Szömöldökű* ember; többnyire *magát könnyen feltaláló elmével* birr.

8. Ha a' *Szömöldök* szőrei kemények, borzasak, öszve visszaállók: ez ilyen embert, *gyors és eleven elméjünek* gondolni lehet.

9. A' sűrű, kemény, szép rendes, és mint egy fekete selyem vagy bársony sinorforma szivárványt jádzó *Szömöldökök*: *Egy helyes ítéletű, egyenes és józan gondolkozású emberre* mutattnak.

10. A' sűrű, és vastag *Szömöldök*; többnyire mindenkori *tulajdonok a' Cholericusoknak.* Lásd a' 311. §. alatt a' *Homlokokról* a' 6. Számot.

E. *A' Szemekről és ezeknek Minémüség-
ikről.*

Mind *Hippocrates*, mind *Lavater* és minden egyéb régi és újabb *Physiognomistáknak* értelmek szerint: „*A' Szemek* „legvilágosabb tükörel, az erköltsiségnek; „és ezek legnyilvánosságossabban kimutat- „tyák az elmének indulattyait, és a' szív- „nek érzéseit és éppen ez az oka; hogy „a' szemektől költsönözött példa beszédek, „mind a' jobb, mind a' bal értelemben, „legtöbbek és legszámosabbak!” Ugyan is.

1. *A' kék Szemek*, gyakran a' taknyos vérű, a' taknyos természetű (*Temperamentum phlegmaticum*) embereknek tulajdonaik szoktak lenni. Ennek megesmértető Jegy-ei e' következendők, u. m. Itt a' vér vizes, taknyos, kevés savanyú matériája vagyon, tűz és szesz nélkül való; a' forgása gyenge és lassú, szív-verése (*pulsusa*) is éppen ilyen, és a' testnek alkotmányához és külső tekintetéhez tellyességgel nem képes! amaz hires *Scotus* vagy *Anglus Doctor*

Browné ezt a *vérnek* gyenge és lassú forgását, nevezi (*Asthenia directa*). A *bőr* orczáján és testén többnyire fejer, gyenge, kellemetes; *bajusza*, *szakállá* és *haja* kevés, ritka, puha, és lágy; a *szava* vékony, annyira mennyire sikító, és néha majd csak nem egészen aszszonyos. — Inneq teste' nagyságához és vastagságához benne képes erő nintsen. Az ilyen ember járása lassú; minden foglalatoságaiban is éppen olyan.

Mivelhogy továbbá, az egész érzőinas alkotmánya lágy, lankadt, érzéketlen, tunya, és rest 's a' t. — Ez az oka, hogy az ilyen ember békességes tűrő, dolgaiban nyomos, éppen nem indulatos; emlékezte tartós.

2. *A' fekete Szemek*, az embernek erős és állandó szívére mutattnak.

3. *A' zöldes Szemek*; ha egyszersmind a' szemhéjjak veressek, rövidek, és kerekdeden kimetszettek; epés természetre (*Choler. temper.*) mutattnak, a' 315. §. szerint.

4. Ha a' zölde *Szemek* az órra kimennek; és mintegy ennek oldalán végeződnek, az ilyen emberről jó értelmet, és *finom magaalkalmaztatást* ígérnek.

5. A' sárgás *fényes matska Szemek*: erős, áthatatos, de egyszersmind, egy magát szerető lelket jelentenek.

6. Az olyan *Szemek*, a' mellyeknek felső héjjaik, a' szemfényt keresztül vágják; vagy világossabban: a' félig behúnyt szemű emberek: *igen finom és tsalárd emberek* szoktak lenni.

§. 314.

F. *Az Órról, ennek formájáról és lyukairól.*

1. Az ölyv, a' sas, és a' *Neapolitánusi órr.* A' másokon való uralkodást óhajtó, nagy és szörnyű indulatokkal búzgó szívet jelent.

2. A' széleshátú *órr*: jőféle erköltsi tulajdonságokkal biztat.

3. Ha az *Órrgyökere*, annyira egyenlő magas, a' két szömöldök között fekvő, homlok - vagy szömöldök-tsontal; mintha

az *Órrgyökere* egyenesen ebből nőtt volna ki: az *ilyen ember magas hangon beszélő, másokon uralkodni kívánó, a' maga feltett szándékában áthatatos, és ennek végre hajtásában tüzes* szokott lenni.

4. A' *hoszszas, magas, száraz, vékony, hegyes, és púposhátú órr*: egy mindenütt *a' maga hasznát vadászó embert* jelent: olyat a' kinek szive kő, a' ki, senkinek sem hiszen; fősvény, a' ki beteg minden legkissebb kárra; és végre a' kinek legkissebb jótétemény is, szörnyű kárnak tetszik; ha szintén a' *Capitalis*, hármas *Interessével* vissza adódik is!!

5. A' *hegyes órr*, a' *Cholericusoknak* tulajdonok (a' 311. §. 6. Szám).

6. A' *kis órrlyukak*; félelmes szívre mutattnak.

§. 315.

G. A' *Száj*ról, ennek formájáról és ajakairól.

A' *Száj* is egy különös, és egy *harmadik bizonyos bélége* az *Erkölttségnek*,

mind a' régibb, mind az újjabb *Physiognomisták* szerint. — Ugyan is

1. A' vastag és husos *ajakak*: tulajdonok a' *Phlegmaticusoknak* (az E 1. Száma alatt); és jögyeznek: *Egy testiségnek és a' maga kényyének igen örömet áldozó embert.*

2. Egy szüntelen bézárt *Szájj*; a' hol az *ajakak* mindenkoron szorossan egymáson feküsznek; jelentenek: *Egy fösvenyt, és 'sugorit.*

3. Ha az alsó *ajak* kinn ülő; és mintegy vastagabbnak látszik: *Jószívűséget* mutat.

4. Ha az *ajakak* pirossak, szépek, kellemetesekek, olly szép formájúak; mintha éles kessel 's mesterséggel volnának kimetszve, és peremeik éppen nem kifelé dülők: *Igérnek egy szorgalmatos embert; a' jó rendnek, a' tisztaságnak és az igasságnak barátját.*

5. A' *Szájnak* kétvégén kidülő *ajakak* jelentenek: *Egy gögös, a' maga betsületit erőszakossan vadászó alacsony lelket.*

6. Ha az *Órr* és a' *Szájj* között való köz; igen nagy és széles: *Csekély okosságot* jelent. — Végezetre

7. Ha az *ajakak* vastagok, nagyon kifordultak: de azomban egymáshoz hasonlók, ígérnek: *Egy hamisságtól, gonoszságtól és alattsony lelküségétől idegen: de a' bujaságra hajlandó szívet.*

§. 316.

H. *Az Állról, és ennek formájáról.*

1. A' nagy, kinn álló, és vastag áll: nagy és erős lélekre mutat. De

2. A' nagyon kinn álló, és hegyes áll; jelent: *alattomban lappangó szívet.*

3. A' nagyon rövid és benn álló áll, mutat, *gyenge és kitsiny lelküséget.*

4. A' szegeletes áll; ígér: *egy elmés főt, és jóltévő szívet.*

5. A' lapos és mintegy öszve nyomott áll; jele: *a' hidegvérűségnek.*

6. Ha az áll lágy, puha, vastag, húsos, és kétfelé vált: *testiségre* mutat.

7. Az igen kitsiny áll; jegyez: *egy féltelmes szívet és kitsiny lelkü embert.*

8. Az olyan gömbölyű áll; mellynek közepén gödrötske vagyon: *Jószívűségnek a' jele.*

I. *Az Ortzákról, és ezeknek minémüségekről.*

1. A' kövér, húsos, pofok, és piros Ortzák; a' véres természetre (*Temperamentum Sanguineum*) mutattnak; ennek pedig természetes bélyegei im ezek: A' tüzes, és savanyú matériával (*+do carbonico*) elégé gazdag vér; a' vérben lévő epe munkás: Innen az ételemésztés jó; a' vér hig, erős, jó meleg; a' honnan vigan forog: az érzőinek tellyesek, erősek, virgoncziek, és érzékenyek. Erre való nézve, az ilyen természetű 's alkotmányu ember, fris, eleven, virgancz; elméje vidám, hamar megharagszik: de hamar is megbékéll. Állhatatlan, a' fogadásokra alkalmatlan; könnyen gondolkozó; a' változást, és mindenféle testi gyönyörúségeket kedvellő; nem annyira értelmes, és magát meggondoló: mint elmés; a' tartós és elmét törő munka nem barátja. Bőre kellemetes, gyenge, fejér, kedves, és ró'sa színű, tagjai gömbölyegek.

Egy szóval: az ilyen *temperatumú* ember, mindenre alkalmas; könnyen tanítható; könnyen hajtható; de semmin sem törődő; előre nem gondolkozó; mértékletlenségre hajlandó; erős szívű; bátor, vakmerő, mindenre elszánt. — Egyátallyában: ezeknek a' természetek: a' szelesség; a' láрма, a' hübelé Balás! — Utólyára: Ez a' *Temperamentum*; leginkább az Ifjaknak és a' fejer Személyeknek tulajdonok.

2. A' három szegletre béesett *Ortzák*, tsalhatatlan béllyegeik: az *irigységnek*, a' *vétkes vetélkedésnek*, a' *szerető-*, a' *férj-* és a' *feleség-féltésnek* 's a' t.

3. Az *Ortzákon* lévő rút, vastag, hosszú, és mély ránczok; méltán rettentenek: a' *nyers és dúrva erköltsöktől*.

§. 318.

K. A' *Nyakról*, és ennek minémúségeiről.

1. A' hosszú és vékony *Nyak*: egy *lággy*, *túnya*, *rest*, és *dologtalan szívre* mutat.

2. A' rövid, vastag *Nyak*; kiváltképpen, ha a' *nyakon* való erek kitetszők és

nagyon láthatók: tulajdonok, az *epés vérű és természetű embereknek (Cholericusoknak)* (a' C. 6. Száma alatt.)

§. 319.

Kegyes Olvasó! Ámbár ezen Munkátskám a' *Hippocrates*, és a' *Lavatertől*, 's egyebektől költsönözött *Physiognomiának*, tsak némü némü tsekély, sovány, és igen summás Lineátskái légyenek is: mindazonáltal tégye tsak az Olvasó tükrét maga eleibe; és vizsgállya-meg ezen Irásomnak rende szerént, ábrázattyát, ábrázattyának minden részeit; és minden részeinek vonásait; 's légyen a' maga természetes hajlandóságának, és indulatinak, minden kedvezés nélkül való Birája! kiki megfogja vallani: Hogy ezen állortzás Természetnek bölts, gondos, és fáradhatatlan Búvári, ezen Természetnek titkos és setét Rejtekeiben, meglehetőssen tapogattak légyen!

§. 320.

Minekutánna az Ábrázatnak Vonásait igen egygyügyüen láttuk: lássuk már summászon és utólyára! —

Mi a' Szépség?

A' Szépség semmi nem egyéb, hanem olyan egy bájoló lélek - és testbéli minéműség, a' melly az ábrázat' vonásainak, és az egész test' tagjainak, egy minden érzékenységeinket megbabonázó szép egyarányúsága által, minden szivet egyaránt magához vonson.

Martialis Poéta, a' *Szépséget*, az ábrázatnak és a' tagoknak gömbölyegségében lenni állította.

Stattius, *Ovidius*, *Propertius*, tudós Poéták a' *Szépséget*, a' testnek szép, és jó magas növésében keresték.

Amaz, Deák Poétáknak Fejedelmek *Horatius*; azért szerette meg olly igen nagyon a' *Glycérát*; mivel az ő ortzája, mint a' legszebb márvány, úgy fénylett. Különös Gustus! — Igaz hát, a' mit *)

*) *Marlianus in Theatro Politico* mond:

*Omnis amor caecus, non est amor arbiter
aequus;*

Nam deforme pecus, judicat esse decus. —

Item

A' Doctoroknak amaz egygyik hires Pátriarchájok *Galénus*, a' *Szépséget*, az ábrázatnak tej' és vér' elegyménnyében találta: de ezt az egészséges (*Physiologicus*) szint; a' szép Nemnek némelly eltévelyedett tagjai, Paraszt Izlésnek (*Gustusnak*) lenni állítyák.

A' *Francia* és a' *Francziás* Aszszonyok, a' *Szépséget*, a' kalavány színű ábrázatban keresik: e' végre szép virágzó egészségeknek meghervasztására, életeknek megrovidítésére: fejer földet, krétát, rákszemet, keményítőt, és kámfort észnek. — Jó appetitust azon jó Aszszonyságoknak! *)

Quisquis amat ranam, ranam putat esse Dianam.

Omnis amans amens amor est insania, sano!

A' *Kupidó* lötte, békát *Diánnának*;

Mégaerat *Vénusnak* nézi *Minervának*.

- *) Igaz tehát ama példabeszéd, *Quot capita tot Sensus*. A' mennyi ember, annyi *Gustus*: de éppen ezt kívánnya a' bölts *Istennek*, bölts *Oeconiája*, gazdálkodásai is: de nem ilyen tekintetben!

§. 321.

A' régi *Németek*, midőn szép fejér Személyt akartak leírni; közpéldabeszédben ezt kívánták: „A' feje légyen *Prágából*; a' lábai a' *Rhénus* mellől; a' melye *Austriából*; a' hasa *Franczia Országból*!”

Az újjabb *Francziák* pedig ezt óhajtanák: Hogy az ő *Szépségeiknek ábrázattyaok*: „légyen *Angliai*; testekalkotmánya *Német Országi*; a' fark pedig *Párisi*.” — Tehát még e' tekintetben is igaz: *Non omnis fert omnia tellus*.

Nem minden föld terem aranyot 's ezüstöt;

Némelly föld száz áldást mutat, más tsak ötöt.

§. 322.

1. A' bölts Teremtő, a' *Szépséget*, leginkább az ábrázat vonásaira helyhezette; ennek formálásában egész mesterségét megvetette; mind a' vidám, mind a' szomorú indulatoknak bélyegeit erre függesztette. — Ez az oka; hogy amaz halhatatlan *Cicero*: A' *homlokot*, a' lélek', az elmé', és az indulatok' tükörének vagy mutató táblájának nevezte.

Egy más nagy Túdós pedig ezzel ke-
tsegteti magát: Ámbár én, „ úgy mond, nem
„ vagyok a' bűjdosó tsillagoknak lakossa;
„ nem vagyok a' tsillagokból jövendölő;
„ nem is vagyok az egek titkaiknak Sáfár-
„ ja: mindazonáltal a' *Homlokokból* megle-
„ hetősen kiczirkalmazom; hányot üthetett
„ kinél kinél az óra?! ”

§. 323.

2. A' Nagy Túdósok: A' *szemeket* úgy
nézik; mint a' *léleknek ablakait*. — Egy fő
Orvos: „ A' *szemek*, úgymond, a' szeretet-
„ nek egész Országá. — A' *szemek*, úgy-
„ mond, a' szeretetnek tsábítói. ”

Némelly embereknél, sőt egész Nem-
zeteknél a' *fekete szemek* vagynak betsbén.

Az *Afrikaiak*, az olyan fejr Személ-
lyeket betsülik leginkább; a' kiknek szemek-
ikben mennél több fejrség vagyon.

A' *Görögöknél* az égszinü *szemek* vol-
tak, a' legbabonázóbbak, az *Anacreon* ta-
núbizonysága szerént; sőt még ama szép
Pallás vagy *Minerva* Isten Aszszonyt is, az
ő szép égszinü *szemeiért* imádták.

Az Aszszonyoknak szép *Szemeik*, mint a' manges magokhoz húzzák, még a' vas szíveket is. — Innen származott amaz híres Deák példabeszéd: *Mulieres habent oculos Vocativos; Loculos Ablativos; si fueris Dativus; eris Genitivus.* — „Az aszszonyoknak *szemeik* u. m. tsalóka madarak; „Erszénnyeik, ragadozó madarak; Ha bőven megnyitod erszényedet; Fészkekbe „visznek tégedet.” — Továbbá

A' sűrű, tömött, fekete, apró szőrök-
ből álló, keskeny, gömbölyeg és szivár-
vány módra boltozott vékony szömöldök-
sokkal szebben illenek az égszinű *szemek*
felibe: mint a' Bölts *Salamon* ezüst ablak-
rostélyaira, az arany almák.

§. 3²⁴.

3. Az *Ór*, nem csak műhelye a' szag-
lásnak: hanem ékessége is az ábrázatnak;
ha szép formáia és tsinos lyukai vagynak.

4. Az *Ajaknak* szépségek ebben áll:

a. Hogy ezek, sem nem vastagok, sem
nem vékonyak légyenek!

b. Ne légyenek kifordultak : hanem mint-ha éles késsel, csak mostanában volnának mesterségessen kimetzve.

c. Ne légyenek halaványok : hanem egy igen finom bőrrel béborítottván, az által-látszó vér miatt, ezen ajakak a' legszebb piros ró'sa színt jádzhassák !

5. A' sz'p ajakakból áll a' szép Száj ; melly is a' szép Nemnek ; egy különös ékes-sége : de úgy, ha a' Száj, sem mindenkor tsukva nem áll ; sem nem eltátott.

A' Szájj' kellemetes mivoltát, majd csak nem hihetetlenül megemelik, az elefánt tsonthoz hasonló két sor fogak : mellyek is, valamikor Szájját felnyitja ; mind annyiszor ebben, mintegy két sor napkeleti igaz gyön-gyök jádzeni láttatnak.

6. A' Szájj' alatt vagyon az Áll. — Ez is nagy ékességére szolgál a' szép Nemnek ; ha ezen következő tulajdonságokkal bír ; tudniillik :

a. Ha sem nem nagyon kinn álló ; sem nem éktelenül behúzott.

b. Ha sem nem igen hegyes; sem nem felettebb tompa, vastag, húsos, széles, és négyszegletes. — Végezetre

c. Ha ennek közepén egy kis gödrötske vagyon. — Ez a' régi *Görögöknél* felette nagy betsben volt; úgy hogy ezt *Szerlem pohárnak* (*Philtrum*) nevezték; és a' 7 Szépségek közzé számlálták.

7. A' *Galénus'* izlése (*gusztusa*) szerint való *Orczának*, tej és vér, vagy fejtér és piros szinek' elegyménnével kell kedveskedni! — Az *Orczáknak* bájoló tulajdonságokat, igen nagyon megemelik, az ezeken lévő gödrötskék: annyival inkább; mivel az ilyen szerentsés Személyek, minden mosolygásokkal még a' kő szíveket is meghabonázzák. Az ilyen szerentsés fejtér Személyről mondja *Horatius*: „A' Szerlem Isten *Aszszony* (a' *Cupido*), úgy, mond, minden nyilaival, az ilyen *orczákan* lakozik: éppen ilyen értelemben volt „*Sophokles* is.”

8. A' szép *Fülek* is, nagy ékességére szolgálnak az embernek: de úgy! ha nem

felette nagyok, nem lelóggók, nem lekonyultak; szép fejér színűek, ezeknek kis lebbentyőik puhák; és végezetre, ha a' *Fülcék* éppen olly hosszúak, mint kinek kinek tulajdon óra.

9. A' szép *Hajj* is nagy ékessége a' főnek: úgy hogy maga *Apulejus!* „Akármelly „szép, kedves, kellemetes, magához vonzó, és bájoló tulajdonságokkal birjon az „ábrázat; tsinos, helyes, és egyarányós „termetű; szép és példás növésű! sótt ám „magánál a' *Vénus* Isten Aszszonynál szebb „légyen is valamelly fejér Személy, úgy „mond! de ha *Haja* nints, éppen nem „kellemetes!”

A' mi a' *Hajjnak* színét illeti! itt majd minden Nemzetnek különböző az ízlése (*Gusztusa*); a' minthogy, majd minden Nemzetnek is, a' maga tulajdon honnyi *Haja* vagyon. Így p. o.

a. *Galénus* Doctor, az aranyszínűt leg többre betsülte: mivel, úgymond, az arany színű *hajj*, a' legjobb Temperamentumnak béllyege! Innen

Amaz hires Romai Tsászárnak *Nérónak*, pompás Felesége *Poppaea* is, az ő aranszínű *Hajával* gögössen kevélykedett: és „*Néró Császár*, ezen Felesége' *Hajába*, „olly bolondúl belé szeretett; hogy sok drága idejét, ezeknek haszontalan és búja számlálásokkal töltötte légyen-el: valszemly *Hajszálók* pedig Felesége' fejről lehúllottak: mind azokat aranyba foglaltatta; ezt írja rólla *Plutárkus*.”

Ebben az időben minden *Romai Birodalombéli* és *Venecziai* Nagyobb Aszszony-ságok, egyaránt aranszínű és sárga *Hajat* viseltek; és ezt még *Németh*, és más Országokból drága pénzen is meghozatták.

b. A' *Magyaroknak* a' gesztenye színű *Hajj*, a' *Nemzeti*, a' legközönségesebb, és a' legkedvesebb *Hajj*.

c. A' *Németeknél* a' barna és a' fekete *Hajj* vagyon a' legnagyobb betsben.

d. Az *Ánglusoknál* a' szökés, és annyira mennyire sárgára hajló *Hajj* a' *Nemzeti* gusztusú *Hajj*.

e. A' *Francziák* is, többnyire barnás és kondor hajúak.

f. *Lengyeleknek* hajok többnyire szőkéssek, és kondorok.

g. A' született *Muszkáknak* ez szírtén úgy szőkés: de többnyire sárgásra hajlik, mint a' hidegebb ég abroutsa alatt szokott lenni.

10. Az *Aszszonyok* a' hattyúszínű fejér *Nyakat* kedvellik. *Isokrates* még *Helenát* is, az ő hosszszas és hófejér nyakáért ditséri.

11. A' szép *Fejér személynek*, a' melye légyen felemelkedett, magas; tsetse pedig almagömbölyű, hófejérségű, és tsak olly nagy; hogy kiki a maga tsetsét, egygyik markába egészszen bétakarhassa!

12. Egy szépen termett *Fejér Személynek* *Hasa* gömbölyű, bőre egyenes, minden ránczok nélkül való, szép fejér; a' *köldök*, ez a' *Has'* közép-pontya, tsinossan béesett; és egy szép kerekded tsészeformát jádzik; még pedig annál inkább; mennél kövérebb a' szép *Nem*.

13. A' szép Fejérszemélynék *Karjai* is, igen szépek, kövérek, gömbölyegek, pamuk lágyságúak, de, mintegy ropogó, és az ujjainkat kedvessen visszarázó tapintásúak; alabástrom színűek, szőretlenek, simák, és sugárok; az az; a' váll búbjától fogva, hová alább, mindenütt vékonyabbak, sugárossabbak.

14. A' *Kezeiknek fejei* hasonlóképpen szépek, kövérek, gömbölyegek, minden ujjaikgyökerénél gödrötskéssek.

Az Ujjaik hasonlóképpen kövérek, gömbölyegek, rendes hosszúságúak, szemlátomást sugárok. — Végezetre

A' *Körmeik* is minden makula és szepelő nélkül valók, szép hosszak, fejrpirosak, lágyskák, és általlátszhatók.

15. A' Poéták felette kérkednek a' *Diánának* szép gyönyörű *Lábaival*, hogy tudniillik: ezek szépek, kitsinyek, rendesek, kövérek, gömbölyűk, simák, szőretlenek, alabástrom színűek, hová alább mindenütt vékonyabbak, sugárobbak, és szép egye-

nések voltak. — Illyenek a' valóságos szép Fejér Személlynek *Lábai!*

Továbbá a' szép Fejér Személlynek *Térde* is légyen szép fejér, szép gömbolyü, lágy, kedves tapintású, és éppen nem hegyes. —

Végezetre a' *lábikráji* hasonlóképpen szép fejérek rendesen és egygyarányossan megemelődöttek: de nem férjfiás, nem hirtelen vastagok.

§. 325.

Rendes *Kérdés* ez, a' Természetnek gondos Buvárinál: — „*Melleyek azok az emberi testnek hires és nevezetes hét Szépségei?*” Ezen *Kérdésre* sokan sokféleképpen gondolkoznak, szólnak, képzelődnek és ízlenek: a' minthogy maga a' kegyessen gondoskodó Mennyei Atyánk bölts gazdálkodása (*oeconomiája*) is úgy hozza magával, hogy: A' mennyi ember, éppen annyi ábrázatú és ízlésü légyen! mindazonáltal legközségesebben, im e' következőket állíttyák, úgymint:

1. A' szép, kiderült, fehér, jó nagy, annyira mennyire domború, minden ráncz, és minden himlőhely nélkül való *Homlok*.

2. A' szép vékony sűgár, mennél apróbb, mennél sűrűbb, mennél puhább és egymásra hajlóbb szőrökből álló fekete bársonyszínű, szivárvány módra meghajlott, és hosszukás *Szömöldökök*.

3. A' szép, jó nagy, kinnülő, akármimű színű; tsak tiszta, fényes, tündöklő, és eleven *Szemek* legyenek!

4. Amaz híres és halhatatlan *Galénus Doctor* jó ízlésű kaptájjára ütött, téjj 's vér' szint jádzó, és a' nevetés, sőt a' gyenge mosolygás közben is gödrötskés *Orczák*.

5. A' szép tsínos, rendes, kellemetes; sem nem kitsiny, sem nem nagy; sem nem disztelenül békúntsolt, sem nem bámész, és tátott *Szájj*.

6. A' szép, kellemetes, mosolygó; sem nem vastag, sem nem vékony és sovány; sem nem kifordúlt; hanem mintegy tsínosan kimetszett, és szép világos piros vérszint jádzó *Ajakak*.

7. A' sem nem vastag, sem nem hegyes; sem nem éktelenül kinnálló, sem nem díztelenül rövid és behúzott; sem nem lapos, és mintegy öszvenyomott; sem nem szegeletes: hanem a' szép rendes, és a' közepénn gödrötskés *Áll.* Ezek azok a' régi híres hét *Szépségek.*

§. 326.

Ezekből világos; melly sok és különös minéműségek, és tulajdonságok kívántassanak-meg, tsak a' külső *Szépségre* is! Sőt ama bölts *Luciánus* kételkedik azon: Hogy valaha e' világon lett volna tsak egyetlen egy tökéletes *Szép* is!

Éppen ilyen értelemben vólt, amaz híres és halhatatlan *Apelles* is a' Festőknek istene: annakokáért is, a' maga szép *Vénussát* leakarván festeni; 30 legszebb és kiválogatott Szüz Leányokat gyűjtött öszve Görög Országban 's ezek közzül, válogatta ki egygyenként, kiben minémű különös szépségű Vonást talált.

Illyen értelemben voltak eleitől fogva minden Theologusok, és minden Philoso-

phusok, 's önként megvallyák: „Hogy egy
 „Anyá sem szült e' világon soha egyetlen
 „egy tökéletes *Szép*et is.” Tökéletes *Szép*,
 minden régi Böltsék szerént, egyedül tsak
 a' mi legelső Paraditsomi Öreg Anyánk az
Éva volt; ez a' bölts Teremtő' ujjainak
 egyenes formálmánnya, és a' Mindenható-
 nak legelső Remekmunkája! tsak e' volt a'
 tökéletes Szépség.!

§. 327.

Szép fejér Személyek voltak eleitől fog-
 va *Olasz* Országban, és ennek különösen
 némelly *Tartomány*aiban; szépek, még pe-
 dig más idegen Nemzeteknek tsudálkozó
 figyelmetességeket is magokhoz vonzó szé-
 pek voltak *Görög* Országban, különösen
Thessalonikában, *) szépek *Czirkaszsiában*;

*) Olly remek Szépség volt, amaz *Korinthusi*
 vagy *Aeginai* Görög *Lais*; *Arystippus*, hí-
 res és minden hitelt, megérdemlő *Filosofus*
 állítása szerént: Hogy ennek a' híres Szép-
 ségnek, amaz nevezetes *Képfaragó Skopász*
 által, a' néma kőből kifaragott ábrázattyanak
 mássa is, a' többek között, egy igen gazdag

szépek *Német* Országban; sok szépek találkoznak nállunk *Magyar* Országban is; de mindazonáltal, minden mostani tudós Utazók, és tapasztalt Böltsek szerént, legszebbek e' mostani időben az *Ánglusok'* fe-jér Személlyeik.

Kereskedőnek fiát, éppen a' halálos ágyba esésig megbabonázott! — Sőt még a' legelső rangú Stoicus Filosofusoknak szíveiket is ez a' babonázó szépségű Hetera, annyira megbájolni tudta: Hogy maga *Szokrates* is, ennek kedvéért mind annyiszor, valamikor tsak ezzel szembe jövésit reménylhette, a' maga hotskorát tsínossan felkötötte; holott külömbben mindenkoron mezít láb járt. — (ámbar tulajdon Felesége is *Xanthippé*, szép, jeles, és derék Aszszonyi személy lett légyen is!) (*tsak zár között*).!!

A' Természet' jelesebb Történeteinek gondos, 's tudós Feljegyzői; a' szép Nem között, tsak 33 Remek Szépségeket emlegetnek: a' kik nem tsak, az ő ábrázattyoknak bájoló szépségekkel: hanem elme- és lélek-béli ritka tulajdonságaikkal is, minden más Halandókat a' magok tsudálásokra, tiszteletekre, sőt imádásokra ragadtanak. Illye-

§. 328.

Az Ábrázat' minden válogatott szép Vonásainak, és a' test' minden tagjainak kellemetes egyarányúságokon, 's kívánatos és babonázó tulajdonságokon kívül: a' szíveket magához vonzó szépségre, még sok

nek voltak a' többek között p. o. *Szemiramis*, *Kleopatra*, amaz híres Svécziai Királyné *Krisztina*, néhai Császárnénk *Mária Theresia*, *Dido*, *Záphpho*, *Ninon*, *Lukretia*, *Fatime*, *Lady Montaign*, *Gonzaga* (die göttliche) 's a' többi Lásd: *Taschenbuch der Philosophie: Schönenmond*. — Az egész Izrael Országában a' legszebb Szüz Leány volt ama Sz. Könyv, és az akkori igen hatalmas, 's bölts Jérusálemi Ministeriumnak kipallérozott és estheticus ízlése és ítélete szerént; az az igen híres Sunembéli *Abiság is*; a' ki is az Ország Nagygyainak parantsolattyából, az igen elaggott Sz. Dávid Királynak meghúlt tetemeit, teste' kigőzölgésével 's reá lehellésével melengette, élleszgette, minden éjjel ezzel 's ennek oldala mellett feküdvén, ezt ápolgatván, takargatván, (*gerocomicálta 's magnetisálta*) *Kluge* 250. lapján és 1. *Kir.* 1: 1, 2, 3, és 4. *verseiben*.

és számos erkölcsbéli minéműségek és tulajdonságok is megkívántattnak; a' millyenek p. o. A' szép Nemnek kinyilt szívúsége, mérséklett: de azomban éppen nem színlett, nem erőltetett vidámsága, barátságá; kellemetes járása, hájoló magaviselete, minden embertársa eránt való példás emberisége; szép csendes és kellemetes beszédje; kívánatos szava 's a' többi!

§. 329.

Utólyára, valamelly szép Személlynek, szerentsés ajánlására, még nagyon szükséges az is: Hogy magát, gyakran, annak módja, ideje, és környülállásai szerént megmosogassa! magát mindenkor tsínossan és tisztán tartsa! hogy így ha fejevér folyást (*Leucophlegmatia*) nem is; legalább egy úndorító bakbűzt ne kapjon: azért is telyes tehetsége szerént azon légyen! hogy mind szájjának kedves lehelletet; mind pedig egész testének kellemetes szagot szerezhessen; mint a' millyen drága fűszerszámos illattya (*atmosphæra*) volt, ama világ szerént híres és nevezetes Világbiró Nagy

Sándornak Plutárchus szerént: és éppen ilyen volt, amaz Édes Idvezítőnk születésekor, uralkodott *Augustus* Romai Császára is; a' mint ezt, a' Természeti Történeteknek hitelen es bölts Megirói emlékezetben hagyták.

§. 330.

Végezetre; hogy az előszámlált, és válogatott szépségű ábrázat vonásaival, és kellemetes termettel, tulajdon kívánságunk szerént, magzattyainkat nemzhessük, 's e' világra hozhassuk: ezt a' bölts Teremtő, egy Halandónak sem engedte: de hogy ezen magzattyainknak szemeik, ábrázattyok és bőrök, az ő eredeti épségekben 's szépségekben, a' mint a' Teremtő markából kijöttek, megmaradhassanak! ezt az áldott eszközt, amaz halhatattlan emlékezetű *Anglus Doctor Jenner Edvárd* által, a' kegyelmes Gondviselés tudunkra adni méltóztatott. — A' melly kegyetlen és balgatag Szülék tehát, ezen megbetsülhetetlen Isten' ajándékát megvetvén, gyermekeiket a' *Tehén* vagy *Mentő-himlővel* bé nem óltatván, ezen ártatlan kisdedeiket a' veszedelmes himlőnek

prédául önként kitészik; sokszor nem tsak minden bűnök nélkül megöletni; nem tsak eltsufítani; de szemeiktől is megfosztatni istentelenül megengedik: 's így gyermekeiket mind az Isten, 's mind a' Haza szolgálatyára alkalmatlanokká tészik; sótt oh fájdalom, ezekkel, tsak szegény Házoknak 's Házajoknak terheket nevelik! — Bizonyára, az ilyen kegyetlen és Tigrisnél kegyetlenebb természetű Szülék, mind az Isten', mind a' Haza', mind a' Természet', mind pedig ezen *Orvosi Törvény* szerént, igen igen tetemes bűnhődésbe (*reatusba*) esnek; következésképpen mind ezek szerént éppen olyan tetemes és példás büntetést is érdemlenének! *)

*) A' melly kegyetlen Szülék e' tekintetben, egy erköltsi és egy megbéllyegezett lelkekesméretét méltán mardosható tükörbe akarnak tekinteni! olvassák-meg egy Túdós Hazánkfiának, Miskolczi Fő Orvos' Szathmári Józsefnek: *A' Téhén - (vagy a' Mentő-) himlő Oltásról való Rövid Értekezés* czíme' alatt Miskolczon Augustus 18-kán 1817-dik eszt. kiadott bölts Munkáját!

FOGLALATTYA

A'

MÁSODIK DARÁBNAK.

III. RÉSZ.

<i>Czikkely.</i>	<i>Oldal.</i>
241. §. Az Egyházi vagy Sz. Széki Orvosi Törvénynek némelly nevezetesebb Tárgyai	8
242. §. I. Fejezet: A' Papi vagy Egyházi Rendnek akadályairól	9
243. §. A' testnek hibái és fogyatkozásai az A. alatt	9
243. §. A' léleknek vagy az erköltsnek hibái a' B. alatt	13
244. §. II. Fejezet: A' Papi vagy az Egy- házi Hivatalt elrontó vétkekről	15
A. A' testekre nézve való akadályok	16
B. Erköltsökre nézve való hibák	16

<i>Czikkely.</i>	<i>Oldal.</i>
245. §. III. Fejezet: Az Ekklesiái Bőjtökről	22
246 §. IV. Fejezet: Az éretlen magzatnak: a' kettős nemző részneknek; 'és a' tsuda gyermekeknek megkereszte- lésekről - - - - -	25
247. §. V. Fejezet: A' Boszorkányokról és ördögösökről - - - - -	29
248. §. VI. Fejezet: A' halálos ágyban'sín- lődőknek lelki állapottyokról való gondoskodásról - - - - -	43
249. §. VII. Fejezet: A' Szüzességről -	44
252. §. VIII. Fejezet. Az elvesztett Szüzes- ségről - - - - -	51
253. §. IX. Fejezet: Az erőszakos megszep- lősítésről - - - - -	57
255. §. X. Fejezet: A' 'Sodomiáról, és egyébb természet ellen való test- béli fertelmességről - - - - -	61
257. §. XI. Fejezet: A' Szerelem' pohárról	63
260. §. XII. Fejezet: A' Házasságnak aka- dályairól - - - - -	68
A. A' Férjfiú részéről való testbéli hibák - - - - -	70
B. A' Fejér Személy részéről való akadályok - - - - -	80

<i>Czikkely.</i>	<i>Oldal.</i>
<i>Az Elválás kétféle.</i>	

269. §. A. Ideig való elválás	89
271. §. B. Az örökre való elválás	92
273. §. Orvosi Visgálat és Vélemény	97

IV. R É S Z.

A' Katonai Orvosi Törvényről.

274. §. I. Fejezet: A' Katonai Állapotokról közönségesen	100
275. §. II. Fejezet: A' Katonaságra alkalmas- vagy alkalmatlanságról	108
277. §. III. Fejezet: A' Katonáskodást félben szakasztó okokról	136
278. §. IV. Fejezet: A' katonáskodásnak ideig való akadályairól	140
279. §. V. Fejezet: A' katonai büntetések-ről egyátallyában	148

V. R É S Z.

A' Barom Orvoslás Törvényéről.

282. §. I. Fejezet: A' Marháknak külömbb-féle ragadós és járvány nyavalyáikról	152
--	-----

305. §. Mind az Isten Maga; mind Bölts
Salamon amaz igen hatalmas Ki-
rály; mind pedig majd minden el-
ső rangú Természetvi'sgálók, és más
Tudósok is; a' Physiognomiai Tu-
dományt egy szívvel és szájjal
ajánllyák (*recomendállyák*) - 290

A' Nyomtatás- vagy Sajtóbéli Hibák.

A' 49-dik oldalon az 5-dik Számban az *ölelések* helyett nyomtatódott: *ölések*.

A' 64-dik oldalon a' *ferox* helyett *ferax*.

A' 100-dik oldalon *IV. RÉSZ* helyett vagyon *IV. SZAKASZ*.

A' 151-dik oldalon a' *Diaetetica* helyett vagyon *Diaetetria*.

